MIZO ṬAWNG KALPHUNG

James Dokhuma

MIZO
ṬAWNG KALPHUNG

James Dokhuma

MIZO ȚAWNG KALPHUNG
James Dokhuma

First Edition : 2006
Copies : 1000

A man : Rs. 70/-

Published with the Financial Assistance of the Mizoram Publication Board

Printed by R.Lalrawna at the ***Gilzom Offset***,
A/17 Electric Veng, Aizawl. Ph. 2321950/2315316

A CHHUNGA THU AWMTE

PUBLICATION BOARD THUHMA

Mizoram Publication Board hian lehkhaziakmi, sum lam harsatna avanga an thu ziak hlu tak tak, mite chhiar lohva thâmral mai tur ziaktute ṭanpuiin lehkhabu ṭhahnem tham tak kan lo chhuah thei ta hi a lawmawm hle mai.

Hei tunah Pu James Dokhuma lehkhabu "**Mizo Ṭawng Kalphung**" tih kan lo chhuah thei dawn ta a. Pu James Dokhuma, ṭawng lama kan mi chhuanvawrin hetiang lehkhabu a rawn buatsaih hi a lawmawm hle mai. Ṭhang lo thar zel tan pawh lehkhabu ṭangkai tak a ni zel ang.

Chhuah hmaa lo en hmasatu, Board Expert hnenah te, chhuah tura lo buaipuitu, Board Member-te hnenah pawh lawmthu ka sawi e.

A ziaktu hi kum lamah lo upa deuh mahse lehkhabu dangte pawh la zak leh zel turin duhsakna ka hlân e.

Dated Aizawl
The 21st February, 2006.

(BOICHHINGPUII)
President,
Mizoram Publication Board,
&
Director,
Art & Culture Department,
Govt. of Mizoram, Aizawl.

THUHMAHRUAI

Politics-ah hian thuk taka lo inrawlh tawh kanih avangin kan ram leh hnam din khawchhuah (survive) theihna tur hi ka duh ngawih ngawih a. Mahse Politics-a hmanraw ṭangkai berte zing ami thiamna (education) nei lo ka nih avang erawh chuan, ka awmna Party-in rorelna lo chang ta tehreng pawh ni se. Minister nih chu sawi loh MLA nihpawh phakin ka inhre lo Ka pianphung rilru-ah'reng reng hian hausak tumna emaw, lal tumna emaw ka neih loh avangin 'Pu Speaker' ti ve phak turin ka piang lo tih ka inhre chiang êm êm a. Hnam Politics lah hian thil pawimawh tak tak pali a humhim ngei ngei tur a keng a.

Chungte chu:- (1) A ramri sahhual chhung a chiangin tichhe theitu lakah a veng him tur a ni. (2) Ram mipui hmasawnna a ngaihtuah tur a ni. (3) A ram mipui sakhua a veng him tur a ni. (4) Hnam nunphung leh zia (identity) a vawng nung (survive) reng tur a ni si a. Chungte chu tihlawhtling turin thuneihna (power) a ngai a. Thuneihna kawltu ka nih si loh chuan a enga-mah chu keini ang ṭhi beh lo chuan tih theih kan nei lo tih pawh chiang sa a ni. Heng Politics aṭanga ram leh hnam humhalhna chawi kan tur pali zingah hian thuneitu ka nih loh pawha ka ṭangkai ve ber theihna tur ka ngaihtuahin 'hnam nunphung lehzia' humhim turin tha tlem ka thawh thei tih ka hria a. Chuvangin, keima chhanah (sanah) ni lovin, ka tu leh fate ka hnutchhiah ang a, eng 'ro' khawm tur nge ka neih ang tih ka ngaihtuah a.

Chu avang chauh zawk chuan Pathianin 'talent' te tak tê min pek lehkha ziak lam hi kan hnam tan ka tih theih sang ber niin ka hria a. Hnam tan a ṭangkai tur leh tur loh pawh dawn chang lo-in, miten an hlutsak tur leh tur loh pawh dawn lo-in ka beng ka hup a, ka maimichhing bawk a. Miten

barahkhawn lo-in lo sawiin lo sel ta pawh ni se, ka phak ve tawk a niha liamah tun tunah pawh hian 'MIZO ṬAWNG KALPHUNG' tiin ka'n thai leh ta ringawt mai a ni. Ziak ſamkim lo-in kan ṭawng kalphung kilkhawr ber thlengin luhkhung zo lo mah se, ṭawng lama tui-mite sihhmuhna leh ngaihtuah zuitirtu a nih chauh pawhin kei chuan hlawhtlingah ka inngai tho ang.

Kan ṭawng hi ṭawng mak tak a ni a, kan ṭawng 'grammar' hi siam dawn ta ila, sapin 'parts of Speech' an tih ang pawh hi engzat nei tur ṭawng nge a nih kei chuan ka hre phak lo. Thumal hrilhſiah harsa tak tak mi tinin a awmzia kan hriat leh kan hman thiam theih si, kan ṭawng ngei pawh la hre lo hnena hrilhſiah harsa tak tak nei hnam kan ni a Heng 'manilomaha' tih te, 'beuh, sek sek, ba-le' tih angte hi awmze pawimawh tak nei hrilhſiah awl-ai si lo tak a ni.

Dated Aizawl,
the 9th. July 2005

(JAMES DOKHUMA)
H.No. 3/X/64. Dr. Pika Rd.
Kulikawn - 796005.

BUNG 1

A THLUK DANGLAM AVANGA AWMZE HRANG NEI

Mizo ṭawng hi ṭawng danglam tak, thlûk bîk riau nei, thumal thuhmun pawh a thlûk avanga a kawh awmze hrang daih thei a ni a. A ṭawng thlûk ziak danglam dan emaw, a chhinchhiahna emaw kan neih si loh avangin a thu zawm, a bul lam emaw, a zawm zel thu emaw aṭang chauh lo chuan, chu thumal chuan eng nge a kawh hriat theih a ni lo. Chu thumal làwng làwng aṭang ringawt phei chuan a awmzia hriat nghâl ngawt theih a ni lo. A thlûk dan hriat hnu-ah a awmzia a chiang chauh a ni. Chu avang chuan hnam dang tan phei chuan Mizo ṭawng thiam tak nih a harsa hle. Chu a ṭawng thlûk dân tak chu an thiam theih loh avangin a ni an ṭawng a pai ṭhin ni.

Mi narân tân hla ṭha phuah a harsatna chhan pakhat pawh a ṭawng thlûk leh a hla thlûk inpersan hauh lo-a phuah thiam a harsat vang a ni. Chuvangin, hla phuahtu tân fimkhur a ngai hle a ni. Chu avang chuan, faifûk leh châng tuma inko thei leh, thu tawi deuh phei chu inbiak nâna hman theih ṭawng a ni. Chung thumal zinga thlûk hrang nei ṭhenkhat chu a tihfiahna ṭawngkam nên tlêm azâwng hetah hian ziak a ni a. Heta ziak zawng hi chu avaiin 541 a ni a, a bâk pawh a la awm nameuh ang. Mahse heta târ lan zawng pawh hian a thlûk a pawimawhzia a tilang chiang tho turah ka ruat. Heta ziak chhuahte hi thlûk thum nei chin a ni bik a. A thlûk a inan chuan a awmzia danglam mah se, ka târ lang duh ta lêm hlei lo a. Mahni-a lo chhui zui ve atân le. Chung ka ziakte chu a A

AW B ındawtin ka dah a 'A' atangin i'n thlir teh ang.

A

Ang : (1) I pa i ang mang e.
(2) Kcı pawh ka kal ve ang
(3) Âng âng suh ı nınawm.

Ai : (1) I sa kah chu i ai dawn lawm ni?
(2) A vawt êm mai, mei lum ka ai rıh dawn.
(3) A hlau lutuk a aı tuar tuar a.

Al : (1) Chawhmeh kha i al al lutuk ang e.
(2) Kan arpa-hluisen a khuang àl àl mai.
(3) Zuang al al reng teh suh aw.

AW

Awm : (1) A âwm-ah ka'n hnek chawrh mai a.
(2) Awm lo ngenin an ṭap ngai lo.
(3) Thawk ve lo mahila ka lo ȧwm khaw-mawı ang che u.

Awn : (1) A áwn ruai ruai a, a tlu tup mai asin.
(2) Chu! Bawng a àwn rawng rawng mai.
(3) A pai awn awn a, a tlu ta tawp mai a.

Awt : (1) I ar ken tur chu a âwt i nei em?
(2) Kan nei lo bawk a, engmah hi ka awt lo e a.
(3) A kal rêng rêng hi a kal awt awt bik asin.

B

Bang (1) Vawiin chu bang kan ping dawn
(2) Ka hna atang chuan kạ bâng daih tawh
(3) Ei bang sawi tham a awm tawh lo

Bai (1) Eng bai ber nge in hmeh?
(2) A ke a ná a, a bai auh auh mai
(3) A kâ kan kap âng bai mai

Bal (1) Thawmhnaw bal sûk tur i nei em?
(2) Engah nge kan ser zâr i kawih bal?
(3) Bál in va nei lian ve, in thar em ni?
(4) Eng nge tla ri bal chu?
(5) Phun bal bal reng suh

Ban (1) Ka bân vaina min dal suh
(2) Thingril ban lei tur i nei em?
(3) A hna atangin an bàn daih tawh alawm
(4) A ui deuh a ni ang, a tawng ban khawp mai
(5) A hla deuh êm a kan ban zo ta ngang lo a ni

Bar (1) Chaw a awm em, ka'n bâr hlek teh ang?
(2) Eng ka hre ve bar hlei nem
(3) A la chak tawk lo a ni ang, a kal bár bár mai

Bawng (1) Kan bawng a lum hlum
(2) Ka pa nen De luiah bawng kan dawh
(3) Báwng rual thlâwk pawh hmuh tur a awm ta lo
(4) Ani hi pa ṭawng bãwng bãwng chi a ni
(5) I tan bawng leh lutuk ang e aw.

Bawk : (1) Leiah bawk suh, i kawr a bal ang.
(2) Hrui hmawr kha suih bâwk rawh
(3) Vawiin chu báwk-ah ka riak lut ang.
(4) Nangmah bawk a ni mawk lo kal?

Bawr : (1) Min bawr luai luai reng teh suh u.
(2) He khawmhma bâwr chu a ṭha ngei mai a.
(3) I hmai a va bawr hleih hluih ve.

Beng : (1) Ka beng Doctor ka entir dawn.
(2) A hmaiah bêng sawk rawh.
(3) Muk deuhin beng rawh.
(4) A leilung a beng êm mai, thlaiin a ngeih lo ang.

Bel . (1) Puan pawp ka bel dawn.
(2) He sazu kua chu a bel hen hawn mang e.
(3) Bêl ruak chu a ri ring.
(4) Kan tuten min rawn bel ve a.

Bu : (1) He sava bu chu a va ṭha e.
(2) Se bû ruah ruah chu i hria em?
(3) A lu a bu nghut a.
(4) Lala chu a mut a chhuak a ni ang a bu a bu mai.

Bung : (1) Min tih leh chuan ka ulh bung hmawk ang che.
(2) I thu lak duh dan a bung teh vut êm mai.
(3) Bûng zara fu teh vung khi eng va nge?

Buk : (1) Kan bûk-ah lo leng ve rawh u.
(2) Buhfai ka ḅûk dawn.
(3) Ṭhut bûk lûk lûk suh.
(4) I lu a buk tawh êm mai, met rawh.
(5) Seki an khâwng ri buk buk a.

Bum : (1) Theipui bum ka lo dawn.
(2) Chhuat laiah a mu bûm ṃai.
(3) Mi sual mi bum hmang kan man.
(4) Kan theihai kung chu a ṭawi bum ṃai.

Bur : (1) He bûr chhungah hian khung vek rawh.
(2) I khawh bûr nghẹt ngei ṃai a.
(3) Eng nge tla ri bur chu?
(4) Ka lu a na deuh bûr mai.

CH

Chang :(1) Sakhi ka cháng dawn.
(2) He mau chu a chäng a zing ngei mai.
(3) I thil sem chu ka changˋve dawn em?
(4) Ka thingzai a châng kawi zo tawh.
(5) Mau tâm lai chuan an tia lawm, fafu te hi sazu-ah a chang thei an ti zuk nia.
(6) Zanriah bawp kan man chang chang a ni.
(7) In mai-an in sik har êma a chang zo tawh a lawm

Chal : (1) Ka chal ka sawh pawp.
(2) Pindan bang tur châl ka pu dawn.
(3) He sepa chu a chal riau riau ngei mai.

Chawm :(1) Bawnghnute kha i duh leh chawm rawh.
(2) Leiṭha-in ka châwm a, a ngeih khawp mai.
(3) Hla thu-ah chuan khuang hi châwm an ti.
(4) Sakei ke hi chu a chawm bat mai asin.
(5) Ko sang deuh aṭangin a cháwm thla ngam.

Cheng: (1) Khua a chêng rei ta mang e.
(2) I kawr chu chêng eng zat man nge?
(3) Silai cheng chher a thiam teh asin.
(4) Saw pa saw chu a cheng deh thiam a ngai a nia.

Chhang:(1) I thil min zawh ka la chhâng lo che.
(2) Rema hi i chhang chiah em ni?
(3) Tla ri chhang chu eng nge ni?
(4) Thingpui hmehah chhang i duh em?
(5) Ka zai nasa deuhva ka aw a chhàng vek mai.

Chhawng :(1)He bi-ah hian i kawi chhawng rawh.
(2) Chapchar kutah chhàwng an hnawt ṭhin.
(3) I in sak chu chháwng eng zat nge?

Chhum : (1) Nangin chaw lo chhûm ta che.
(2) Tukin chu chhûm a zing chhah mang e.
(3) A fei êm mai ka pawt chhum zo lo.

Chhun : (1) Ser hlingin min chhun a, a na ngei mai.
(2) Ka dam chuan chhûn-ah ka mu ngai lo.
(3) Mama hi kan fapa neih chhun a nih hi.
(4) Liana chuan a pa a chhûn ngei mai.

Chhur . (1) Kan kelpui chhûr a thi.
(2) I chhe chher chhur e a.
(3) Nang lah hi i chhûr khawp a.

Chik . (1) In tuizem a put, a chik tar tar mai.
(2) Mau chik tur ka ngah teh asin aw.
(3) Chu! Sazu a chîk ṭâwp ṭâwp mai.
(4) An chhunna chu a chik hrup mai.

Chuai : (1) He ipte hi han chuai teh, i chuai zo emaw?
(2) Kan par khawi a chuai zo tawh, paih rawh u.
(3) Tukin chu vur a tla var chuai mai.

Chung : (1) Za teh chung suh, i ninawm.
(2) Chûng chu ka sawi theih tawk a ni e.
(3) In chung tur rangva ka lei.

Chul : (1) Ka lehkhabu i lo khal chul vek tawh alawm.
(2) Min chûl min chûl reng suh.
(3) Kun chel chul suh.
(4) Ral lehlama mi saw kan chul a nih saw.

Chum : (1) Vawiin chu di chûm i phuar dûn ang hmiang?
(2) Uite chum duhawm deuh deuh kan nei.
(3) Min chhiatkhum fo suh, ka chûm chawrh ang che.

D

Dang : (1) Hei lo hi a dang a ṭa awm em?
(2) A thisen a chhuak tam a, a dâng vek asin.
(3) Inhnial nikhua-ah pawh a dang ngai lo.
(4) Ka dang a ro êm mai, tui min han pe teh.
(5) He buh hi ka thlei dang thei thlawt lo.

Dar : (1) Vawk dàr ka lei tawp mai.
(2) Inkhawm dar a ri tawh em?
(3) Thleng dar zawk rawn la teh.

Der : (1) A siam der deuh a, a tlo lo ang.
(2) Ka vawthlu der mai tur che a nia.
(3) Hetah hian han ṭâwn der mai mái teh.
(4) Thu kha a der-in a ni maw i lo tiam?

Ding : (1) In vaiin ding vek rawh u.
(2) Ani hi ka ding ka vei ka tih kumkhua asin.
(3) A pêt dîng nalh mai a, a lut chiang teh asin.

Dum : (1) A dûm lutuk a, ban phun ngheh a har.
(2) Ngo bawkin rawng dum lam an inhmeh.
(3) Tla ri dum chu eng nge ni?
(4) Ka sam ka dum.
(5) Dum awmzia chu vaihlo tihna a ni.

E

E : (1) Hetah e suh, a rimchhe phâk ang.
(2) Ê khai! a va mawi ve.
(3) Kan zo ta e, i hawng tawh ang u.

Ek : (1) Hei hi tu êk nge?
(2) Thing ka ek dawn.
(3) Ka keuh ek ṭhawt mai tur che a nia.

El : (1) Tumah hi kan el phâk an awm ta lo.
(2) Pa êl kun deuh kha i tawk hlauh lo maw?
(3) Zuang el el reng mai, a bengchheng.

Em : (1) Hei aia êm lian zawk in nei lo maw?
(2) Ni em tur zawngin pho rawh.
(3) A chak êm, hneh rual a ni lo.
(4) A hmel êm âwm hi ka ṭha tihzawng a ni lo.
(5) Kal ve chu i tum ta em?

F

Fak : (1) Kawng lakah chaw kan fâk dawn nia.
(2) An fak teh che u asin.
(3) Rial-in min deng fuh fak mai.

Fek : (1) He nula tai chu a fêk ngei mai a.
(2) An nupa an len nen, an fate an fek hlawm.
(3) In chhe fêk fâwk e, haw darh vek rawh u.

Fu : (1) Kan fû chu a ṭha khawp-mai.
(2) Thingzara khi mupui a fu vûng mai.
(3) I puan sûk kha fû takin sawr rawh.

NG

Ngawt : (1) A dul ngâwt a zaitir dawn.
(2) Han ei mah teh, a ngawt suah asin.
(3) A hmelṭha ngawt mai.

Ngen : (1) Silaimu-ah ngên an hmang ṭhin.
(2) Vawkte zang hi a herh ngen asin.
(3) Min ngên nasa em a, ka hruai ve ta mai.

Nghawng: (1) He pa nghâwng chu a lian ngei mai.
(2) Tlaivâr chu a mi ngȟawng a na êm mai.
(3) Bu nghawng khawpin a nam a.

H

Ha : (1) Ka hâ ka phawitir dawn.
(2) Kawr ha lo-in awm suh.
(3) Eng ha tur nge i suih?
(4) Nui há há suh.

Hlim : (1) Khiang hlim hi a dai bik tih kumkhua asin.
(2) Kan lengkhawm chu kan hlim teh asin.
(3) Puan kha han hlîm teh.
(4) Kan thlen hlim khân ka hmu alawm.

Hlui : (1) In ruaiṭheh chu hlui eng zat nge?
(2) I inlêngte chu ṭhutna hlui rawh.
(3) A âng sen hlui mai a.
(4) I puan hi a thar nge a hlui?

Hlum : (1) Ka vuak hlum loh che chuan i nihlawh ang.
(2) La hlûm tur kan ngah mai.
(3) Hlum eng zat nge ka rawn lâk ang?
(4) Tlumpí hlum so ka sâwk dáwn.

Hmui : (1) Eng nge in kan, a va ḥmui rum rum ve?
(2) I hmui tuk chu i zo tawh em?
(3) Ka hmui ka sawh thi.
(4) Vawiin chu ka hman lo riau, min lo hmui mai rawh aw.

Hmur : (1) I tûm hmur reng mai. eng nge i huat?
(2) Rawn hmûr tuau tuau teh suh u.
(3) Mipui an ding hmur mai.
(4) I khawihli chu a hmûr a lang chiang em?

Hnar : (1) Tuikhur hnâr-ah an daileng ngai lo.
(2) Mikhual tumah an hnar ngai lo.
(3) Kal duh inti si, min rawn hnâr leh ta si lo a.
(4) Ka hnâr a ping.
(5) Nizan i mu chu i va han hnâr nasa ve!

Hnawng : (1) Tuiin min buak a, ka hnâwng chuap mai.
(2) Ka thlen in hre lo ka hnawng nasa maw le.
(3) A hralh theih tawh loh a hnawng tawh.

Hnawm : (1) A chalah chil han hnawm teh.
(2) Puan pho la seng suh, a la hnawm deuh.
(3) In hnâwm rawn paih thla zel suh u.

Hnim : (1) Hnim kha pawt ṭai vek rawh.
(2) Tuiah ka hnim pil mai tur che a nia.
(3) Han hnîm teh. a rimtui teh asin.
(4) Min rawn hnîm hnai suh.

Hram : (1) Eng va nge, a va hrâm mawi ve!
(2) Hna hrám thawk thei ka ni tawh lo.
(3) I sam chu a va hram rê rû e.
(4) Pawl thum kan nih lai pawhin Liana chu a hrâm ve ṭe tawh a ni.

Hur : (1) Zawng hur hmai ang mai, a sen hlur mai.
(2) Dawrh teh hur suh.
(3) A kaw hur mai.

I

I : (1) I ta ang nei ve hek lo i.
(2) I neih ve reng kha a.
(3) Keini thei bik suh i, ani lah chuti bawl..

In : (1) Zu ka in ngai lo.
(2) Hei hi kan in ve chu a nih hi.
(3) Ka zun a in nileng a, a hrehawm tak tak a ni. (Ṭhenkhat chuan 'zun-im' an ti)
(4) Lala hi in hmu ngai em?

K

Kang : (1) Chawhmeh lo kang rawh.
(2) Tui kang ka nghâk dawn.
(3) A la káng lo chawi leh rawh.
(4) In kâng ṭanpui nan buhfai kan khawn.
(5) He lai mual hi chu ni a kang ngawt mi i.

Kam : (1) Tuilian a kám tawh em?
(2) Beai thang ka kam dawn.
(3) Ani hi pa kamṭha tak a ni asin.
(4) Min ṭawngkam tawh ang khân tingei ang che.
(5) Ka han chawi kâng anga chutih lai tak chuan thing bung khân lo kam ang che.

Kan : (1) Damlo ka kan dawn.
(2) Cheraw kân i thiam em?
(3) Hei hi kan in ve chu a nih hi.
(4) Tuaisiala chuan thing luang chu a kân ve theih loh avangin a hêl a.

Kawng (1) In kawng laih chu in zo tawh em?
(2) Ka kâwng herh lah dam thei hek suh.
(3) A lu kha kâwng deuhin meh sak rawh.

Kawi : (1) Kawi i neih chuan inbah ang hmiang.
(2) Kawng kawi lai takah kan intâwk.
(3) I chhûm kawi lutuk ang e.

Kawl : (1) Kâwl a va sen phêt phût ve!
(2) I pawisa chu kein ka lo kawl ang e
(3) An man che khân kawl an buntir che em?
(4) Khatin meng teh kawl suh.

Kawr : (1) I kawr min pek kha ka la nei asin.
(2) In satel kâwr chu a lian mang e.
(3) Bawlhhlawh chu kawr-ah paih zel rawh

Kawm : (1) A kawm êm mai kawm tlâk a ni lo.
(2) Bepui kâwm hlai chi tak a nih hi.
(3) Kan kàwm kạ rit fai dawn.

Kham : (1) Ka ke a kham tawh, ka peih tawh lo.
(2) Hetah hian thing i kham dawn em ni?
(3) He khâm chu a va sang êm!
(4) Chaw i ei kham tawh em?

Khawr : (1) Ani hi zawng pa khawr hleu hlo chi a ni.
(2) He hnahthial hnah hi han khâwr teh.
(3) Mi vau khawr khawr suh.
(4) Mahni chêtna ngai lo-ah hi chuan kan khawr tlat ṭhin.

Khel : (1) I saruh khel chu a vạ lian ve.
(2) Ka khêl ruh a na deuh reng mai.
(3) Thla tin khêl lo-in a lo kal ṭhin.
(4) Tennis ka khel ve ngai lo. (Vaiṭawng)
(5) Lallula khuate chuan an hlauh tawh tehlul nen khêl an siam lek hi a lo ni a.

Khum : (1) Puan tal khum rawh, i lu a nâ ang.
(2) Mutna tur khum pawh a awm lo.
(3) A sang êm mai ka zuan khûm zo lo.
(4) Chhu ri khum khum suh.

Khur : (1) A vawt khawp a ka khûr hlawk hlawk mai.
(2) Khati lai bahra khur-ah khân paih zel rawh.
(3) Khatah eng nge i tih teh khur?

Kuk : (1) Ka kųk thlu tawp mai tur asin.
(2) Tuihawk e ti lo-in a va fim teh kûk ve.
(3) Kûk ruih ruih reng suh.
(4) Rin loh takin Rema a lo ṭhu kûk a.

L

La : (1) Eng ang nge la in la neih?
(2) A la a tlâ a, damdawi inah a awm.
(3) Bawng lâ pathum ka hmu.
(4) I pe nge i la?

Lam : (1) Ka zai ang a, nang lâm rawh aw.
(2) Min rawn lam haw leh ang che.
(3) Kha hi chu ka tei thei lam lo.

Lawng : (1) Lawng lo thleng hmasa berah kan kal ang.
(2) Lei láwng-ah ṭhu suh, i bal vek ang.
(3) Meiin a kâng lâwng duai mai.
(4) Ṭawng lâwng lâwng suh.

Lawi : (1) Kan huanah lawi a lût chiam mai.
(2) A va mawi ang lawi si ve.
(3) Ar ka lawi dawn.
(4) Mo an lawi dawn tawh ang.
(5) A aw a lawi ruai mai.

Leng : (1) Khawlai ka lêng dawn.
(2) He nula hi chuan nuam a leng ve maw le.
(3) I kawrah ka leng ve lo.
(4) Kan hmang fai lêng tawh.

Lei : (1) Keng lei bûr bûr suh.
(2) Tlawng lei an dawh zo tawh em?
(3) Vawii chu lei kan lai dawn.
(4) Ka lei a nâ.

Lem : (1) Lêm hnah kha ṭhut rawh.
(2) An pahnihin an lêm chuang lo.
(3) A lem mai mai ka ngaisang lo.
(4) Ka chaw lem a sak, ka ei thei lo.
(5) He thil hian mi a lêm vak lo.

Lung : (1) A nu lung an phun dawn.
(2) Au leng lûng suh, a bengchheng.
(3) A lung nâ a thihpui a lawm maw le.
(4) He lungpui hi a nghing lung lung thei.

Lum : (1) Lung rawn lum tawh suh u.
(2) Vawiin chu khua a lum hle mai.
(3) Kan in lûm hlimtu ber asin a nih.

M

Mai : (1) Kumin-ah mai in thar tam em?
(2) Ani chu a ni teuh lo êm mai.
(3) A ei ṭhat a lang a, a mai muat tawh.

Mal : (1) A mal a var asin aw.
(2) Ka mal kal teh poh a ni ang chu.
(3) Mal min sawm ang che.
(4) Lala chu fapa mal a ni.

Mu : (1) Ka mut a chhuak ka mu dawn.
(2) In chhang den a dip tawk lo, a mû hruih mai.
(3) He theihai mu chu a lian hle mai a.
(4) Mû-in ar a la ṭhin.
(5) Ka silai a tlawlh tlat; mu khat mi lo pe teh.

N

Nem : (1) Hetah hian lo nem bet tlat rawh.
(2) I hnâng hlai a nêm lutuk deuh.
(3) Chutiang chuan an ti ngai nêm.
(4) A nun a nêm khawp mai.
(5) I vaihlo chu a rû lo, a nêm lam mah a n.i.

Nu : (1) He nu zet hi chu a len hi le.
(2) In bawng chuan a nu nge a hrin a pa?
(3) Tui an chên nu vek, thâl tlâk a awm lo.

Nung : (1) Ka ser phun chu a nung ṭha ngei mai.
(2) A hiat râng nung mai.
(3) Amah lah chu a nui ner nûng mai a.
(4) A ti a nung ser mai.

Nul : (1) Min nûl thuak thuak reng suh.
(2) Tuikum-ah nûl siamin a kal.
(3) Khatah uai nul nul suh i tla ang.

P

Pa : (1) Ka pa a lo kal.
(2) Eng pá nge i pawh teh ṭeuh?
(3) Lapar pâ ka tah dawn.
(4) Hetiang nula pa hre hru ka ngaizawng lo.

Pang (1) In huana pâng kha in kit tawh em?
(2) Ka pang a va kham tawh e.
(3) Kei ai chuan i pang deuh hret lo maw?
(4) A puar pang mai.
(5) Pawi-pang engmah a awm lo.

Pai : (1) I chemte hian pai a nei em?
(2) In monu chuan nau a pai tawh em?
(3) Ka luhai ka pai khut khut a.

Phar : (1) Ṭawi tlangah chuan phar a tam tak tak a ni.
(2) Phâr hri chu natna hlauhawm tak a ni
(3) I ban phar rawh.
(4) Thanga sava awk hi an tal ri phar phar thin

Pheng . (1) He nu malpui hi a phêng hlai teh asin aw
(2) I sam a pheng êm mai khuih a har lutuk
(3) I kal duh pheng, i insawi pawimawh mai mai a ni.

Phut : (1) Chuti tak a min phût chuan kal ve ang hmiang.
(2) Tûn ang huna êng teh phût chu engtizia nge?
(3) Ka lu phut a reh thei lo.

Pui : (1) I hman chuan min pui lawk ta che
(2) Kal-pui i duh chuan ka kal-pui ang che.
(3) Kan arte-ṭhum a pui mu-in a lâksak daih.
(4) A inkhawm chu an pui angreng khawp mai.

Pum : (1) Vawiin chu pûm sak kan tum.
(2) Ka pum a na mang e.
(3) Mau pum nga rawn la teh.
(4) Tui a lian viau nâ a, pûm-in kan inkar kai.
(5) A tla ri pum mai.
(6) In vaimim chu a va pum ṭha ve.

Pur : (1) Pûr chaw-in ka kal dawn.
(2) Kan tuṭe lahin min pûr reng bawk si.
(3) Sapho hi chu a tua-te pawh an var pur vek.

R

Rang : (1) Thai râng nian nuan suh.
(2) Rang takin lo kal vat rawh.
(3) Nau piang chhuak hlawt chu râng-in a tuam ṭhin.

Ral : (1) Hnam dangin min chim ral zo dawn.
(2) Kawr râl-ah in kan sa.
(3) Mitthi ka râl dawn.
(4) Eng thil nge tla ri ral chu?

Rap . (1) Ka rap hrep mai tur che a nia.
(2) He pa hmel hian mi râp.
(3) I lo na viau a nih hi, i hmel a tla rap mai.
(4) Sa hrang kha rap-ah rêp rawh.

Rawng : (1) Ei rawng i bawl zo tawh em?
(2) I in chu eng rawng nge i hnawih dawn?
(3) Hmelma mah ni se, râwng takin va che suh.

Rawn : (1) Doctor ka râwn a, damdawi min chawh.
(2) I thu min ràwn angin ka ti ta asin.
(3) Kan vuak rawn a, a thi thuai mai.

Rawp . (1) Damkawr râwp tan ar i talh ang.
(2) A chhuat pawh a rawp zo vek tawh.
(3) A natna-in a ei râwp ral a ni ber e.

Rawt : (1) I rawt ang khân kan pawm tlâng ta.
(2) Sakhi sarêp kha lo râwt ta che.
(3) A lo kal râwt alawm, hmuh a har lo ang.
(4) Neih ang ang kan khâwk râwt tawh zu nia.
(5) Saw tlang saw an râwt hniam tawh asin.

Rum : (1) I chaw chhum a va rum êm êm ve!
(2) A nat hlek lah hian a rûm hum hum zel a.
(3) Chhuatah an tlu rum mai.

Reng : (1) Tun hma chuan India ramah rêng lal an tam mai.
(2) Upa-in reng an tih chu papui hi alawm.
(3) Heta hi a awm reng alawm.
(4) Ka duh avang rênga ti ka ni lo.

Rem : (1) Fur thlai rêm a hun ta.
(2) Nang remhre deuhah rem han ruat teh.
(3) In thubuai chu an rem tawh em?
(4) Lung kan rem.

Rial : (1) In vengah rial a tla tam ve em?
(2) An unau an ding ṭhiang rial a.
(3) Ni eng zat rial tûr nge a nih?

Rim : (1) Kan hmang rim khawp mai.
(2) Nula i rîm dûn ang hmiang?
(3) Eng rim mah ka hre lo, ka hnar a ping tlat.

S

Sa : (1) Eng sa nge in hmeh?
(2) He hla hi i sa thiam em?
(3) Mei sâ i va ngam ve.
(4) Nau hming kan sa.
(5) In in sa tawh em?

Sai : (1) Sai i kap tawh em?
(2) Kha sai kung kha sât teh, a hnawk êm mai.
(3) A thal kah bur chu a sai ngar ngar mai.
(4) Ka han sai thla nalh ang e.

Sam : (1) Huan i sâm ang u aw.
(2) Sam tla kawlh râwtin a dam lo.
(3) Ka la hnawk hi ka'n sam fel deuh teh ang.
(4) Duh thu ka sâm fo mai.

Sawi : (1) A thawnthu sawi a ngaihnawm tak tak a ni.
(2) Ṭin ṭhalai a nih kha, rap sawi suh.
(3) Khatah ding sawi hluau hluau suh.
(4) Tûn hma chuan sawi ḥmangin therang an dep ṭhin zu nia.

Sawm : (1) Min sâwm ve rawh aw.
(2) Mi sawm hetah lo kal rawh u.
(3) Ka pawṭ sawm vek tawh.

Sawp : (1) He mau hi han vaw sâwp teh.
(2) Ka sawp hrep mai tur che a nia.
(3) Eng nge i sawi sawp sawp?
(4) A dâng sâwp sâwp.

Sawr : (1) Ka puan sûk hi nang han sâwr teh.
(2) A pen sawr nawk nawk mai.
(3) A kang sawr chhe vek tawh.
(4) Ser tui an sâwr ṭhin.
(5) Bawnghnute i sâwr ngai em?

Sawt : (1) Mi a sâwt zawngin an ṭawng ngai lo.
(2) I thawk sâwt lo êm mai.
(3) Chungu sawhin han sawt thauh thauh teh.

Si : (1) Si eng zat nge an phurh?
(2) Buh hmin chhia chu a sî a tam êm mai
(3) A va ni leh si lo ve?
(4) Mei si ngaihsak loh chuan in a tikâng thei.
(5) A tuarzuau bawka a khawihli nei chu a si hlarh hlarh reng mai.

Sum : (1) In vawk hralh chu sûm eng zat nge?
(2) Sum kan suih dawn.
(3) Zûk leh hmuamah in-sûm deuh rawh.
(4) Sum nei loa phai kal chu a hrehawm êm mai.

T

Tai : (1) A tai a tla a, damdawi in an pan.
(2) Saw mi saw a ṭha vak lo a ni ang, mi dang hi a tai deuh reng mai.
(3) A biang a tai têk mai.

Tak : (1) Buh lem leh buh tak chu hriat hran tum tur.
(2) A lo kal loh ták-ah.
(3) An bawnghnute a tak ṭha asin.
(4) Min dil tâk leh hei hi pe ang che u.
(5) Ka duh tak chu hei hi a nih hi.

Tam : (1) Kum sawmnga danah mau a tâm ṭhin.
(2) Thosi a va tam tehlul ngai êm.
(3) Ban hman hek lo i le, tâm lakah kan riak ta mai.

Ting : (1) Ka kal ve duh ting lo.
(2) A tîng ul ul mai asin.
(3) A vawt lutuk. kan vur ting thei dawn alawm le.

Thang : (1) Chu thu chu an sawi thang nasa asin.
(2) Eng thang nge i kam dawn?
(3) Ka thang hlânin ṭha takin lo awm ang che.
(4) Hriak a kai a, a thang zûl mai.
(5) Sangha rim em ni, a va thâng teh huam ve.
(6) A mawi angreng, a buang-thâng mai.

Thal : (1) Thal kah a thiam teh asin.
(2) Tui tlem thâl tur a la awm.
(3) A chau a ni ang, a thal der mai.

Thuk : (1) Thuk a ruah chuan tui kha lum rawh.
(2) Lipui thûk tak hi chu ka hlauhzawng tak a ni.
(3) Fel deuh maiin a ṭhu vei thuk a.

Tlai : (1) Khua a tlai ta hle mai a.
(2) Kan ruai ṭheh chu ka tlai hle mai.
(3) A inlen hleih êm mai, a in-tlai lo deuh ang.
(4) An fanu man pawh tlai ka ei ve asin.

Tleng : (1) Sanghar thangah a tleng an vuah ṭhin.
(2) Chhuatah tleng hun hun suh.
(3) Tlêng fai deuh hlawm rawh.

To : (1) A hmel•a ṭha bawk a, a to ngawt asin.
(2) Khatah to lêr lûr suh.
(3) A va dir nasa to to ve.

Tuk : (1) Chu nu tuk chu a lian mang e.
(2) Eng ni tûk-ah nge hetah i lo kal kha?
(3) A biang a hnawih sen tûk mai a.

Ṭ

Ṭang : (1) I buh pho chu a ṭang tawh em?
(2) I hneh ṭep, ṭang fan fan rawh.
(3) Ka khûp ṭâng chhung lam ka tauh na.
(4) A zai thiam ngei mai, hnungah ṭang a val cham cham mai alawm maw le.

Ṭawk : (1) A hnar a ṭawk sen hlur mai.
(2) Fimkhur rawh, i tla ṭawk mai tur asin.
(3) A tawp a tawpah zawng ka hlawhtling ta ṭâwk e.

Ṭhui : (1) Ui ṭhui vulh zawng a buaithlâk êm mai.
(2) A damlo a na bawk a, a cher ṭhui tawh.
(3) Kekawr ka ṭhui dawn.

Ṭhum : (1) A tam êm mai ka ṭhûm seng lo.
(2) Lo kal ṭhem ṭhum suh.
(3) Ṭhum in vawrin tu chungah nge a tlâk?

Ṭuk : (1) Arpuiin 'ṭuk ṭuk' a ti.
(2) Ke an per ri ṭuk ṭuk mai.
(3) A vak ṭuk ṭuk mai.

U

Uai . (1) I vaihlo pho a uai tawh deuh em?
(2) Pipu-ah ka uai dawn.
(3) Kan uai bet zo ngang lo a, a haw ta.
(4) Uai! a te zawk a chak tlat mai.

Uk : (1) Kawr uk rau rau-ah chuan a mawi a nih hi.
(2) Engati nge i uk dut dut reng.
(3) I sawi ûk a, i sawi zawm leh mang si lo

Um . (1) Balhla hi um tawh rawh.
(2) A chak êm mai, ka ûm pha ngang lo.
(3) Min lo um-etu tumah an awm lo.
(4) Ûm khat man eng zat nge?

V

Vang : (1) A dung leh a vang a inchen reng lo maw?
(2) Tûnlai chu i hmel a váng mang e.
(3) Vang hi chu thingtuah-ah a ṭha vak lo.
(4) Eng vâng mahin ka sawi lo ang.
(5) Hnar kaw vang lutuk hi chu a mawi lo.
(6) A kal ṭa vang vang a.

Vai : (1) Vai nula lam lam pawh i ang e a.
(2) Min melh rum ve suh aw, ka vai pawp mai tur che a nia.
(3) Ṭûkin chu ka meng vai ruai mai.

Vat : (1) Lo i vât zo tawh em?
(2) I kawra kai sen vât kha eng nge ni?
(3) An ko che, va kal vat teh.

Vau : (1) Kan vau mau ka'n-pu lawk ang e.
(2) Min vau pûng pûng suh, i dâwih dâwi a nen.
(3) Vau a lo vul leh ta lung a leng mang e.

Veng : (1) In veng hming kha eng nge ni kha?
(2) Chhûm a kiang a a veng ta huai mai.
(3) Nghet takin puan kha veng rawh.
(4) A laiah ṭhu vêng vung suh.
(5) Eng nge ni i thlir veng veng?

Vung : (1) I lei laih vûng chu hetah hian paih ang che.
(2) Khuaiin a zuk vûng chu hetah hian paih ang che.
(3) I va kal vung ve, khawi lamah nge?
(4) He thingzai chu a va pan veng vung e.
(5) An vahchap pawh a lang sen vung ala wm.

Z

Za : (1) Nuih nuih hi i ti-za e a.
(2) A za-in rawn la vek rawh.
(3) A za atan eng nge i hman dawn?
(4) Ka zakah a dêk a, a za êm mai.
(5) Buh phur za a thar.

Zai : (1) Zai zai suh, a ninawm.
(2) I pum chu an zai dawn ta em?
(3) I kal dawnah min rawn zai dawn nia.

Zam : (1) Tu lakah mah ka la zâm ngai lo.
(2) Ka mai tuh pawh a zâm dam dam tawh.
(3) Hrui zam hnawk nuai suh.
(4) Nula zam ṭha tak a ni.

Zawng : (1) Kan lo-ah zâwng a chhuak chiam a.
(2) Ka zawng nasa teh che asin.
(3) Chu zawng chu maw?

Zawm : (1) He hrui hi han zawm teh.
(2) Lo va kal ula, ka rawn zawm ve ang che u.
(3) Puakzo kan hi a zawm hma asin.
(4) I êm tah chu a zâwm lutuk deuh lo maw?

Zawn : (1) Lung zâwn-ah min sawm ve kha.
(2) A ni zâwn zatin sa pathum zu kâp a maw le.
(3) Mu zawn zawn suh, i thatchhe êm mai.
(4) A lu zâwn takah khân tin rawh.

Zawt : (1) Min zawt sek suh, engmah ka hre ve lo.
(2) Min ti suh, ka vaw zawt mai tur che a nia.
(3) Lian mang si lo, a sei zâwt ringawt a.

Zem : (1) Vawiin chu zêm ka kual dawn.
(2) Min zem min zem suh i ninawm.
(3) He lazai hian zem nghet rawh.

Zen : (1) He chakai kua hi han zen teh.
(2) Silai zên i ngah em?
(3) Khatah ding zen ţhulh suh u.
(4) In lungrem chu zên eng.zat nge?

Zung : (1) Ka zun a chhuak êm mai ka zung dawn.
(2) Inseihleih zung-in tan suh aw.
(3) Zung za benga hlai a ni.

Zuk : (1) I zial chu min zûk bàn rawh aw.
(2) Khuta mi khu zuk la vat teh.
(3) A lo dâk zuk a, a kal leh ta mai a.

Zut : (1) Lo lût zût hlawm teh suh u.
(2) A kuangbang hi zût fai rawh.
(3) A kal hi a kal zût zût bikin a hriat.

Aw le, hengte mai pawh hian a thlûkin a awmze hril ṭawng (tonal language) nei bik chuang hnam kan nih leh, a thlûk dan hriat a pawimawhzia a tilang chiang tawk tawh âwm e. Tin, heng tar lante chauh hi a ni lo, thumal thlûk hnih thlûk thum nei, a thlûk a dan avanga a kawh dang ta daih a la tam âwm e. Heng ka rawn thur chhuahte hi thlûk thum nei aṭanga thlûk ruk nei thlengin a ni a. Heng ang lo pawh thlûk thuhmun a kawh dang daih si te. Vowel pakhat chauh a thlûk azira awmze nei ve thote ȧ la awmin tar lan sên rualah ka ngai lo a ni.

Chu bâkah a 'mood' an tih a danglam avanga a thlûk danglam ta pawh sawi tham a la awm, mahse chung chu ka sawi fiah thiam ve phâk loh a ni a. Entir nan: '*Bia, biak, be*' tih leh '*Hria, hriat, hre*' tih ang chite hi. Tin, heta ka ziak chhuah zingah hian a thlûk danglam avanga a awmzia danglam ṭhin dan chauh entir tum ka ni a. Chu avang chuan 'double adverb' an tih te, 'doble adjective' an tihte pawh a thlûk entir nan ka hmang tho. Kan ṭawng thumal tin hian thluk hnih aia tlem a nei lo a ni ang e tih turin thlûk a nei vek a. Mahse hming awm sa aṭanga hming dang piangte erawh hi chuan thlûk khat a nei hlawm. Entir nan: 'Tuihawkluankawr; dithlifarfem' tih angte hi chu a thu châng tin, 'tui-hawk-luan-kawr' te hi hming awm sa zawm khawm a ni. Chung lo-ah chuan, thu kar tla, thuzawmtu 'conjunction' an tih hian thlûk khat aia tam a nei lo deuh bawkin a lang. Chu pawh chu a ni leh vek hek lo. Chuvangin, kan ṭawng hi zir tham tak meuh ṭawng a ni.

BUNG 2

THUMAL 'NOUN' LEH 'VERB'-A HMAN KAWP THEIH ṬHENKHAT

Mizo ṭawngah hian thumal '**noun**' leh '**verb**'-a hman kawp theih thumal a awm nual a. Mahse a zat chiah hriat a ni lo chungin tlem azawng hetah hian tar chhuah a ni. Kan ṭawng hi ṭawng thluk nei-ah pawh a thlukin a awmze hril ṭawng, a thluk dan lah hi pianpui ṭawnga hmang lo tan chuan thiam harsa tak a ni a. A thlûk dan tûr a chhiartum a thiam theihna tûra a chhinchhiahna lah kan nei si lo. Chu avang chuan a thu kalhmang (context) aṭanga thlûk dan tûr hriat chawp chi a nih avangin Mizo, a ṭawng neitu ngei ngei tan pawh thiam loh theih tak a ni. Tûnah hian thumal 'hming' leh 'tih' (noun & verb) ṭhenkhat tar lang ila. A kimchangin hriat rual ni lo mah se, heta ziak chhuah chhun 112 chauh pawh hian tlemin min kaihruai deuh mahna. Chungte chu:-

A

Ai : (1) Ai chi hrang hrang hming eng zat nge i hriat? (*Noun*)
(2) A vawt êm mai, mei ka ai lum phawt dawn. (*Verb*)

AW

Awm : (1) Tunlai chu ka âwm a na riau mai. (*N*)
(2) Chhang i âwm a ni lawm ni, a hmin tawh lo maw? (*V*)

B

Bawih : (1) Tûnlai hian bâwih nei ram an la awm em? (*N*)
(2) A damlo pawh ka bâwih hman lohin a thi ta a nih kha. (*V*)

Beng : (3) Vaihlo beng hnih khat min lo pai teh. (*N*)
(4) Muk deuhin beng rawh (*V*)

Beh : (5) Chu khawmhma chu a beh a tam ngei mai a. (*N*)
(6) He bẽngbeh hi han beh chhin teh. (*V*)

Bel : (7) In tlangval chuan bel eng zat nge a kai ve tawh? (*N*)
(8) Ka kekawr pawp ka bel dawn. (*V*)

Bung : (9) Ni tin Bible bung khat tal chhiar ka tum ang. (*N*)
(10) Ramchang mualah i bung hmasa phawt ang u. (*V*)

CH

Chap : (1) Rampui chap kâng hi chu a hmuhnawm bik. (*N*)
(2) Lehkha chap darh niai nuai suh. (*V*)

Char : (3) In char kih kungah khan khuai a awm asin. (*N*)
(4) He lung hi han char chhin teh, i char zo emaw. (*V*)

Chawm: (5) Chawm an tih chu phûng chi khat, phûngnu a ni. (*N*)
(6) Bawnghnute hi i duh leh chawm ta che. (*V*)

Chawn: (7) A châwn a sât a, kal pawh a kal ṭha thei lo. (*N*)
(8) La sai sa hi ka'n châwn zo lawk ang e. (*V*)

Chhek : (9) Chhêk hmun tur i hauh tawh em? (*N*)
(10) Nimin aṭang khan buh kan chhêk ṭan. (*V*)

D

Dai : (1) Kan huan dai ka theu dawn. (*N*)
(2) Tui dai suh u, in inti huh ang e. (*V*)

Dap : (3) Dâp zar hlimah khan lo ṭhu chawl rawh u. (*N*)
(4) A chung kha phui takin dâp phui tlat rawh. (*V*)

Di : (5) Vawiin chu kan huana di ka sa dawn. (*N*)
(6) Kan arpa-in in arpui a di asin. (*V*)

F

Fah : (1) Fah thing hi chu khawthlang lamah a awm ve lo. (*N*)
(2) Kan ina chawngzawngin a note chaw a fah ve malh malh mai. (*V*)

Fep : (3) Kan arhluisen fêp chu a mawi ngei mai a. (*N*)
(4) Heng fu hi i fêp mai mai duh lo maw? (*V*)

NG

Ngai : (1) Ngaizel hi ngai a tam avanga a hming hi pu a ni. (*N*)
(2) Tlangval fel chuan nula an ngai duh hauh lo.(*V*)

Ngawi : (3) Tlawng luiah ngawi kan dawh dawn. (*N*)
(4) Bengchheng lọ-in ngawi ṭhiap rawh u. (*V*)

H

Hâm : (1) Eng sa pawh a hâm hawnga kah chu an thi ngei ngei. (*N*)
(2) He saphîng hi nang han hâm puar teh. (*V*)

Hmui : (3) Mi themthiam, hmui pawh tuk thiam tak asin a nih. (*N*)
(4) Ka awm loh chhungin min lo hmui ta che. (*V*)

Hnâr : (5) Tuikhur hnâr-ah an daileng ngai lo. (*N*)
(6) A hnâr ring lutuk, a bulạ mut a hrehawm. (*V*)

Hlai : (7) Hlai thing vâm chu lum bik tak a ni. (*N*)
(8) Pal ṭawnna tur hnâng lo hlai ta che. (*V*)

Hling : (9) Ka ke-a hling tâng hi nang han khei teh. (*N*)
(10) He hrui hian a nghâwngah lo hling ang che. (*V*)

Hlûm : (11) Tun ṭum ka nau nei chuan hlûm nâ ka hre miah lo. (*N*)
(12) He la hi lo hlûm zo ta law law che. (*V*)

Hreng : (13) Thu âwih lo chu hrêng-ah khung hmiah tur. (*N*)
(14) Kan nau lah chu a hawn phal lo-in an hreng tlat a. (*V*)

Hum : (15) Helai-ah hian hum ka'n hiat ang e. (*N*)
(16) Khawngaihin min hum rawh, ka hlau lutuk. (*V*)

K

Kar : (1) Nizana sakei kar per ri kha i hria em? (*N*)
(2) He lung hi ka'n kar let tawp ang e. (*V*)

Khuang:(3) I khuang kaih chu a rin ṭhat hi maw le. (*N*)
(4) In arpa khuang pawh kan hre phak asin. (*V*)

L

La : (1) He la hian nghet takin ṭawn rawh. (*N*)
(2) Thla tin hlawh la chu a ni ve alawm. (*V*)

Lawi : (3) In lawi chu lei letah in chhawr em? (*N*)
(4) Ar lawi duh lo chu talh daih tur. (*V*)

Leng : (5) Lêng rah tlân kan kam dawn. (*N*)
(6) I lêng khawthawng mai mai ang hmiang? (*V*)

Lei : (7) Lei laih zawng a hahthlâk êm mai. (*N*)
(8) Chi rawn lei nghâl ang che aw. (*V*)

Lêm : (9) Kha lai lêm hnah kha han sat teh. (*N*)

(10) Nula ka'n lêm ve e ka ti a, engah min ngai ve lo. (*V*)

Lên : (11) In lên ka lo hawh ang e? (*N*)
(12) Min ti suh, ka lên lawp mai tur che a nia. (*V*)

Lim : (13) A ropui bawk a, a lim pawh an din thluah asin. (*N*)
(14) Arpui kawlhin min lim hrep asin le. (*V*)

Luang : (15) Kan lo vahnaah luang hlingin min chhun. (*N*)
(16) Ruah a tam khawp a, tuihawk pawh a luang huau huau mai. (*V*)

Lum : (17) Lum hnah hi an ei ve ngai em? (*N*)
(18) Chhuat balah lum lum suh. (*V*)

M

Mikhual:(1) Eng zat nge mikhual in thlen? (*N*)
(2) I lo zin chuan ka mikhual ang che. (*V*)

Mû : (3) In ar mû-in a lâk kha in hria em? (*N*)
(4) Ka mut a chhuak êm a ka mû alawm. (*V*)

P

Pawl : (1) In ru lak chu pâwl eng zat nge tling thei? (*N*)
Zânin chu pâwl i tuam ang hmiang? (*N*)
In nau chuan pâwl eng zat nge a zin? (*N*)
(2) Adama chuan a nupui chu a pâwl a. (*V*)
A chak em a ka pâwl ve zo lo. (*V*)

Perh : (3) Ka perh tár kha i hmu em? (*N*)
(4) Ka perh pawp mai tur che a nia. (*V*)

Phur : (5) Phur eng zat nge buh in thar? (*N*)
(6) Hei hi phur tel ang che aw. (*V*)

Pu : (7) I pa chu pu bul bera kan neih asin. (*N*)
(8) Mau ka pu a, ka chik zo leh vek. (*V*)

Pûk : (9) Ruah a sur dawn, helai pûk-ah hian i awm ang u. (*N*)
(10) I pawisa ka lo pûk ang e, i phal em? (*V*)

Pûm : (11) Mau a tam alawm, pûm i tuk ang aw. (*N*)
(12) Min pụ̂m luai luai suh u, khaw hawina a awm lo. (*V*)

R

Rap : (1) Rap a ruak em, sa ka'n rèp teh ang. (*N*)
(2) Ka pheikhawk rap suh. (*V*)

Ral : (3) Upate chuan, 'Rûl pawh hi râl a tling e,' an ti. (*N*)
(4) Mitthi râl tûrin a kal ta a nih kha. (*V*)

Rel : (5) Eng chen nge rêl-ah in chuan? (*N*) (Vai ṭawng)
(6) Eng ro mah rêl lo-in kan ṭin leh mai. (*V*)

Ring : (7) Vawiin chu ring tharah ka feh ang. (*N*)
(8) A rawn thlen hman ka ring lo. (*V*)

Ru : (9) Khi laiah khian ru ka hual a, i la ang hmiang? (*N*)
(10) He pa hian kan ar a ru a, ka vel dawn a ni. (*V*)

Ruai : (11) Krismas ruai i ṭheh ve em? (*N*)
(12) Vawiin chu lawm kan ruai dawn. (*V*)

Rûm : (13) Hetah hian tui bunna tur rûm lo cho ta che. (*N*)
(14) Na i nei em ni, eng a tinge i rûm i rûm? (*V*)

Rûn : (15) Rûn lui khi lui sei tak a ni. (*N*)
Ka kai ngam lo an rûn thim ruai hnuaiah. (*N*)
(16) Kan rûn hlawhtling ngei mai. (*V*)

S

Sai . (1) Sai kawlh chu hlauhawm tak a ni. (*N*)
(2) La ı sai thıam em? (*V*)

Sawh : (3) Fng sawh ngc in bawl? (*N*)
(4) He pal ban hi nghet takin han sawh teh. (*V*)

Sawp : (5) Sava hlauh sawp thlung ila. (*N*)
(6) I puan sûk a bal êm mai sawp hrep rawh. (*V*)

Si : (7) Kan hneh lo a ni e, si min phurh ţeuh mai. (*N*)
(8) Sıalin min si a, thi lo aruangin ka chhuak. (*V*)

Siak . (9) Ka nu siak ţhâpna-ah ka kal ve dawn. (*N*)
He arpa siak han ţhat êm êm zia chu. (*N*)
(10) Tuizêma tui kha han siak chhuak teh aw. (*V*)

Suak : (11) Fa dam thei lo chuan an fate suak-ah an zuar ţhin. (*N*)
(12) Tui in tur rawn suak teh aw. (*V*)

Sûm : (13) In vawk chu sûm eng zata lian nge? (*N*)
(14) Hetah hian lo sûm nghet tlat rawh aw. (*V*)

Suan : (15) Lên lung tûr suan ka chhung dawn. (*N*)
(16) I bel chhuan chu rawn suan thla tawh teh. (*V*)

Sûr : (17) Kan theipuiin sûr a thlâk tawh. (*N*)
(18) A mittui a sûr zung zung mai a. (*V*)

Sût : (19) Zawlbuk sût tûr kan zâwn dawn. (*N*)
(20) I thang kam chu i sût tawh em? (*V*)

T

Tai : (1) Ka tai hrui thlun tu nge lo phelh daih a? (*N*)
(2) Mau zumin min tai kak hlawih mai a. (*V*)

Tat ; (3) Hẹ nulạ nozia chu 'tât par keu' an sawi ang mai a ni. (*N*)

(4) He chem hi hriam takın han tât teh (V)

Tlip : (5) Kan bawng sehtu tlip kha han beng hlum teh. (N)
(6) I thu sawi chu ka'n tlıp hlek teh ang. (V)

Tuai : (7) A fapa neih chhun a tuai deuh roh alawın maw le. (N)
(8) Ka chem a hnual a rum takin ka'n tuai ang e. (V)

Tung : (9) I duh chuan tung chi chu ka ngah mai. (N)
(10) Ka tho thei lo, min han tung teh. (V)

Tuk : (11) A sam a ṭha bawk a, a tuk pawh a han e. (N)
(12) Hnaih lutuk suh, ka tuk palh lawlh mai tur che a nia. (V)

Tûm : (13) Meihle hnah ai chuan tûm hnah a mawi zawk. (N)
(14) I va tûm viau vuau ve, i lungawi na'nge? (V)

V

Veng : (1) In vêng nula hmelṭha ber tu nge ni? (N)
(2) Ṭha takin buh pho hi lo vêng rawh. (V)

Vui : (3) Vui khu hnuaia buh thu chu a ṭo ṭha duh bik. (N)
(4) Mitthi chu tu nge vui dawn? (V)

Z

Zawl : (1) Helai zawl hi dah khawm nan a remchan hı. (N)
(2) I nula sual chu i zawl hlawhthling emaw chu? (V)

Zuang : (3) He zuang kung hi a hnawk êm mai, i kıt daih ang. (N)
(4) In ninhlei, zuang ṭawk ṭawk reng suh u, in ninawm. (V)

Zung : (5) He ser chuan zung a va ngah ve. (*N*)
(6) Zun phal lohna-ah an zung ngei em ni? (*V*)

Heti hian '**Noun**' leh '**Verb**'-a hman kawp theih thumal rik dan inang ka'n chhawp chhuah chu a ni a. A kim hauh lo ang tih hriatsa-ah ngai ila. Amaherawh chu, a ṭawng thlûk dan hi kan tihrik dan nen a inan loh chuan, heta ka rawn tar chhuah ṭhenkhat hi chu kan pawm lo mai thei. A chhan chu - kan ṭawng hi thlûk hrang hrang nei, a thlûk a hrana awmze danglam daih thei a nih avang a ni. Heng thumal pahnih khat 'hnár' (nose) te hi a ri a sang tûr nge a hniam tûr? Chu lo pawh 'thingzung' tih a 'zung' tih lai hi a ri a sang tûr nge a hniam tûr? Lam rik dan azir a 'noun' leh 'verb' ni thei a nih avangin a dik zawk hriat a harin, dik awm chuang lo, duh duha lam rik tur em ni zawk ta ang le.

Tin, ka tar chhuah thumal ṭhenkhat hi hming putu bik (proper name) a ni a. Mahse 'hming' (noun) a nih ve miau si avangin ka hmaih duh chuang lêm lo. Chungte chu:- 'Rûn' (lui hming); 'Char, Luang, Zuang, Tung, Sai' (sa hming) tihte chu 'noun hlâwmah ka khung a. Chu bâkah, thumal ṭhenkhat chu kan hmanna azira 'adjective' ni ta daih te, 'adverb' ni ta hlauhte pawh a awm. Entir nan:- 'Ru' chu 'verb' ni thei mah se, 'vaiḥlo ru' tiha 'ru' tih lai chu 'adjective' a ni. Chu ang deuh bawk chuan, 'si' tih pawh 'nam si' a nih chuan 'adverb' a ni daih thei thung a ni. Mahse heta ka tar chhan chu - A lam rik dan pangngai a lam rik a 'noun' leh 'verb' ni kawp thei ni-a ka hriatte ka tar lang mai a ni zawk.

BUNG 3

'LO' (NEGATIVE FORM) TIH TEL CHAUHA HMAN CHI

Mizo ṭawngah hian 'lo' tih tel chauha hman chi a awm e mah ti ila, tunlai chuan mi tak takin telh kher lovin, a 'negative' zâwng ni lo-in an hmang tam ta hle a. Chung 'negative form' ni si, mahse a lehkhai zâwnga an hman lâr tâk viau ṭhenkhat chu: 'Mumal, tuitang, bawrhbâng, chiangkuang, nikhua, chhawrbawk, fumfe, tlaktlai, zei, zozai' tih bâk pawh a la awm âwm e. Tin, hmun (region) ṭhenkhatah phei chuan 'inzum lo' tih hi 'inzum' tiin an hmang hlauh a, 'inzum lo' tiin an hmang ngai lo. A enga pawh chu ṭawng kan hmang zai taa kan ngaih theih chuan a ṭha a ni mai a. Mahse a ṭawng dik zawk hriat erawh chu a ṭha hrim hrim a ni.

Ṭawng dik ber hi sawi a har hle a, hunin a khawih danglam ṭhin avangin a páwnga taka hman dan hmasa chauh ṭawng dika ngaih tlut pawh a dik bik lo thei a. Mi tam zawkin an hman dan ang ang chu a dika pawm thiam a ṭulna lai pawh a awm. Tuna kan hman duh dan en hian, hun lo kal zelah chuan 'lo' telna ngei ngei chi, tuna kan hman mek pawh hi a tlem deuh deuh a rinawm. Mahse ṭawng dik laipui hloh khawp erawh hi chuan hmang lo thei ila a duhawm khawp mai. Azawng azaa hman dan hlui chauh ṭawng dika pawm leh hman dan thar hnawl vek tum pawh a hahthlâk thlâwn thei bawk. Kan nu leh paten 'hâng' an hmanna chu thil chi hnih, chi tel loa thil chhum leh chi tel pawh ni se, 'hâng tui, hâng tui lo' ti-a hâng an hman ṭhin pawh tunah chuan, 'A hângin pheikhawk a bun' (mawza tel lo) 'a hângin kekawr a ha/

pawnfen a feng' (kekawrte ha lo), 'ka khuh hâng' (khuh khâk bawrh bawrh), 'a hângin a kal' (pheikhawk bun lo) te an ti a, a remchang ang reng phian mai.

Tin, chu lo pawh chu - 'Lai' tih hi an hmang zai ta hle bawk. Hmanna ngai rêng rêng loh, 'ding lai, dah lai, awm lai' tiin a hnawksak zâwng leh remchang lo taka awm sawi nan te an hmang ta zel a. Chu chauh pawh la ni lo-in, zah deuh avang a hawiher danglam hmel lan dan danglam sawi nan thleng an hman bâkah hrilhai sawi nan te pawh an hmang an hmang ta zelte hi a remchang ang reng hle mai. Chutiang chuan ṭawng hi a insiksawi ṭhin. Tûnlai tak phei chuan 'bawnra' tih te pawh a hmanna tur chiah pawh ni lo-ah 'bawn' an ti ta zel a. 'Bawnra' tih hmanna tûr dik tak lo-ah pawh 'a ṭha bawn, a thiam lo bawn tawp, a hmelchhe bawn' tiin an hmanna sawi sên pawh a ni lo. Chutiang deuh bawk chuan sawi uar nan eng emaw hlekah 'râpthlâk' tih ṭawngkam an chelek ta hle. Eng chen nge ṭhangthar ṭawng hi kan pawm dawn le? Aw le, 'lo' tel ngeia kan ṭawng hmanna chi chu tlem i'n thlir teh ang.

A

1. **A bilha tho lo** : A bilh a tho,tawh lo mihring hi zawng a hmei a pa-in zilh zilh mahila a sawt chuang lo. (atir aṭang a dik lo sa)
2. **A rana rana lo** : A tak a thlen hma hi zawng a rana rana lo, kan lo beisei ngawt chu a ni, chin a hriat tak tak loh. (a chiang lo)
3. **Â ni leng lo** : Mi â nileng lo tan kawng leh kawng lo hai thu awm suh. (mi â ni lo)
4. **A hma bo lo a hnu bo lo** : A hma bo lo a hnu bo lo, kan inneih ni kher khera chuti tak a khua a'n chhiat chu. (a hma pawh a awm, a hnu pawh a awm)

AW

5. **Aw kawng lo** : Ka hmu aw kawng lo. (sawi azir a uarna a ni. 'Verb' dawt a hman ṭhin a ni.

Aw zawng lo : Ka nei aw zawng lo.

6. **Awl-ai lo** . Tunlai hunah Sawrkar hna hmuh a awl-ai loh tehlul nen, eng vanga báng mai nge i nih? (awlsam lo)

B

7. **Bar lo** : I thil min dil kha ka nei bar pawhin ka hie tawh lo. (meuh lo)

8. **Bau lo**: Ka duh bau lo / Ka nei tawh bau lo. (miah lo)

9. **Bawrhbâng lo** : Hetiang nula bawrhbâng lo hi kawp kawp tawh suh. (tûna an hman dan chu 'bawrhbâng' tiin an hmang a. Mahse a ṭawng hi han bih chian chiah chuan 'lo' tih tela hman chi a ni. 'Bawrh' hi thil ṭha lo lam sawina a ni a, 'bawrhsawm' tih pawh 'hrisel lo' sawina a ni A 'bawrh' ber a ban tawh chuan a ṭha tihna a nih si chuan, 'bawrhbang lo' tih chu a ṭha lo lam sawina a ni lo thei lo. Nausen 'bawrh' an keu pawhin a hri ṭha lo a kianna tura inthawina chi khat a ni. Tuemaw lo luh veleh êng (light) thim ta se, 'Ka bawrh (chhiat) nge maw, ka lo luh veleha a thim tâk chu,' an ti ṭhin. Mahse Bible meuh pawhin a ṭha lo lam sawi nan 'bawrhbang' zu ti ta mauh si a le).

10. **Buan chak lo** : Saw nu saw mi sawi dan chuan nu buan chak lo tak a ni.

CH

11. **Chakvak lo** : A chakvak tawh lo deuh a, a tualchhuak peih vak tawh lo. (eng vang pawha chak lo)

12. **Chhawrbâwk lo** : Kan huan han siam ve lah chu kan han chhawrbâwk lo khawp mai. ('bâwk' tih a tel phawt chuan 'lo' tih a awm tur a ni.)

13. **Chawraw lo** : Ka upa ve ta deuh a, engmah ka ni tawh lo, ka chawraw tawh lo tak tak a ni. (ṭangkai lo leh hre thei lo te, tlaktlai lo leh nikhua lo hrim hrim sawina a ni.)

14. **Chawbe lo** : I pawisa thawh chhuah ve lah engah mah kan chawbepui si lo. Heti tak a chawbe lo mai che, hruai ve man i awm lo lulai êm mai. (ṭangkai lo)

15. **Chiangkuang lo** : An sawi lai ngaithla ve kur si, sawi leh tur hre bar si lo, i chiangkuang lo êm mai. (awm'tam tawh lo, ṭha vak lo, hre mumal lo, sawi chiang hlei thei lo tih ang lam hawi chi-ah an hmang)

16. **Chai lo** : Daw chai suh, engah nge dawt i sawi? Ka hre ve chai lo. (hnehsawh taka a nih lohzia sawi uarna ṭawngkam).

17. **Chhum lo chat lo** : A ṭawng ḍuh khawp a, chhum lo chat lo-in, ṭawng vena awm lo lêkin a ṭawng. (chawlh lailawk awm hauh lo)

D

18. **Diau lo** : Eng ang pawhin min ti mah se, ani lakah hian zawng ka diau dawn lo rêng rêng. (tlawm tum lo lam chi reng reng)

19. **Duaidim lo** : Anni ang mi duaidim lo tan lo chuan sakei huai te hi pawng Nuthûri zuam mai mai chi a ni lo. (tlawm tum lo rau rau-ah huaisenna, pasalṭhatna lam a kawk)

E

20. **Fel loh lai** : Ka fel loh lai hi chuan khawiah mah kal ka châk lo. (hmeichhe thi neih lai hi 'fel loh lai' tih a ni. 'fel lai' tih awm lo)

21. **Fumfe lo** : Ka hre fumfe lo. Ka nei fumfe tawh lo. (nei mumal lo, hre mumal lo, awm mumal lo, thawk mumal lo emaw tawk chu ni lawi si)

H

22. **Hnaisai lo** : Ka hrilh ang che a tih tum ta rêng rêng lo che, i hnaisai lo lutuk êm mai. (nikhua lo, fel lo, hre lo leh thiam lo, etc.)

23. **Hmai lo** : Nula ve ta chuan thing phur khat leh pasal pakhat na nâ nâ chu kan hmai bik lo ang. (hmu lo, chang lo, nei lo, etc.)

24. **Hnemhnâng lo** : Tlangval ve tawh uaih si i hnemhnâng lo lulai êm mai. (ṭangkai lo, chhawrna awm lo, hman tlâk lo)

25. Hawihhai lo : A pianphung hi a hawihhai vak lo sa reng reng a. (zei lo, fing vak lo, nikhua lo, chut)

I

26. **Inkhawtawn lo** : He nula nen hian an induh tawn lo pawh a ni lo, innei mai tura sawi rem a nih hnu-ah pawh eng emaw avangin a remchang lo leh ṭhin a, an inkhawtawn ngang lo a ni ang. (khua rel loh)

27. **Inhamtawng lo** : Kha chen an inpawm tawh chungin an inhmangaih theih ngang loh danah an inhamtawng lo a ni ber mai. (nupa kara induhna tak awm thei lo)

28. **Intlai lo** : An nupa inlen hleihzia leh an thau hleihzia-ah hi chuan an intlai lo ngawt mai, mahse an inhmangaih tawn ngawt asin. I rawn lâk hi kan hman duhna nen a intlai lo lutuk.

29. **Intu lo** : A thu tum lam a hre lo nge maw thu intu lo tak tak hi a sawi nen hian a sawi zawm a. (inmil lo, inrem lo, inzawmna nei lo)

30. **Intuak lo** : Ani nen hi chuan kan inkawmna a rei tawh nen ka kawm ngeih tak tak theih loh danah kan intuak ngang lo a ni ber âwm e. (duh dan thuhmun lo, lungrual lo, ngaihdan hrang nei, inmil lo)

31. **I-khaw lo** : Ka nei ikhaw lo. Ka peih ikhaw lo. Ka chak ikhaw lo. (remtih loh thu uar taka sawina ṭawngkam a ni.)

32. **Inkhuangrual lo** : Hun tiam nei a kal kan ti na a, kan inkhuangrual lo hlawm khawp mai a. Nuho zaipawl aw inkhuangrual loh-zia chu.

33. **I-hê lo** : Leiman hi chu in tinin i hê lo-a kan pek ṭheuh tur a ni. (mathei lo; ngei ngei; loh theih loh; tih-makmawh)

K

34. **Kaw lo** : Thu hrilh rêng rêng hrilh ang a ti ngai lo che, i kaw lo êm mai. Thuchah rêng rêng theihnghilh zel mai che i kaw lo lulai lutuk (thil chhinchhiah thei lo; ngawng; mawl: ngaihsam)

35. **Kaw ṭha lo** : Ka kaw ṭha lo ka daileng zut mai. (ek tuiril tak a daileng sek)

36. **Khaw lo** : Hetiang mi khaw lo hi chu kawm tawh suh. Siam ṭhat ka tum lutukna lamah ka khawih khaw lo zo tawh. (ṭha lo; chhia; tisuakbak)

37. **Khêl lo** : Thla tin khêl lo-in a lo kal ziah. (ngei ngei, mathei lo)

38. **Khan lo** : Thahruai-ah a khan lo êm mai, a chak lo ang. Thil hriatah kan khan lo lulai êm a, tluk phâk rual a ni lo. (tluk lo; phak lo)

L

39. **Lawi lo** : I thil min zawh pawh hriat ka neih lawi loh chu. Hetiang mi lawi lo hi kawm kawm tlâk pawh em maw ni le. (nei mumal lo; mi nikhua lo)

40. **Le lo** : Hla le lo mai mai sa suh u. Hetiang hmeichhe le lo nupuiah zawng an tlâk êm lo ang e. (ngaihsân tlâk loh; ṭha lo; nikhua lo)

N

41. **Nikhua lo** : A thi ṭêp, nikhua a hre tawh lo. Thu rêng rêng âwih lo mai, i nikhua lo êm mai. A tar lutuk tawh, nikhua a hre tawh lo kawm tlâk a ni tawh lo (hriatna tlachham; fing lo leh mawl)

42. **Namên lo** : Thli han natzia chu, thli namên pawh a ni lo. Namên lo-in in zirlai zir ngun rawh u, in 'fail' leh hlauh ang e. (nasa, theihtawp)

43. **Namai lo** : Hetiang thil namai lo tak hi zawng nanga karin tum chhin enah en duh suh, mi thei bikte tih chi a ni ngai. (satliah lo; harsa)

44. **Niamnai lo** : Ka niamnai tawh lo khawp a, eng thilah mah phût tlâk ka awm tawh lo. Kan kumin ser rah chu a va han niamnai lo teh rêng êm, hralh tlâk pawh a ni mumal lo. (Nikhua lo; ṭha lo; lâk tlâk lo)

P

45. **Phukphak lo** : Hetiang mi phukphak hlei lo hi zawng tlâl tak tak hrilh tlâk va ni suh. (dilchhût lo leh ngaihsam, thil hre lo, ṭha lo)

46. **Phiangsen lo** : He tlangval nei tur hian min tir teivet suh u. ka duh phiangsen lo. (a nih lohzia sawi uarna a ni. 'va ni phiangsen suh' ti pawhin an hmang)

R

47. **Ramtuilei lo** : Motor chetsualna kan tawh avang khan ramtuilei lo-in kum thum hmel hmu ka awm phah ta a nih hi. (Piansualna avang te, bawrhsâwm avang leh eng vanduaina tawh avanga ram hna thawk thei lo)

48. **Rawkrai lo** : Kum sawmsarih ka'n kai dêk dêk a, ka rawkrai lo sâwt tak tak a ni. B.A. lai 'pass' inti ve si i rawkrai lo êm mai. (kawng hrang hranga chhawr nahawm lo leh ṭangkaina nei lo leh nikhua lo)

49. **Ruak lo** : Upate chuan 'Hmeichhe ruak lo chu thalfang pai ang a ni,' an ti. (hmeichhe naupai sawina a ni, ran chungchangah an hmang lo)

50. **Rui lo hai lo** : Ani meuhin rui lo hai lo-a a sawi a nih chuan a daw êm lo ang chu maw. (zu rui lo, zu in mi a ruih loh lai)

S

51. **Sawngsawhlawt lo** : Kal ve suh, engmah sawngsawhlawtna i nei lo, min tihuai mai mai. (ṭangkaina nei lo, chhawrna awm lo)

52. **Surha lo** : Kal ve mahila engah mah an surha phah

chuang lo ang. (ṭangkai lo; sâwt lo; chhawrna awm lo)

53. **Sal lo** : *Bill* kan hmuh apiang sal lo-a kan pêk loh chuan a lehpekah a pun phah ṭhin. (ngei ngei; mathei lo. 'sal' tih hi 'bo' tihna lam a ni. 'bosal' tih a 'sal' tih lai ang hi a ni)

54. **Sûmkàr lo** : Ṭawng sûmkâr lo lutuk mi hi chuan mi pawi an sawi nge nge. (kamtam; zêp nei lo; sawi tlang)

T

55. **Thing delh loh lung delh loh** : Nu leh pa nei lo mah se, an pute a zarah ti tê hian thing delh loh lung delh loh na nâ nâ chu an lo puitling chhoh ve ta zawng a nih hi. (thi ta lo chu)

56. **Tawpintai nei lo** : A thinrim ngang a ni ang, tawpin tai nei lêk lo-in zing zânin a âng hmurh hmurh reng mai. (tawp thei lo)

57. **Tlakkuak lo** : Chhungkaw tan tlakkuakna nei reng reng lo mai che, sipai-ah tal ṭang la a ṭha ang. (ṭangkai lo leh chhawrna awm lo)

58. **Tlaktlai lo** : Hmanraw tlaktlai tawh lo zawng kha chu paih vek tûr. Tûnlai chu chhungkaw tinah ṭhalai tlaktlai lo tak tak an awm tih theih a ni. (chhawr tlâk loh; ṭangkaina nei lo; hman tlâk loh)

59. **Tuitang lo** : I thingpui min pek chu a tuitang hmel loh mang e. Chawhmeh tuitang pawh kan nei tawh lo. Thu tuitang lo pui pui sawi suh. (thianghlim lo; bawlhhlawh; ṭha lo)

Ṭ

60. **Ṭaira lo :** Tlaktlai lo, ṭangkai lo. Engmah i hre thei lo, i ṭaira lo êm mai.

61. **Ṭawmkai lo** : Mizo chuan kum sawmruk chin hi chu ṭawmkai lo tiin hnatlang an awl ṭhin. Hetianga piangsual ṭawmkai lo hi tiduhdah tawh rêng rêng suh. (eng emaw avang a rual ban lo leh vangtlang phâk lo)

62. **Ṭharai lo; Ṭhaṭhum lo** : Hman deuh aṭang khan ka ṭhaṭhum lo reng mai a. Ṭharai lo-a ka awmna a rei tawh. (hrisel ṭha vak lo; ṭha vak lo thil)

63. **Ṭukṭak lo** : Hetiang mai mai ka duh ṭukṭak lo. Hetiang nula ṭukṭak lo kawtthler nula ka ngaisang lo. (ṭha lo; tlak lo, nikhua lo)

U

64. **Uha lo** : Buh seng hun dawn ṭêpah thlipuiin kan buh zawng zawng a nuai ṭil vek a, a uha lo ngei mai. Kan va thawk ve na a, kan thiam ve zawng awm hek lo, kan uha lo ngei mai. (thlawn; ṭangkai lo)

V

65. **Vawi duai lo** : I ruihhlo tih chin hi sim turin VDP pawhin vawi duai lo an vuak phah tawh che, sim vat tawh la a ni mai. (vawi tam tak)

Z

66. **Zahpah lo** : I mi neltlak zawng pawh ni se, zahpah lo-a ngaih theihin na tak takin mi an fiam ngai lo. Mi zahpah lo takin an be ngai lo. (zah lo leh hmusita ngaih theih a ṭawng leh nun)

67. **Zei lo** : 'Education' awmzia chu, mi zei lo tûr hman tlaka chher chhuah hi a ni. Pianphung ruangam zei lo sa tan chuan eng thil tihah mah an fel lo. (pianphung leh rilru lama mi phâk lo leh chut)

68. **Zozai lo** : Min dil zozai lo bawk a, pe nge nge teh u. Puih ngai reng mai, a puih pawh kan pui zozai lo, kan pui leh teh poh a ni ang chu. (zing; vawi tam; ti fo)

Heng kan ṭawng a 'lo' tel ngei ngei a hman chi (negative word)-te hi, kan hman reng rengin 'lo' tih a tel ṭhin a. Heta ziak chhuah ang thlap hian 'lo' tih hian a zawm nghal tur tihna erawh chu a ni lo. Kan hman dan azirin a thu khawvilaiah emaw chuan 'lo' tih a awm ngei ngei tur a ni tih thu a ni. Entir nan: 'A thinrim ângin tawpintai rêng rêng nei hek lo maw le.' tiin a hman theih a. 'Lo' tih hian 'tawpintai' tih hi a zui nghal mai chuang lo. Kan Bible-ah pawh, "Thlipui namênin min nuai lo a," a tih kha.

BUNG 4

ṬAWNG AWMZE INHNAIH

Mizo ṭawngah hian awmze inhnaih tak, a hmanna hrang si, hman pawlh nawk nawk ṭhin a awm nual a. Chung chu a thu kawh tum ang tak a kan hman loh chuan mahni ṭawng ngei pawh thiam lo nihna a ni a. Ṭhenkhat erawh chu, hmanna thuhmun thei, mahse hman hran theih si a awm nual bawk. Chutiang awmze inhnaih tak si, a hman dan hrang si nei chu kan nih avangin, chung ṭawng awmze inhnaih takte chu bung dang ang bawkin tlem azawng a A AW B (alphabetical) indawt angin târ chhuak ila. Chungte chu:-

A

1. **Ai/Làwm/Tuih :**

(a) **Ai** : Mihring leh ramsa an tihhlumin a lu an hawn ngei ngei ṭhin a. Salu chu an ai ṭhin a. An aih tam ber chu sakhi leh savawm leh sakei a ni. Ai hming an put chiah loh pawhin an lawm ṭhin. Ai hming an put chuan eng ran berin emaw an ai a. An aih lem loh chuan 'làwm' hming pu-in ṭhenrual ṭhate nen zu in tlangin 'salulam zai' an sa a. Ai hming a put erawh chuan khawtlang a nghawrin 'tithei' an nihna an tlangaupuina lam a kawk. Sakhi an aihna chhan ber erawh chu, ram lama thangchhuah nih tumin an ai ngei ngei ṭhin. Ral lu erawh chu ai ni tho siin ai hming a pu lo a. Lalho meuhin awmni khamin an râl lu (milu) hawn chu an tuallâmpui a. Chu chu 'hranglâm' an ti.

(aw) **Lawm** : Sa lu chu lawm ni ve teh meuh mah se, 'lawm' hmanna chu a zau zawk. Miin eng thil thar emaw, kawng danga thil lawmṭawm emaw an chunga a thlenin emaw an lawm a. In thar emaw, mo emaw, tûnlaiin kaisân leh 'pass' te, naute tharte an lawm ṭhin.

(b) **Tuih** : 'Tuih' hi thil hrang deuh a ni. 'Tuih' hming pu phâkah chuaṇ 'bel tuih' a nep ber. Mizo beltak la hman miah loh an hman dawnin a hmanna turah a hman nghal mai theih loh deuh a. An hman hmain eng thil emaw, thil ho mai mai pawh chhum nan an hmang hmasa a. A chhan chu, Mizo hlum-bel 'beltak' hi tuih loh chuan atir-ah tlema a puh ṭhin avangin a tihphui nan an tuih ṭhin a ni. Bellâm lian deuh chi vawkchaw bel te, tukṭhuan bel te chu hman tak tak hma-in tuih mâkmawh a ni.

Thil dang langsâr tak leh khawtlang nghawng thama an tuih ngei ngei tih theih chu 'lal in tuih' leh 'zawlbuk tuih' a ni. Lal in leh zawlbuk chu khawtlang thaa sak a ni a. An luah dawnin emaw, an luah tawh a nih pawhin an luah aṭang a rei vak lo-ah ranpui talin awmni khamin an tuih a. Lalin a in a tuih dawn phei chuan khaw ṭhenawma lal dangte pawh a sawm hial ṭhin. Zawlbuk pawh lal khaw chhantu tlangval pawnthuah khaite bûk (bahrik) a nih avangin lalin mawh a phur lian hle a. A khaw zawlbuk tuih nân ranpui (sial) a thawh ngei ṭhin a. A dang a la ṭul a nih chuan lal vêkin a tum loh pawhin a nei pa-in emaw an tum mai ṭhin.

Zawlbuk chu mipa tan chauha luh thianna bûk a ni a. Zawlbuk tuih ni erawh chuan hmeichhe tân pawh zalên taka an luh thianna a ni. Chumi ni lo-a zawlbuka hmeichhe lut ve chu, hmeichhe awmnêm, buan chak lo hmeichhe lê-lo thawmhnaw a ni.

Zawlbuk leh lal in an tuih dawn chuan, chhung tinin

zupui (hranden zu) ngân eng emaw zat an lo inring lawk a. A hma zân aṭangin hlimhlawp an bawlin an ur lawk a. A tukah zet erawh chuan tlangpui sa chiau ni a nih tawh avangin, lal mualah a khau kâp a khau kâpa thawk chhuakin an ri tlung tlung nileng mai a ni. Lal in sak leh zawlbuk sak chu tha a duh tamin hautak hle mah se, a tuih ni chu an hun vauchher leh nghahhlelh a ni thung a. An nghahhlelh ang ngeiin Chapchap Kût awmni kham ang hrimin 'dam lai lu lâm' chhâl ve ngamin lal in leh zawlbuk tuih chu an lungkham, an ni nghahfâk a tling ve tak meuh a ni.

2. **A vang / A chhan** :

(a) **A vang** / (aw) **A chhan** : Ṭawng awmze inhnaih tak, mahse a hmanna hrang si, mi tam takin thuhmuna an hman a ni nâ a, a hmanna a dang. **Entir nan**:- Miin eng thilah emaw min sawm a, kal ngei pawh a duh a. Mahse kal hunah min bumrotu eng thilin emaw min tlâkbuak avangin ka kal thei ta lo a. Min phatsaktu chuan. "A lo kal ve theih loh avang-in min rawn phatsak rawh a ti a. A chhan chu....," tiin min bumrotu thil chu a sawi ang. Chuvangin, eng thil emaw sawi a 'a chhan leh avang' tih hi ṭawng chhuah mai a ni.

3. **Âwih / Ring** :

(a) **Âwih** : Eng thu emaw miin a awih chuan, a thil âwih chu a dik ngei ngei turah a ruat a. Tel ve emaw, a thu zawm emaw inhuamin a âwih tihna a ni. Rinhlelhna a neih loh avangin a pawm thlap a. A thu zawm chi a nih leh zawm a inhuam a, a thu zawm duhna a nei ṭhin.

(aw) **Ring** ; Mizo ṭawngah chuan 'ring' tih hian kawh a nei tam hle. Chung a kawh hrang hrangte chu: (i) Thlawhhma hi 'ring' tih a ni. (ii) Nghenchhan 'ring'-a ṭhu; ṭhut-chhan 'ring'-a ṭhu pawh 'ring' tho a ni. A dang leh chu: (iii) Ṭam kumah miin buhchang nei lo-in chaw

atan bâl a hman chuan, chaw-ah bal an 'ring' thei. Chung thilah chuan, a thil rin-a thu zawm duhna a nei kher lo thei. Pawnlang takin a rin theih. A chhe lam a ṭha lam thilah pawh a nih ngei miin an ring thei. 'A lo thlen ka ring' tiin thil narân pawh a rin theih tho. Mahni inpêkna tel hauh lo-in a rin theih a, 'âwih' tih ai chuan a pawnlân zawk deuhna a awm thei.

Pathian meuh pawh a awm ngeiin thil pawh a tithei ngei tih miin an ring thei a. Mahse a thu anga awm duhna leh mahni inpêkna rilru a nei lo-a a rin theih avangin, Bible pawhin, 'Ramhuaite pawhin an ring a, an hlau a an khûr ṭhin' tih ziak kan hmu. Miin Pathian ring ni mai lo-a a thu a âwih chuan a thu zawm duhna pawh a keng-nghal a ni. Amaherawhchu, miin Pathian a rin tak meuh chuan, ṭâm kuma miin bal a ring a, a nunpui ta ang deuhin nunpui-ah hmang khawpin a ring a, a thu pawh a zawm a, a thu zawng zawng a awih vek ṭhin a ni.

B

4. **Bâwih / Sal** :

(a) **Bâwih** : Mi neitu bik nei a, a neitu-in a duh duha a chhawr ṭhin, hna harsa leh hna hrehawm tinrêng pawh a thawhtir ṭhin, a thawhchhuah ang ang pawh a pu ta ni vek leh, a pu-in a duh hun huna a hralh theih leh a leiba ai pawha a pêk theih, mahnia zalênna nei miah lo, a thin pawh a pu laka ur ngam lo chu 'bâwih' a ni. A pu chuan âwm a tih tawk leh a phal chin chiah a pe a. Nupui fanau a neih pawhin bâwih chuan a nupui fanaute chungah pawh thuneihna a nei chuang lo. A nupui fanaute zawng zawng pawh a pu bâwihte an nih vek avangin a pasal tel lo-in emaw, a nupui leh a fate emaw

tel lo pawhin a hralh thei a ni. Mahse hetiang tak a inbâwih erawh hi chu Mizo lal bâwih neih dan an i lêm lo.

America ramin bâwih an neih laia an bâwihte an enkawl dan a ni. Mizo lal bâwihte chu nupui fanau neiin in-mual vawm hrangin an awm ve tho a. An pu (lal) thu thu a la ni phâk tho a. Lal an ṭhat lch an nuamsa ve-in an thawhchhuah ang ang pawh an pumbil ve ṭhin. Mahse lalin a mamawh phawt chuan a thil eng pawh a neihsak thei tho. Bâwih indang tawh chuan vawk a talh pawhin a vak dar chu lal a pe ngei ngei ṭhin a, chu chu 'pakai sa' an ti. Bâwih a la nih avang a pek a ni. Heng lal bâwihte hi tangka sawmli emaw, sepui emawa tlan chhuah theih an ni thung.

(aw) **Sal** : Lal khua-in leido neiin an hmelmate lam chu runin mi man ta se, an mi mante chu 'sal' an ti a, sepui emaw, tangka sawmli emaw-a tlan chhuah theih an ni tho. Mahse tlan chhuah loha an awm reng chuan 'bâwih'-ah lutin 'bâwih' an ni zui a. 'Bâwih' an nih tawh chuan, 'tual-bâwih' an tih emaw, 'chemsen-bâwih' an tih emaw nen a lêm chuang lo. Bâwih nihna ang zawng zawng chu a chungah a tla ta vek a ni. Mahse chutianga sal man bâwih ni ta nghalte chu khaw indo ṭhinin sa-ui tana inremna an neih chuan an inchhuhsak tawn châwk mai. Tin, bâwih an nihna lal khua-ah pawh tlem chuan an ngaihdan a sang hret em maw ni chu aw, a tih theih.

5. **Bul / Klang** :

(a) **Bul** / (aw) **Klang** : Bul hian awmze hrang hrang a nei. 'Atir' tihna lam a kawkin thu bul a awm a, thingbul leh thil dang bul a kawk thei. Tin, bulbawk lam sawi nan pawh an hmang tho. Tûna he thumal sawi fiah kan

tum erawh hi chu 'hnen' tih lam hawi a ni. 'Kiang' tih nen thu awmze inhnaih tak leh hmanna thuhmun a nihna a tam thei âwm e. Heng 'lung bul; thing bul; anṭam bul,' tih angah hi chuan 'kiang' an ti ngai lo. "A pu bulah awm se; a pu kiangah awm se." tih angah hi chuan hmanna a thuhmun chiah a. Amaherawhchu, 'kiang' tih ai chuan 'bul' tih chuan a bul neitu tlemin a hnaihchilh deuh zawk âwm e. A 'kiang'-a ṭhu ai chuan a 'bul'-a ṭhu chuan a hnaih deuh zawk thei âwm e.

6. **Bum / Tihder** :

(a) **Bum** : Mahni hamṭhatna tur emaw, mi dang chhiatna tur emaw-a âwihawm taka mi ta neihsak ṭe, an chetsual ngeina tûra tuin emaw a hrilh hian 'bum' emaw 'biakbum' emaw a ni. Dâwt âwihawm tak, dâwt a nih hriat chhuah rual si loh, rinawm hmel taka mi dang ta thiam taka mi ta neihsak-in emaw, an nunna atan a pawi thei thil thlenga an thuhnch hian 'bum' a ni. Chinghne beram vun sinin beramte a 'bum' ang khân.

(aw) **Tihder** : Chhiatna leh hêkna tling lo, inngamtlâk vang emawa fiamthua thutak ni hauh si loa âwihawm tak si-a dâwt hrilh hi 'tihder' chu a ni. Entir nan:- Thangan, "Remi, i nu-in 'mikhual pathum kan thleng dawn a, chaw kha Remin lo chhum kêp rawh se' a ti," tiin hrilh ta se, Remi chuan âwihin lo chhum kêp ta tak tak se, chu chu Thangan Remi a 'tihder' a ni. Bum leh biakbum aiin a pawnlang fe zawk.

7. **Buluk / Butut** :

(a) **Buluk** : Thu a chhân a lâk thiam lo, eng thu pawh ngaih kawi chinga thinur phah titih zel mi, ṭawngkam ni se ram hmuka ngaihnobei lo zeta ṭawng chi hi mi 'buluk' an ni. Entir nan: 'Thu zaizâp tak leh hawihhawm

taka i sawi loh chuan, ani pui hi mi 'buluk' a ni a, chhaih kawlh awlsam zet a nia. Pa thu ngaih thiam lo, huatthlala lo pawh haw zel chi, huatthu ngah, eng emaw hlek thu lak kawi ching hi mi 'buluk' an ni.

(aw) **Butut** : Thil eng emaw hlek thinurpui thuta âng nghal buan buan zel mi hian thin 'butut' an nei tihna a ni Chutiang thin butut nei kiangah chuan thinrim thu leh vui leh vaina han sawi dêk dêk pawhin 'a zualzawpui vailenhlo' tih ang mai a, mi thin thawk thut chi hi thin 'butut' nei an ni.

CH

8 **Chanpual / Chanvo** :

(a) **Chanpual** : 'Chanvo' tih nen a hmanna a inang tam hle. Mahse thil tenau insem nikhua a 'chan-ai' ṭheuh tur an insem kha 'chanpual' a ni. Sangha tlang vuak nikhua chânga, inang thliaha a kal zawng zawng an sem diat diat ṭhin chu an 'chanpual' ṭheuh a ni.

(aw) **Chanvo** : Ro insem thila a chang phâk tûr ro neituin thurochhiah-a a telhin leh, rokhawmtu dinhmuna a din chuan, chu ro insem turah chuan bil (rights) a nei a. An insem hnuah a chan ang ang chu a tê emaw, a lian emaw, eng 'chanvo' ber emaw chu a chang tihna a ni a. A chanvo chu a ta a nih tawh avangin a 'neitu' a ni tawh a. Chanvo chang phâk lo-in chanpual an nei ngai lo. A 'pual'-a kal tawh chu a 'vo' chu a ni.

9. **Chat / Chhum** :

(a) **Chat** : Hmanna thuhmun tam tak a awm. Mahse thuthlung te, leilung leh pangti te a 'chat' ṭhin a, a chhum an ti ve ngai lo. Mihring inchhungkhatna siamtu ber a nupui a sûn chuan upa-in 'makpa hnamhrual chat' an ti a. An inchhungkhatna a chah tâk vang a ni. Thil dangah

chuan, leilung him lai a khik ruah chuan 'let chat' an ti a, pangti lamah pawh 'kering chat; pangti chat' an ti ṭhin. Heng sawi nan hian 'chhum' tih tawngkam an hmang ngai lo.

(aw) **Chhum** : 'Chat' leh 'chhum' hi a hmanna thuhmun tam hle mah se, chat hmanna tam ber chu thil tê-tham thilah chelek a nim thu lamah phei chuan 'chhum' tih an hmang ngai lo kan tih tawh kha. 'Thu tlukna nei' tih pawh 'thu pawt chat' tih a ni. 'Chhum' tih erawh hi chu lazai leh thil dang tê deuh chi-ah hman ni ve mah se, thil lian lamah chelek tam zawk a ni. Entir nan: Mihring an tan 'chhum' a, thing an tan 'chhum'-in puanthan te pawh an tan 'chhum' thin. Thu lama an hman ve dan erawh chu, thu a 'chhum' zawngin a la. Ṭawng 'chhum' hmuk hmuk chi a ni, tih angah te hian.

10. **Chêk / Sât** :

(a) **Chêk** : Mizo hriamhrei ha nei chi, hreipui, tuthlawh, hachhek leh bawngtuthlawh lam chi hian an 'chêk' a An thil cheh chu eng thil pawh ni se, a hman dan tûrah chehna tûra siam a nih avangin an 'chêk' thin. 'sât' tih an hmang ngai lo.

(aw) **Sât** : Mizo hriamhrei fawng nei chi chem leh ngunhnâm leh chemtê te hian an 'sât' ṭhin. Fawng nei kher lo phek si, thingphek leh thir phek, a phek lo zâwnga an hman phawt chuan 'sât' tih a ni tho bawk. A phek zawnga an hman chuan 'hem' tih a ni.

(b) **Zai** : Chem leh ngunhnâm a ni emaw, thil hriam dang a ni emaw, tin kâng lo-a a hriam zâwnga an hrût hian 'zai' tih a ni ṭhin. Thingzai chemin thing an zai a, thil dang pawh tin lo-a hriamhrei-a an hrût rêng rêngin 'zai' a ni.

11. **Chhûm / Mung** :

(a) **Chhûm** : Thil hmin hma chaw te, chawhmeh leh thil dang hmin hma chi leh rei tak thuka chhuan ngai lo leh ţul lo hi a chhumin an 'chhûm' a. Hmin tur ni kher lo '*syringe*' te, la te pawh an chhûm ţhin.

(aw) **Mung** : Thil chhum hmin tûr chi hmin har si emaw, thil dang chhum rei ngai hrim hrim pawh an 'mung' ţhin. Bekang te, behliang te hi a hmin har avangin chhum ringawta a hmin hman loh avangin rei tak an 'mung' a. Thuka chhum ngat ngat ngai chi a munin an 'mung' ţhin. Behliang pawh zanriah hmeha hman/hman tûr zanriah ei-rawngbawl hun hmaa lo chhum hmasak a ngaih avangin an chhûm hmasa a. Mun loh chuan a hmin hman dawn loh avangin behliang an chhum hun pawh hun bik sawi nan hmangin 'Behliang mun hun' an ti. Chu chu tlai lam dar thum vel hi a ni.

12. **Chhun / Vit** :

(a) **Chhun** : 'Vit' nen a hmanna a inanna lai a tam nâ a, a hran hretna a awm. Tuin-emaw hlingin min vit thei a, mahse mahniin kan rah palh leh taksaa kan intai tir palhin emaw min 'chhun' tih a ni. Hriamhrei lian lam fei leh thirtiang (tiangthir)-in kan chhun a. Mahse 'chhun' a nih chuan a hriamhrei khân an tin lawk a, an tin lawk lo a nih pawhin a chhun tûr leh hriamhrei inkar a awm tlangpui. Hlingin min chhun erawh chuan inkar a awm chuang kher lo thei.

(aw) **Vit** : Fei pawhin a vih theih. Mahse 'vit' hming a put chuan hmun leh hmunah chawp leh chilh takin a vih tûr kâr awm lo-in a ni ţhin. Chemte-in, an vit a, hriau-in an vit bawk a. Thu ngaihthlâk hrehawm tak hriat a nih pawhin, 'a thu chuan min vit ngaih mai' an ti thei bawk. 'Chhun' leh 'vit' hmanna a danglam dan tlangpui ber chu, hriamhrei chelek leh a chelek dan azir

a ni ber.

13. Chi / Hnam :

(a) **Chi :** Mizo hnahthlâk Chhinlung chhuak zingah hnam pêng hrang hrang Râltê, Pachuau leh Hmai tihte leh a dang dang pawh a la awm a Chung chu 'chi' hrang hrang an ni Heng hnahthlâk thuhmun hnam pêng hrang neuh neûh hian kalphung hran leh tawng chen ngei hrang an ni hlawm nâ a, hnahthlâk khata 'chi' pêng a ni chauh

(aw) **Hnam** Hnam hnahthlak thuhmun hlawm hian tak a nih leh nih loh lam ni lo-in, hnahthlak thuhmun hlawm khat zel chu 'hnam' a ni Mizo hnam zingah chi hrang hrang kan awm tihna a nih chu. Tunlai khawvel ram zau zawk thlit erawh chuan, sakhaw khat vuan zawng hi hnam khata ngaih an ni a. Tin, ram (state/sawrkar) khat chhunga cheng, a khua leh tui (citizenship) nihna nei zawng zawng pawh hi 'hnam' khat ang a chhiar a ni bawk. Mahse chu chu Mizo ngaihdan a ni ve chiah lo.

14. **Chuai / Chul** :

(a) **Chuai** : 'Chul' tih nen a hmanna a thuhmunna lai awm mahs e, hmanna bik a awm a Mi aia chungchuanna nei zaithiam leh mi chak leh inkhel thiam leh hmelṭhate hian, an vanglai an pelh tawh chuan an 'chuai' ṭhin. Politician te, thuhriltute leh thil mawi chi hrang hrang pawhin 'chuai' hun an nei ṭhin Chutiang a nih chuan an vul lai hunin mual a liam ta tihna a ni.

(aw) **Chul** : Thlawhhma ṭinsan tawh chuan cheibawl a hlawh tawh lo-in sûlhnu thar a awm tawh loh avangin 'chul' tih a ni. Silhfen thar hmel mawina nei tawh lo te, bung thar hmel paih tawh hlui hmel lang tawh te chu

'chul' tih a ni. Chuai tih nen hmanna a thuhmunna lai chu - Pangpar chuai chu a chul a, hmel pawh a chuaiin a chul ţhin. Kan vanglai pawh hi a la chuaiin a la chul dawn a ni. Chu avang chuan Awithangpa pawhin:-

'Kan vul lai leh kan vanglai a chul zo ta,
Piallei thuah riat karah Lalawithangpa;
Kan la thâmral tur a pawi ber mai'

a ti a nih kha.

15 **Chuang / Bang** :

(a) **Chuang** : Thil eng pawh a bi kim tûr bâka a bi kim zo tawh lo leh duh tawk bâk te hi a 'chuang' a ni. Tin, sawi ţul lo sawi te, mi dang aia danglam bik chungchangah pawh 'chuang' tih hi hman a ni ţhin. Hetiang hian:

(a) Lo ţawng ve suh, i ţawng 'chuang' ţhin êm mai.

(aw) Ani hi chu a va han fing 'chuang' bik ţhin tak êm!

(b) Pari zawng ka rim duh li, kan 'chuang' ţhin êm mai.

(ch) A 'chuang' in neih chuan min pe ta che.

(d) Pawisa min pe 'chuang', hawh awi, ka pe kir leh ang che. Hetiang hian an hmang ţhin.

(aw) **Bâng** : Ei duh tawk ei hnu-a la ei loh zawng chu a 'bang' a ni. Tichuan, ei 'bâng', hman 'bâng', sem 'bâng' tiin an hmang. Chung a bâng chu a chuang a ni lo. Chuang tih nen hmanna a thuhmun thei a, hman kawp theih pawh a ni bawk. 'A chuang bâng sawi tham engmah a awm lo' ti te-in.

16. **Dul / Pum** :

(a) Dul / (aw) Pum : A pawn lam sawi nan 'dul' an ti a, a chhûng lam sawi nân 'pum' an ti thung. Dul a nat

chuan a pawn lam nâ a ni a, 'pum' a nat erawh chuan a chhûng lam nâ a ni thung. 'Dul' a kiar a, 'pum' a puai thung. Dulvun a awm a, pum vun erawh chu a awm ngai lo.

17. **Dum/Hang/Mâwk** :

(a) **Dum** : Mizo rawng neih ve pangngai rêng chu a 'dum' a ni. La'dum nân hlo (hnim) chi khat **ṭing** an hmang a. Ṭing hnah tam tawk leh laduang an chhûm a. Vawi khat chhumah mai phei chuan a dum tha tawk thei lo. Ṭum hnih ṭum thum chhum nawn a ngai thin Chu avang chuan 'dum' sawi nan pawh 'ṭing rawng' an ti ve chawk bawk.

(aw) **Hang** : Hei hi dum ai chuan a dal hret thei. Mihring vun rawng sawi nân 'hang' an ti a, an dum dan a nêp deuh avangin 'mihang' tih an ni. Mihang narân aia hang thim zawk erawh chu 'midum' tih a ni Upate chuan ar-dum hi 'ar-hang' an ti tho.

(b) **Mâwk** : Hang lam chi tho chu a ni nâ a, hang hil lam leh thû lam a kawk Nausen pian tirha ngo tak pawh 'mâwk' hun lai an nei a. A mâwk hun a chhuah chuan a hmel chu a hang ta zawk ṭhin. Mahse 'mâwk' hi hang nghet lo, reh leh mai thei pawh a ni. Dam loh leh hrisel loh avangin an mâwk thei a, mahse an hrisel leh hunah an vun rawng ngai an pu leh ṭhin. Mâwk chu 'thû' tih nen a kar a hla vak lo. Hrisel loh avanga hmel hang ta chu 'thû' tiin an sawi zawk mah.

18. **Êl/Hnungzâng** :

(a) **Êl** : He ṭawng hi mihring chungchangah lo chuan an hmang lo. Mihring piansual vang emaw, tar vang leh bawrhsawmna thil eng emaw-in a tlâkbuak avang a lu chauh ni lo, kâwng chin chung lam kun ta tlat hi 'êl

kun' an ti a. A dâk zawng, a eu zawng a nih leh 'êl eu' an ti thung. Miin puar taka chaw a ei pawhin, "Êl eu-in ka ei," an ti ṭhin.

(aw) **Hnungzâng** Taksa hnung lam kâwng aṭang a nghâwng inkar chho zawng hi a ni nâ a, hnungzâng khuar atanga dar tawn tawn hi chu 'hnungzâng' tih hian a huam lo Kawng achin chung lam zâng khuar kam tuak chho lai hi 'hnungzâng' chu a ni a. A vaiin darte nen pawh 'hnung' tih erawh chuan a huam vek thung

19 **Fawng/Kho/Hrai**

(a) **Fawng**/(aw) **Kho** : 'Fawng' leh 'Kho' hi thuhmun renga ngai mi tam tak awm mah se, tlema ngai hrang an awm bawk. Ngai hrangtute chuan hrui-hnâng tah tlang cheh loh ṭhuai bil melh mawlh chauh hi 'fawng' an ti a. 'Kho' an tih erawh chu, pianhmang thuhmun mah ni se, raw-hnâng hmanga tah, a tlang cheh hi 'kho' an ti bik. A enga pawh chu ni se, 'fawng' tihin hming a put ve ngai hauh loh, pianhmang thuhmun tho si a awm a. Chu chu 'vawmkho' tih te, 'khochhuan' tih te a ni. 'Vawmkho' chu a tê a, buh Kg. sawm vel dawng a ni. 'Khochhuan' a nih chuan a mawng phui lo-in an tah a, lian zawk deuh pawhin an tah ṭhin. 'Bakho' phei chu lian deuh tak pawhin an tah. A chhan chu - Ba chhum an bun thlithlawrna ṭhin a nih avangin a tui puh chak nân leh a dawn hlâwk nân an tah lian deuh chawk mai. Hengah hian 'vawmfawng, fawngchhuan, bafawng' tih a ni ve ngai lo.

(b) **Hrai** : Fawng lian tak, buh ṭin hnih lai dawnga tah a ni. Hmanlaia an buh tehna tlanglâwn tak a nih avangin, an lo zau zawng sawi nân pawh hrai an hman ṭhin avangin 'hrai chuti zat hmun' tûn tehkhâwng bera an hman a ni. Amaherawhchu, an hrai hman a intiat loh

theih avangin, buh an inpûk nikhua châng leh an inrullh leh dawn pawha a zât a man theih nân a duh duhin a hawh tûr 'tlâng-hrai' an tih chu zawlbuk-ah an dah a. An hawh chat lak loh avangin zawlbuk-ah pawh awm hman lêk lo-in an hawh lawr kawi a. hawh ve duh tân pawh a awmna chin hriat a har hle ṭhin Chu avang chuan awmna chin hriat loh sawi nân pawh, '*Nânga chumi khami leh 'tlâng-hrai 'an mna kan hre lo e,*' an ti ṭhin a ni. Hrai khat zel-a teh chu an tehna chhiar dân a nih avangin 'dân leh hrai' tih ṭawng pawh hi a piang a ni.

Hrai chu a duh duhin an tahin mahni mah mahni hman tûrin an nei thei a. Nausen an neih pawhin an hrai-ah chuan lapua dahin nausen chu an mut thin a. An duhna lam lamah an chawi sawn ṭhin avangin nausen leh fate sawi nân pawh 'hraichawi' an tih phah a ni. Tûn hnu-ah phei hi chuan 'fa' sawi nân 'hrai' an hmang ta êt mai.

20. **Fu/Fe** :

(a) **Fu**/ (aw) **Fe** : Thumal awmze inhnaih dûn tak a ni a. A hman dân sawi ila a fiah thei mai âwm e. Puan huh an sawr 'fu' a, buh an chil fu a. a 'fe' an paih thung a. Khawmhma rah bawr te, bekang leh chhawhchhi te an khawng 'fu' a, a rah a awm tawh loh chuan a fu tawhin a lo fe tawh ṭhin a ni. Vaimim kawm a fang awm tawh lo chu 'fafu' an ti a. Tin, a tui an sawr fu tawhna erawh chu a 'fe' a ni thung. Tui nei chi, tui nei tawh lo chu a fu tawh avangin a tak chu a fe a ni. Fu pawh feh fu tûr a ni a, an feh fu hnuah a fe chu an chhak ṭhin a ni. Thingpui tuiso-a la thlâk loh 'thingpuife' kan ti hi chu, thlâk hnu paih mai tûr ang chi zawk hi 'thingpuife' tih chauh zawk âwm tak a ni.

21. **Ngaihnawm/Ngaihthlâk-nawm** :

(a) **Ngaihnawm** · Ngawi renga chhiar duh zawng tak chhiar hian a 'ngawihnawm' tih a ni. 'He lehkhabu hi chhiar ve teh, 'ngaihnawm' tak a ni' an ti ang. 'Ngaihnawm' a nih chuan ri a awm ngai lo.

(aw) **Ngaihthlâk-nawm** : Hei erawh hi chu 'thlâk' tih a awm avangin 'ri' a tel ngei thung Lehkhabu a ni emaw, thusawi a ni emaw, a ngaiha ngaihthlâk a nih chuan 'ngaihthlâk-nawm' a ni. 'A ti-ti a 'ngaihthlâk-nawm' tak tak asin Eng thu pawh ani chhiar hi chu 'ngaihthlâk-nawm' bik tak a ni, a chhiar thiam êm mai a,' ti te-in hman a ni.

22. **Ngaimawh/Ngai pawimawh** :

(a) **Ngaimawh** : Ri lam leh min tibuai thei leh min tinuam lotu hi kan ngaimawh ţhin.

Entir nan·

(a) Mi fiamthu mai mai 'ngaimawh' duh suh.

(aw) Ka benga tui lût chu a 'ngaihmawhawm' mang e.'

(b) Thil ri hlek pawh a ngaimawh zel.

(b) **Ngai pawimawh** : Thu leh thiltih ţul rilru-a nak thil rêng rêng chu 'ngai pawimawh' a ni.

Entir nan:

(a) An mi sawmna kha ka ngaipawimawh viau a nia.

(aw) Ķan iņ sak bâk thil dang engmah ka ngaipawimawh lo.

(b) Ka koh zin vei che nen i va han ngaipawimawh lo ve.

(ch) Anni chhung kher kher hi chu mi dang ai chuan ka ngaipawimawh bik a nia.

H

23. **Hân/Bâng** :

(a) **Hân** : 'Hân' tih hmanna-ah 'bâng' tih hmang ve bawk mah se, 'bâng' tih hmanna ṭhinah 'han' tih erawh hi chu hman a nị ngai miah thung lo. 'Rèm' tihna tur leh 'ṭiak' tihna leh 'zo' tih tûrah heti hian an hmang ve a, mahse 'hân' tih hmanna dik chu a ni chuah lo

Chungte chu:

(a) Bazar an 'ṭiak' tih aia Bazar an 'han' tawh.

(aw) Mipui an kal 'zo' tih aiah mipui an kal 'han' tawh, te an ti ngai lo. 'Hàn' tih hmanna dik awm chhun chu, 'Kan ruahsûr chu a 'hân' duh lo ngei mai' tih a ni Ṭawngkam dangah an hman pawhin an hmang dik chiah lo tihna a ni.

(aw) **Bâng** : A awmzia tak chu chawlhsan nih, tawpsan hlen; ṭin tihna te a ni. Eng pawl emaw aṭang te. Office leh School kai te leh eng '*meeting*' emaw an 'bàng' ṭhin.

24. **Hneh/Hnehsawh** :

(a) **Hneh** : Indo thilah te, infiamna-ah te a chak zawk leh a thiam zawk chuan a 'hneh' ṭhin a. Chu bâkah inhnial nikhua leh eng thu emaw sawi thiam a mel changin a thiam zawk chuan a hneh ṭhin. Tin, thil inchawhpawlh tawk awm thilah a tam zawk chuan a hneh bawk ṭhin. Inzirtir leh inkaihhruaina thilah hneh taḳa zirtir leh hneh taka inkaihhruai theih a ni.

(aw) **Hnehsawh** : Mi zahpah lo tak leh dêngkhâwng ṭaka hmusita ngaih theih tûra ṭawngkhum hi. A hman dan pawh: I thiamna zawk pawh ni se, 'hnehsawh' takin

mi an ţawngkhum ngai lo, ti te leh, ka fiam e mah ti la, 'hnehsawh' lutukin an fiam ngai lo, te an ti ang. *(Thil tiha thiam takte 'a hnehsawh tak tak' kun ti hi chu a hman dan dik a ni lo. 'A zei kher mai' te ti ta ila a dik zawk a ni.)*

25. **Hnudâl/Hnudawl/Hnukhawi/Hnuvai/Hnu ûm** :

(a) Khawilo kal nikhuaa a hnuhnung ber hi 'hnudâl' a ni. Sahrâng mihrâng hlauhawm hnaih lai phei chuan mi narân tan hnu dâl ngam a nih loh avangin pasalţhain hnu an dâl ţhin a ni. Kalhonaa a hnuhnung apiang hi 'hnudâl'-tu an ni lo. Hlauhawm awm apiang lo dâltu tûr an ni. Chu avang chuan ramhnuaia naupang hruai pawhin, 'Mi hnungah kal suh, laikingin chil a chhâk ang che,' an ti ţhin. Ralmuang leiah pawh mipa puitling an awm phawt chuan hnung lam aţanga hlauhawm awm thei lo dâltu atan hnudâl-ah an ţang ziah ţhin.

(aw) **Hnudawl** : Thlai thar bawpui seng zawh hnu-a seng hmaih leh a hnu-nâwi lâk tûr la awm chhun, a hnu-a lâk tûr awm leh tawh lo tûr kha a 'hnudawl' a ni. Thlai 'hnudawl' an zawng khawm. Ruaiţheh nikhua chânga, mipui ţin tawh hnu-a tihfel ngai zawng zawng tifeltu pawhin mi 'hnu a dawl' a ni. A hmei a pa-in mi hnu dawl peih ziahtu hi chu mi tlawmngai leh fel an ni. Tin, unau eng emaw zât zinga an tlum ber pawh an fa 'hnudawl' an ti bawk.

(b) **Hnukhawi** : 'Hnudawl' tih nen a hmanna a inanna a awm nâ a, hman hranna a awm bawk. Mi khuaa mikhual dang hawn vek hnu-a la châmbâng chu châm 'hnukhawi' a ni. Miin hlo an thlawh zawh vek hnu a zo lo fâl bik chu a 'hnukhawi' an ni.

(ch) **Hnuvai** : Hei hi chuan mi ţinsan tawh ram leh

hmunhma lam a kawk. "Changpawlah mi 'hnuvai' ramah zan thum ngawt kan riak a, a khawharthlâk ngei mai," te an ti ang. "Mi 'hnuvai' ramah thlai 'hnukhawi' an vai," te pawh an ti.

(d) **Hnu-ûm** : Miten tam tak an lo tih tawh hnu-a ti ve. Entir nan: (i) "Sikul ka luh tlai avangin an lo zir thui tawh si a, ṭhiante 'hnu-ûm'-in ka'n zir ve a, a hahthlâk ngei mai," te an ti ang.

26. **Hil/Hnawm/Hnâwng** :

(a) **Hil** : Thil huh emaw, pân emaw, ro tum leh dam tum. a tui bawpui awm tawh lo hi 'hil' a ni a, chirhdiak ro lam pang pawh a 'hil' ṭhin. Tin, hmui-hmai mawm lo leh beidawng hmel put zia pawh 'hil' tih a ni. Mahse heta sawi fiah kan tum zawk chu entir nân:

(i) Thing hring mah ni se, han pho tâkah chuan a lo hil duak tawh alawm.

(ii) I damdawi hnawih chu a ngeih dawn a ni ang, a pân chu a lo hil duak tawh hi.

(iii) Ni a sat hlek hi chuan chirhdiak hi chu a hil hma tak tak a ni, tiin.

(aw) **Hnawm** : Ro tum la ro chiah lo leh huh lek lek. La huh chip chep, huh teuh huh chiah si lo.

(i) Chu ruah chu a, min nan 'hnawm' hman alawm le.

(ii) Nizanah kan naute-in zun a cheh a, awngphah 'hnâwng'-ah ka mu zankhua mai.

27. **Inluhkhalh/Inluhthelh** :

(a) **Inluhkhalh** : Luh lohna tûra lût a, lût lo tûr zawk lût. Luh dan tûr anga lût lo a, lût hmasa lo tûr lût.

Entirna:

(i) Ka thumbawh bang tah lai i lo tah ve a, a inluhkhalh zung alawm.

(ii) Hetiang la-duang ka hlûm peih lo, a hmâwr a inluhkhalh nuai mai.

(aw) **Inluhthelh** : Insu buai lo-a lehlam lehlam aṭanga inkarthlâka lût.

(i) Sipai tam tak mai insu buai hauh si lo-a an han lâm inluhthelh sung sung mai hi chu hmuhnawm ka va han ti tak êm!

(ii) Ṭawi tlang Thawmvunga hmun tlâk lam khâm hrûta vamûr chhiar sen loh an han thlawk inluhthelh suau suau mai en chu, vamûr an ni na-vâng vângin hmuhnawm tak an ni.

28. **Insûlpel/Intawklawi**.:

(a) **Insûlpel** : Tum lam inang lo-a inpel. Thil pahnih aia tlem lo insu lo-a inpel tawn.

(i) Motor inhnaih tak-a a insûlpel laiin i lu leh i ban dah chhuak miah suh ang che. a hrût chhum hmawk mai ang.

(ii) Thil ṭawn zawm tûr sei deuh hleka kan insûlpel-tir loh chuan ṭawn a nghet thei lo.

(aw) **Intawklawi** : Thil pahnih aia tlêm lo pakhat awm laia pakhat dang awm lo ṭhin hi. Awm hun inrual tûr awm hun inang lo.

(i) 'Michhe inah sa-um leh chingal a intawklawi' tih zawng zawng neih zo-in, ka lo kal apiangin a lo chhuak hman ziah a, kan intawklawi zing ta ngei mai.

(ii) Hun tiam awm lo-a inhmuh tum chu kan intawklawi reng mai, inhmuh hun dar ruat tawh tûr a nih hi.

29. **Ilo/Englo** :

(a) **Ilo** : Thil chi hrang hrang a hming sawi lo-a saw ina a ni. Hna a ni thei a, thil dang chi hrang hrang a ni thei a, a hming sawi kher lo-in eng 'ilo' tingawtin an hmang ṭhin.

(i) Tûnlai zawng eng hna chhia 'ilo' fahran pawh hmuh a har ta êm mai.

(ii) Lêng vâk mai mai suh u, eng 'ilo' thawh tur a tam êm hi. 'Ilo' hman dawn chuan a hma-ah 'eng' tih tel a ngai ṭhin.

(aw) **Englo :** Eng thil emaw tihna mai a ni. Mihring sawi nân an hman chuan tu-emaw tihna a ni vek chuan, chu mi chu hmeichhia a nih chuan 'Englo-i' tiin emaw, mipa a nih leh 'Englo-a' tiin emaw an hmang.

(i) Englo han la teh. (ii) Englo thawh tur i ngah kha aw.

(iii) Englo-a leh Englo-i va ko hmanhmawh teh, an ti ṭhin.

30.**Kamkeu/Kawhhmuh/Sawihmuh/Sihhmuh:**

(a) **Kamkeu** : Miin an mamawh an beisei phah theih zâwng tûra ṭawngkam chhâkchhuak.

(i) Pa ber ṭawng danah min kamkeu deuhin ka hria a, palai tir chawt mahila ka hlawhchham ka ring hauh lo.

(ii) An ṭawng hmangah min kamkeu deuhin a lang a, va dil ve chawt mai teh u.

(aw) **Kawhhmuh** : Hriat loh thil a hre lo hnena hrilh leh hriattir.

(i) Ka in hmun dil lai a rem si loh chuan hmun dang tal mi kawhhmuh tûr i hria em?

(ii) A tu ber saw nge kumin HSLC-a ram puma sang ber chu min han kawhhmuh teh. 'Kawhhmuh' tih an

hmanna tam ber chu taksa nei leh hmunhma lam thilah an chelek ber.

(b) **Sawihmuh** : Thil a awm tih hriat loh emaw, hre ta pawh ni se a nachâng an hriat loh a beisei-awm zâwng leh an neih theihna tûr lam hawia sawi.

(i) Pawisa kan neih loh tehrêng nen naupang i sawihmuh a, ngen loh loh tûr an ngen phah a a ṭha lo.

(ii) Kan sawihmuh ûk tawh si a, kan phal leh si loh chuan an lakah dem kan kai ang.

(iii) Kan Party-a lût tûra mi kan awm rêng rêngin, eng dinhmun mah a enga-mah hma-in kan sawihmuh tûr a ni lo.

(ch) **Sihhmuh** : A tiha tih-a hrilh. Sawi chiang hmasa.

(i) A tih dan tak i sihhmuh chian hle loh chuan ani la tingai rêng rêng lo chuan a thiam hauh lo ang.

(ii) A hrilha hrilh satliah mai lo-in a hmunah ngei a siha sihhmuh an ngai a nia.

31. **Kawi/Kual** :

(a) **Kawi** : Ngil lo taka a kikiau zâwnga piang ing-euh leh kikawi.

(i) I thingtuai put chu a va han kawi ṭêng ṭûng hlawm ve maw le.

(ii) I bel chhuan a kawi êm mai, chhuang ngil teh. 'Kawi' tih hi kalkawng a nih chuan a rîk dan 'pawisa nawi' tih a 'nawi' tih lai ri anga lam a ni.

(aw) **Kual** : Kual chu a ngil bik hauh lo nâ a, kul pianin a piang thei a, kalkawng ngil tak chung si a inthlep te, motor ke piana piang rêng rêng hi a ni. Kawng 'kawi' leh kawng 'kual' tih aṭang hian a pian zia chu a chiang thei mai âwm e.

32. **Khawmual/Khaw mual** :

(a) **Khawmual** : Heta 'khaw' tih lai hi 'rawmawl' tih a 'raw' tih lai ri ang a lam rik tûr a ni. Chutianga lam rik a nih chuan, khawvel tuifinriat ni lo zawng leilung 'khawmual' chu a ni.

(i) Lawng-a ni thuṃ kan kal hnu-ah khawmual kan hmu phâk ta a.

(ii) Khawvelah khawmual-pui '*continent*' an tih panga a awm.

(aw) **Khaw mual** : Hei hi chu khaw awmna mual a ni. Chuvangin, 'mual' tih nen hian ziak zawṃ loh tur. Awmze dang daih a ni.

(i) Kan khaw mual chu mualdung sei tak a ni.

(ii) Kan khaw mual sang lai berah Biak In kan sa.

33. **Khawtlang/Khaw tlang** :

(a) **Khawtlang** : Heta 'khaw' tih lai pawh hi 'khawmual' lam dân ang bawka lam rik tûr a ni. lam hniam tûr bawk a ni. 'Khawtlang' tih chu khuaa mi chêng 'vangtlang' tihna a ni. 'Tlang' tih hi 'mipui' tihna a nih avangin 'tlang chil; hnatlang; tlang kan sawm' tih aṭang hian a chiang mai âwm e.

(i) In khawtlang in dam em?

(ii) In khawtlang kumin buh leh bâlah in hausa em? te an ti ṭhin.

(aw) **Khaw tlang** : Hei erawh hi chu khaw awmna tlang a ni daih thung. (i) In khaw tlang a sang bawk a, chhim leh hmar chhak leh thlang a lang thui thei ngei mai. (ii) Hawh kan khaw tlang-ah i han chuang ang hmiang? te an ti ang.

34. **Khumsir/ Khum sir** .

(a) **Khumsir** : 'Khumsir' tih a 'sir' tih lai hi khum kil tihna a ni a. A lam rik dan pawh 'limghing' tih a 'lir' tih ri ang a lam rik tûr a nih bâkah ziak hunah pawh 'khum' tih nen ziak zawm tûr a ni. A awmzia chu: Khum chhuat mawng lam kil leh banglai lam nghêng khum kil kha 'khumsir' chu a ni.

(i) Khumsir-ah thûl kan hung.

(ii) Khum sir thûlah ni lo-in khumsir-a hun zawk thûlah va dah rawh.

(aw) **Khum sir** : Hei hi 'khum kiang' a ni. A mhûnna chu chhuat a ni thei e. Khum tlâng ngheng chiah pawhin thil dah mah se, khuma hûn a nih loh chuan khum sira hûn a ni. Ziak zawm loh tûr a ni a, 'sir' tih lam rik dan tûr pawh 'kaltir' tih a 'tir' rik dan ang a lam tûr a ni.

L

35. **Lei/Leilawn** :

(a) **Lei** : Lui leh kawra kalna tûr dawh kai hi 'lei' a ni. Mihring kalna tûr ni kher lo, thangkamtu-in chepa leh thehlei kal kai nân kawrah emaw, thingzar leh thingzar inkarah emaw an lei tûr a kham kai ṭhin a, a lei dawhah chuan thangchep (chepa thang) a kam a, chu pawh chu 'lei' an ti.

(i) Tlawng lei an dawh mek.

(ii) De lui-ah lei-archang an dawh kuai rûih mai.

(aw) **Leilawn** : A lâwna lâwnna (ladder) hi 'leilawn' chu a ni. Kham lung-bang rinchhanin emaw, lengkira chhuk leh chhoh nân emaw, a rah tûr changkham nei te pawhin an dawh a. Chung chu 'leilawn' chu a ni. Lawn

a ngaih ṭhin avang a 'lawn' tih tel a ni.

(i) In leilawn kan lo hawh ang e

(ii) Thlâm kan sa sang deuh a, rinawm takin leilawn kan dawh loh te chuan kan tla palh ang e.

36. **Lian/Hraw/Hrawl** : Heng ṭawng awmze mhnaih takte hi a hmanna thuḷmun awm mah se, hmanna bik tûr a awm avangin sawi hiang ila.-

(a) **Lian** : A nih dan ang zelin tê tak tê pawhin 'lian' a hlawh thei tho. Hriau chu a nih phung hrim hrimah a lian ngai lo a. Mahse a hmanna tûr azirin an siam lian nâ a, a lian tak tak chuang lo, hriau rau rau-ah a lian a ni chauh zawk. Chu ang bawk chuan hrikpfu lian tak, thosi lian tak; vawkpa lian tak te, thing lian tak leh lung leh tlang lian tak leh khaw lian tak tih a ni. Mihringah pawh 'pa lian, nu lian' tih a ni ṭhin.

(aw) **Hraw** : An hman bikna chu - Samzai hraw : lazai hraw an ti a, lian an hmang ngai lo. Mahse samzai a ni emaw, lazai a ni emaw an nihna rau rau-ah chuan 'lian' chu a ni ve tho si. Miin chhangphut an den a, an dip sin ṭhat loh chuan chhangphut hraw tak a ni ang. 'Hraw' tih an hmanna tlangpui chu: Thil te tak tê tê zinga lian bik sawi nan an hmang tlangpui ṭhin. Mihring chungchâng-ah erawh chuan lian sawi nân an hmang ve châwk bawk. 'An unau hi an hraw tlang teh mai a nia aw' te pawh an ti tho. He ṭawng aṭang hian, 'Phawkphawhraw' pui puiin chawhmeh kha chan suh' ti leh 'I thing eh fâk a phawkphawhraw lutuk, ek phêl leh rawh,' te an ti ang. Nunphungah pawh, 'Pa nun phawkphawhraw' tak a ni,' pawh an ti.

(b) **Hrawl** : Lian sawina tho a ni. Lian sawi uar nân an hmang bawk. 'Lian tak a ni, tih ai chuan hrawl tak a

ni,' tih chu lian lehzual deuhin a lang. Hmânlai naupang zirlaibu-ah chuan 'Tuifinriatah thing aia sei, sial aia hrawl sangha a awm an ti' ti-a a chuan kha. Tin, a dang aia lian bik tak sawi nân, a dang nen tehkhin a hman a remchang hle bawk. Entir nan: Goliatha chu sipai dangte lakah chuan hrawl tak a ni, tiin.

37. **Lir/Lum** :

(a) **Lir** : Thil bial emaw a kual emaw, vir chunga kal rêng rêng chu 'lir' a ni. Chu lo pawh thil mum kal chu lir tih a ni tho. Chu bâka an hmanna chu:

(i) Ka chhuih lir tawp mai tûr che a nia.

(ii) A zurui kawng sirah a lo lir hlawm reng a, ti te pawhin an hmang bawk. Vir zawng zawng a lir lo a, lir tih ţawng hmanna zawng zawng a vir kher hek lo.

(aw) **Lum** : Hmun âwih leh khâmah lung pawh thing pawh, mihring chenin an lum ţhin a. A lum dan chu a lir thla a ni thei, a tlengin a tawlh pawh a ni mai thei. Hmun âwih a tla thla chu an lum a ni. An lum chuan an lumna hmun nen inkhawihin a ni an lum ţhin chu. A hmun nen a intawh loh chuan lum hming pu lo-in 'tla' a ni.

38. **Lungawi/Lungdum/Lunghnur/Lungsi** :

(a) **Lungawi** : Thu leh hla lamah leh thil dang duh zâwng tak hriat leh neihin miin lungawina an nei ţhin. Lungawina chuan lâwmna leh thlamuanna a ken tel avangin a thinurna pawh a reh ţhin a ni. Lungawina bâk mihring ţinuamţu dang a awm lo.

(aw) **Lungdum** : Lung tiawi zo khawp a duhna; lungawithlâk tak thil duhzâwng chuan lung a dum ţhin.

(i) I kawr lei chuan i lung a dum chiah na'ng e?

(ii) Ani pawh a lungdum zâwng tak a la tawn loh avang a la lêng mai mai chauh maw a nih le

(iii) Heti lai kan lung rem dan chuan ka lung a la dum chiah lo, i rem ṭha leh teh ang u.

(b) **Lunghnûr** : Lungawi lo leh thin dam lo, lungni lo leh lungawi zâwng ni lo chuan mihring hi lunghnûrin min awmtir ṭhîn.

(i) Ani hi zawng eng emaw hlekah a lunghnûr hma khawp a, keh thei dawma dawm a ngai a nia.

(ii) A nu leh paten a ngaihzâwn mah loh tlangval an neih luihtir a, lunghnûr takin a kal ta a, ka va khawngaih tehlul ngai êm!

(ch) **Lungsi** : Lungawi leh lung ni, 'si' tih hi 'ni' tihna a ni. Duh zâwng tak thil hian lung a si ṭhin.

(i) A leilung chuan ka lung a si zân lo nâ a, ka pawm ngawt loh chuan ram dang awm hek lo.

(ii) Ka lungsi zâna in zawh hma loh chuan ka hawtir dawn hauh lo che u.

M

39. **Mamawh/Pawimawh** :

(a) **Mamawh** : Mihring khawsakna thil a loh theih loh a ṭûl: Boruak te, ei leh bar leh silhfen te, chênna in leh tui te hi kan 'mamawh' a ni. Chung bâkah pawh chaw ṭha te, damdawi leh ṭanpuitu chenin mihringin kan mamawh ṭhin. Sawi sên a ni lo. Mihring nunna atan thil ṭangkai rêng rêng hi kan mamawh chu a ni vek.

(b) **Pawimawh** : Tih loh a pawi thei thil, mi min dem lohna tûr leh tlâkchham phah lohna tûr hmanraw ṭangkai leh châkkhaite hi thil pawimawh chu a ni. Thil a pawi

lohna tûra tih a ţûl huna pawimawh tih loh chu a pawi thung ţhin. Chu chu a hunin a hril ţhin. Mihring tâna ţangkai thil rêng rêng chu pawimawh a ni vek.

40. **Mawi/Nalh** :

(a) **Mawi** : Mita hmuh theih thil rêng rêng leh thu leh hla chenin 'mawi' tih hman hun a awm a. Chung thila 'mawi' tih an hman dân chu:

(i) He in sakhmang leh a vel a pangparte chu a va mawi teh kher êm!

(ii) A hla-in a zir lo hle nâ a, a satu aw chu a mawi hle mai a.

(iii) A pêt 'goal' mawi teh asin.

(iv) A phuahtu thu han chhheh dân hi a mawi ngawt mai.

(v) A kawr rawng chu mawi ka tih zâwng tak a ni. Hetiang lam hawi hian 'mawi' tih hi an hmang ţhin.

(aw) **Nalh** : Thil siam kuthnu leh mihring fuke te a nalh thei a, mahse a mawi lem lo thei. Miin kuthnu mâm leh fel fai takin siam mah se, a mawi kher lo thei a, a nalh erawh chu a nalh fu thei thung. Taksa nei khawih theih thilah 'nalh' tih hman a ni tlangpui a. 'Nalh' tih thu leh hla lama an hman dan thung erawh chu, 'A zawhna a chhang nalh zaih zaih ngei mai' ti lamin an hmang thei bawk.

41. **Mawl/Â** :

(a) **Mâwl** : Lehkha zir sang lote hi mi 'mâwl' tih ni mah se, mi â erawh chu an ni lo. Lehkha zir sang 'graduate' lai pawh ni se, mi khawhawi zau lo leh chut tak pawh a nih theih tho a. Chung ang mi chu mi 'â' ni lo mah se, mi 'mâwl' erawh chu an ni tho. Mi rilru tlem leh ngaihtuahna thui nei lo, mi pângngaia chhiar loh

theih si loh hi 'mawl' an ni.

(aw) **Â** : Mi pângngai rilru phâk lo, eng emaw avanga nikhua ta lo emaw, pian tirh aṭang a mi phâk lo hrim hrim an ni thei. Mi â chuan tih loh loh tur an ti a, sawi loh loh tûr an sawi a. An ṭhatna tûr emaw, an chhiatna tûr emaw an hre chuang lo. Mi â rau rau pawh an ât dân a inchen lo hle thei a. Thenkhat phei chu a hlauhawm zâwnga che duh pawh an awm lain ṭhenkhat erawh chu nuih tiza êm êm an ni thung. Hmêla lang chhuak khawpa â an awm a, biak sei hnu-a hriat chauh, biak sei tlâk miah si lote pawh an ni

42. **Min/Un** : (a) **Min** . He ṭawng hi mihring chungchangah lo chuan ṭawng chelek tam loh tak a ni. Ho khat leh nihna thuhmun zinga ni rei tawh ber chu upa ber lo mah se, a 'un' ber a ni. Tin, mihring kum tam tawhho sawi nân pawh an hmang bawk

Entir nan:

(i) Ani hi kan kohhran upa min ber a ni

(ii) Upa min pui pui an ṭhu khup mai.

(aw) **Un** : Thil rei tawh leh mihring kum upa tawh sawi nân 'un' tih hi an hmang bawk.

Entir nân:

(i) Ani hi kan vengah chuan a upa un ber tawh ang.

(ii) Thu leh hla un tak tak a hria asin aw.

(iii) Lehkhabu un pui pui a ngah mai.

43. **Mitsir/Mit sir** :

(a) **Mitsir** : Mitsir tih hi thumal a nih avangin ziak zawm tur a ni. 'sir' tih lai hi 'lir' tih thlûk anga lam tûr a ni bawk. Mitmenga eng emaw hrilh tihna a nih avangin

sir lam aṭang kher lo. inhmachhawn pawhin mitmenga inhrılh a nih chuan 'mitsir' tih a ni tho. Tin, awmze nei taka melh ralh pawh 'mitsir' a ni. Tin, an hman leh dang chu 'ngaizâwng' tih nân pawh hman a ni bawk. Entir nân:

(i) A bialpa nen an in- 'mitsir' zauh kha ka hmu reng asin.

(ii) Kawng laka ka hloh a nih tâkin i rawn 'mitsir deuh dawn nia.

(aw) **Mit sir** : En chiah lo-a mit sir aṭang a mı che leh nghing hmu thawi chuan 'mıt sir' a nei tihna a ni. Bengngawngin mi an en chiah loh lai a, an sir lam aṭanga kuta han hui ngial pawha hre thei hauh lo chuan 'mit sir' a nei lo a ni. Entir nân: He pa hi chu kuta hui ngial pawhin kan be duh tih rêng rêng a hre thei lo, 'mit sir' a nei lo, khawih kher a ngai.

44. **Muhil/Muthlu** :

(a) **Muhil** : Khumah emaw, mutna tûra siamah emaw, mi an mut a an muthilh chuan 'muhil' a ni. A muthilh loh chuan 'mu meng' an niin an mu ringawt a ni.

(aw) **Muthlu** : Mutna tûr ni lo, ṭhutthlenga ṭhu-in emaw, chhuatah bang nghêngin emaw leh engmah ngheng lo pawha lo muhil chu, muhil hming pu lo-in 'muthlu' tih a ni. Mutthlûk hrât mi chu kal chung leh hna thawk mawlh mawlh chung pawhin an muthlu thei.

N

45. **Nung/Dam** :

(a) Nung : He ṭawng hi 'nungdam' ti pawhin a hman kawp theih a, a hrana hman theih pawh a ni. La thi lo

chu 'nung' a ni a. Thil phun nun tûr pawh a thih loh chuan a phun 'nung' a ni. Mihring chungchangah erawh chuan a la dam chhe chhe thi ţep tawh sawi nan 'nung' tih an hmang.

Entir nân:

(i) Kan damlo kan chu a nihna tak sawi chuan a la nung a ni chauh mai mawv.

(ii) He mi sual hi a thiin emaw a nungin emaw-a man thei chu Rs.50,000/- pek an ni ang.

(iii) Lamsuaka hovin a nung chungin sakei zu zawn haw pek a.

(aw) **Dam** : Natna nei lo hi dam a ni a, natna nei chu a damlo a ni. Mahse a thi tihna erawh chu a ni lo. Tin, upa tar tawh tak, chechâng hlei thei tawh lo pawh a la thih loh chuan 'a la dam ve hrâm hrâm' tih a ni. Inhmuh nikhua changa, 'In dam tlang em?' an tih pawh hian 'Natna nei lo-in hrisel-in in awm tlang em?' tihna a ni.

46. **Nasa/Namên lo** :

(a) **Nasa** : Namên lo tih nen awmze inhnaih tak a niin thuhmuna hman pawh a ni ţhin. Mahse awmze hrang nei a nihna a awm thung. Chu bàkah hmanna bik a neih avangin chu tak chu a hman hran theihna lai chu a ni. Chung an hmanna bik chu:

(i) He nu hi zawng nu nasa tak a ni, khin a hrehawm ngawt ang.

(ii) Ka thu in âwih loh zawngin in nasa lo mai ang.

(iii) Khawnvartui-a a intih kan nasat êm avangin damdawi in kan pan ta ringawt. 'Namên lo' tih nen heti hian a hman kawp theih bawk. 'Lirnghing nasa takin min sawi avangin namên lo-in kan buai' tiin.

(aw) **Namên lo** : 'Nasa' tih aia hman a ni nâ a, inanga hmanna a tam hle. Nasa tih aia sawi uar zawkna ṭawngkam angin tam takin an hmang. He ṭawng hi an sawi tum aia hmasa zawkah dah a ni ṭhin a. An sawi tum chu 'adjective' a ni emaw, 'noun' leh 'adverb' a ni emaw, chumi hma-ah chuan hman a ni. Tin, 'negative form' dangte ang bawkin 'namên' hi a awm phawt chuan a awmna tûr dik takah 'lo' tih hi a awm ngei ngei tûr a ni. Tirhkoh Paula-ten thlipui an tuar chungchangah pawh, "Thlipui namênin min nuai lo a," a ti ang khân. Sawi tum tak sawi hmasak a nih phawt chuan a tawpah 'lo' dah leh ngei tûr a ni. Tin, 'Namên lo-in a mawi' a tih theih lain a hma lama a dah chuan 'Mawi namên lo-in a mawi' an ti thei bawk.

P

47. **Pamham/Pawmham** :

(a) **Pamham** : Mi duhâm leh depdê, mahni hmasial mihring hi mi 'pamham' an ni. Vervêk taka mahni hamhai tum rân mi chuan mi dang chu dawng reng mah se pawi an ti fahran lo duh khawp mai. Chuvangin, mi pamham tak nena thil tihho chu a hahthlâk a, a tawpah inhmuhmawhna a thleng duh châwk. Entirna: Mi pamham tak chu sumdawn pui tlâk an ni lo.

(aw) **Pawmham** : Puan hmul leh chhah chi leh heng rizai ang chite hian tui a pai tam theih êm avangin tui a pawmham êm êm a ni. Bawlhhlawh kai duh tak a nih leh bawlhhlawh a pawmham a ni mai bawk. Entirna: Ka pheikhawkin lei a pawmham lutuk a, kar lo-ah a rit leh bûr ṭhin, ti te-in an hmang.

48. **Pilpâk/Pilril** ·

(a) **Pilpâk** : Bo zo, rral, a chin hriat loha awm lo zo Entirna:

(i) Ka bál chawh sa thlâm kawta ka dah, la tam tham tak lah chu chin hriat lohin a lo pilpăk zo vek mai a

(ii) Kan thil in hawh rêng rêng inpêk leh awm lo-in in ti-pilpâk zel mai. tûn chinah in hawh leh ngai tawh lo ang.

(aw) **Pilril** : Hmun hla ñanrial tak, ramhnuai hmun bitla leh hmun khawhar

Entirna:

(i) A ram a pilril-in a khawhai êm a. naupang tan chuan kal vena chi a ni lo

(ii) A ram a pilril-in ramsa a tam si. hmeichhe tan chuan a kal a kal ngeih loh.

49. **Phuah/Sa** :

(a) **Phuah** : Hla leh thute an phuah a, taksa nei thil han lo dah rem ngai an phuah khawm bawk. Hei erawh hi chu thil darhsarh, a awm dan fel lo phuah khawm a ni Entir nan:

(i) Hla eng zat nge i phuah tawh?

(ii) I thawnthu phuah ka lo chhiar asin.

(iii) Heng lachhum hi lo phuah khawm fel teh aw, an ti ang. Taksa nei a nih chuan 'khawm' tihin a zui châwk.

(aw) **Sa** : Mihring leh thil dang hming la nei lo a koh (lam)-na tûr hming chu a sakin an 'sa' ṭhin a, an phuah ngai lo. Nau hming an sa a, lehkhabu thar hming emaw, in hming emaw an 'sa' ṭhin.

Entirna:

(i) In nau hming in sa tawh em?

(ii) Kan in thar hming chu ka pu hming chawiin 'Ngurvilla' kan sa.

50. **Puar/Tlai** :

(a) **Puar** : Sawi kan tum ber chu ei avang a 'puar' tih hi a ni. Rilṭâm takin tui ti taka chaw tam tak a ei chuan a puar ṭhin a. A puar ber chu a pum a ni thung. A chhan chu thil ei rêng rêng puma a luh vang a ni. Kawng danga ei leh bâr lam ni si-a 'puar' an hman lehna chu - Mau tâm kum a lo thlenin sazu-in buh a seh zawh ṭhin avangin ṭâm kum a thleng ṭhin a. A kum leh chuan buh an ngah tawh avangin 'puar kum' an ti a. Chu puar kumah chuan chaw an ei ṭeuh ṭeuh ta e tihna lam a ni lo, buh ei tûr an ngah tâk vang a ni zawk. Khawtlangin buh an ngah leh ngah loh an inzawh pawhin, 'In khawtlang in puar em?' tiin an inzawt châwk ṭhin.

(aw) **Tlai** : Miin ei ṭeuh mah se a tlai lo thei a. An sawi nikhua pawhin, 'Ka ei ṭeuh nâ a ka tlai lo' te an ti châwk mai. Mahse paur tak a ei chu a tlai ṭhin a. A ei ṭeuh avanga a rilṭâm reh ta tak chu a 'tlai'-na lai tak chu a ni. Mí an tlai chuan, ṭum khat atan na nâ nâ chuan an duh tawk an ngah tihna a ni. 'Chhung tlai' an tih pawhin chhungkaw ei khawpa tam tihna a ni.

51. **Rammu/Ramchhuak/Ramvak** :

(a) **Rammu** : Hmanlai pi leh pute hunah Mizo lal khua leh lal khua an indo ṭhin a. An leidote bei tûra chhuakte chu ramhnuai leh tâmlakah te an riak (mu) mai mai ṭhin a. Zan tam takte pawh an thang a ṭul châng a awm ṭhin. Chutia chhâwlbûk fahran pawh zar chuang lo a riak mai mai ṭhin chu an nih avangin hmelma rûn tûra zân riaka chhuakte chauh sawi nân 'rammu' an ti ta a ni.

(aw) **Ramchhuak** : Ramsa zawnga ramhnuaia kal chu 'ramchhuak' an ti a. Zan tam tak riak tûr pawhin an thawk chhuak a, sai ramchhuakte phei chu ni tam tak thangin an kal ṭhin. Ramsa zawng an nih chuan lânga thawk pawh ramchhuak an ni tho.

(b) **Ramvâk** : Ṭawng thukhuh nan chuan rammu leh ramchhuak pawh 'ramvâk' an ti liam ve mai. Mahse ramvâk hming putu tak zawk chu ramhnuaia chawhmeh ilo, hruizik leh an hmuh ang ang zawng tûra kal te, chemtum nen emaw, châk (ren) chhuah tûr emaw-a ram kal tawh chuan ramvâk hming a pu vek. Ramsa zawnga silai leh hriamhrei dang kenga kalte pawh 'ramvâk' chu an ti ve tho. Tichuan, 'ramvâk' tih chuan a hîiam zau ta deuh bik a nih chu.

52.**Rawram/Rawp/Mawih** :

(a) **Rawram** : Hnâng leh thil dang hlui tha thlah tawh tliak hma tawh tak hi 'rawram' an ti. A hmel aṭang chuan la hman tlâk hmel pu mah se, han ulh hleka tliak sam tawh tak si hi.

(aw) **Rawp** : Thing leh mau leh hmanraw chi dang a rei tawh avang leh tui'leh boruakin a hmeh chhiat tawh, awlsam taka tliak hmak hmak thei khawpa ram a nih tawh chuan a 'rawp' tawh tihna a ni. A chakna bo tawh eng emaw hleka tliak mai thei tawh tihna a nih chu.

(b) **Mawih** : La leh thing leh mau a ni emaw, hnip khawpa chhe tawh, khawih chêt hlek pawha ṭang eih tawh lo chu 'mawih' a ni. Thil rêng rêng a mawih tawh chuan ṭangkaina a nei tawh lo. Thingtuah atan takngial pawh a mawih tawh chuan a tlâktlai tawh lo.

53. **Ri/Thawm** :

(a) **Ri** : Benga hriat theih dar ri te, tumrik lam chi ri te,

aw ri te chu beng a hriat kher loh pawhin 'ri' chu a ni tho. Engin emaw ri a siam thei a, thliin a len ri thei a, thil tih-rik theih tih-rik rêng rêng chu 'ri' a ni vek a, a rik dan erawh chu a inang kher lo. Mawi deuha ri te, mawi lo deuha ri te, thûm deuh leh tliang deuha ri pawh a ni thei. Mahse eng ri emaw chu a ni vek tho. Tin, 'ri' (sound) ni lo, 'chanchin' lam sawi nân 'riva' tiin an hmang thung. Entirna: Kan hna dil kha engmah a riva i la hre bik lo maw? tiin chanchin kawng dangah pawh an hmang ṭhin.

(aw) **Tháwm** : Ri chu a tiritu-in a tihrik laiin mita hmuh theih tûr pawhin a awm ṭhin a. 'Tháwm' a nih erawh chuan a thâwm siamtu hmuh theih a ni kher lo. Engin emaw a tih-rik chu, a tiritu hmu lo tân chuan a 'thâwm' chauh an hre ṭhin a ni. Entirna: A tháwm chauh kan hria a, amah chu kan hmu lo, te an ti. Tin, 'riva' ang bawkin chinchang leh chanchin sawi nân pawh an hmang tho.

Entirna:

(i) Kan hotute chuan thâwm engmah an la rawn nei lo maw?

(ii) I thâwm chauh kan hria a, i hmel hmuh ni awm thei si lo, ti te-in an hmang ṭhin.

54. **Rit/Khîn** :

(a) **Rit** : Mahni ṭhahruiin a tlin tâwk ang zêla phurh leh put zawh loh emaw, phurh/put zawh hrâm hrâm emaw thil hi 'rit' a ni. A bûka bûk thilah 'rit' a awm thei a, mawhphurhna thilah leh rilru-a tuarna lam thilah 'rit' a awm ṭhin bawk.

Entirna:

(i) He lungtum hi nang han chawi kâng ve dawn chhin

teh, a rit teh mai a nia aw.

(ii) Treasurer nih zawng mawhphurhna a rit êm mai ka tlin lo ang.

(iii) Lu an sûn a, an rilru a rih lai a ni a, an lakah engmah sawi a hun rih lo.

(aw) **Khîn** : 'Khîn' tih awmze pakhat chu 'bûk' tihna a ni. 'Bûk hnih bûk thum' tih ang thilah hian 'khîn khat khîn hnih' tih a ni ve ṭhin. Mahse heta a awmzia sawi kan tum erawh hi chu 'rit' tih nen a danglamna sawi fiah a ni. 'Khîn' tih ṭawngkam an leklam dan tlangpui chu 'rit' ni ve tho si-ah rin aia rit, a hmel en ang lo tak a rit thilah khîn tih ṭawngkam hmangin:

(i) Pumraw intiatah chak hi chu an khîn nalh zawk asin.

(ii) Buhhûm ai chuan buhfai chu zât leh zâtah khîn duh hlei tak a ni.

S

55. **Sa/Zai** :

(a) **Sa** : Eng hla pawh thluk dan tûr bik a nih a, a thlûk ang a tih-rik chu 'sa' a ni. 'Sa' tih ṭawng hi hla chang lo-ah awmze hrang hrang neiin an hmang a.

Chungte chu:

(i) In kan 'sa'.

(ii) Zu an la 'sa' ngai em?

(iii) Lên a 'sa' tam tawh asin aw.

(aw) **Zai** : Miin eng hla pawh sa se a 'zai' a ni. Miin hla a sak loh chuan 'zai' hming a pu ngai lo. 'Sa' tih nen awmze thuhmuna ngaih a ni thei nâ a, a hmanna erawh chu a hrang thei hret thung. Bible-a 'Paula leh Sila

chuan hla an sa a, mi tângten an ngaithla a' tih hi 'Paula leh Sila chu an zai a, mi tângten an ngaithla a' pawh ti se a dik tho. Mahse 'zaikhawm, zaipawl, malzai' tihte hi 'sa khawm, sapawl, malsa' ti ta ila a dik miah si lo. 'Zaithiam' tih leh 'sa thiam' tih awmzia a dang daih a ni. Sa thiam a nih chuan eng hla thlûk emaw hria a nih satliah chauh laiin 'zaithiam' erawh chu aw mawi tak neia lungkuai taka hla sa ţhin hi a ni. Upate chuan 'zaithiam' kan tih hi 'zai ţha' an ti ţhin.

56. **Sak/Ruh/Chang** :

(a) **Sak** : 'Sak tih hian harsa te, nghet leh hnip lo te sawi nân, a hmanna inang lo tak takah hman a ni a. Chuvangin, a hman dân entirna siam ila a awmzia a chiang mai âwm e.

(i) Chaw ei tui loh leh chawhmeh neih loh a inrual a, ka chaw lem a 'sak' tlat mai a, ka kham mai teh ang.

(ii) Ka e thei lo, san ka tum ngial pawhin a 'sak' tlat.

(iii) A tâng nghet tlat mai, han pawt chhin ve teh a 'sak' tlat.

(iv) A la hmin lo a la 'sak' tlat, ti zâwng pawhin an hmang.

(aw) **Ruh** : Eng thil pawh dûpna nei lo chu a 'ruh' ţhin. Mahse dûp lo tûr tlema duh anga a dûp loh pawhin 'ruh' tih hming chu a pu tho. Thil nem tûr a nêm tûr anga a nêm loh chuan a ruh tih a hlawh tho.

A sawi fiah nân:

(i) Ka lukham la ka duh aiin in beng muk lutuka a ruh lutuk ka ti.

(ii) Ka hnute ka'n hmet a, ruh lai bik a awm a, ka ngaih a ţha lo.

(iii) He pa hi a phek a nia, a malpui te hi a ruh tlat zu nia

(iv) Lung ka thut a, a ruh lutuk ka m iwng a kham

(v) Ka bawng ruh mun kha a hmun hmun lo ang e, mei kha tuah tha rawh

(b) **Chang** Sawisak hais i khawp a lung sakhat thi chu lung 'chang' tih a ni. Thlai leh thil hrik leh a zil no tawh lo khawp a upa chu a 'chang' tawh tih a ni. Hnem hle mah se 'chang' tih a hlawh tho tho.

Entir nan

(i) Kan behlawi kan sik khat lutuka a lo chang zo tawh

(ii) Lung chang tha lo chu rem ih chuan ka rai k a duh lo

(iii) Thingzik zawih a chang thin em mai a hlawk lo
(iv) In nau aun kan nau chu tlemin a chang deuh zawl
Tichuan, he thumal hmang hian mihring kum lama upa sawi nân, 'phanchang nu-chang pa-chang' tiin an sawi a. 'Pachang' tih erawh hi chuan kawh dang a nei a 'tuarchhel' sawi nan 'pachang' an ti a. Hmeichhe tuarchhel tak pawh 'pachang' an ti tho thin

57 **Sawhchiar/Buhchiar**

(a) **Sawhchiar** Eng chawhmeh pawh a bawl-a bawl saum telh a niha buh an telh chuan 'sawhbawl' a ni. Sawh an bawlа buh nen an chiar pawlh vang a ni. Sawhbawla buh telh hi 'sawhchiar' a ni

(aw) **Buhchiar** Eng chawhmeh pawh saum telh mah se, sawhbawl-a bawl a nih loh avang leh buh an telh avangin 'buhchiar' a ni. Buh an telhna chhan chu eng vang pawh ni se, buh nena an chiar avangin 'buhchiar' a ni.

Entir nân:

(i) Arsa buhchiar.

(ii) Vawksa buhchiar leh

(iii) Hruizik buhchiar.

58. **Sawi/Hril** :

(a) **Sawi** : Eng thu pawh mi dangten an hriat theihna tûra eng ţawng emaw aw hmanga tih-rikin emaw, zaizir leh 'signal' (morse code) hmangin emaw, hawrawp hmanga ziak emaw pawh ni se 'sawi' tih a ni tho.

Entirna:

(i) Amah ngeiin a sawi ka hria.

(ii) Zaizira a rawn sawi ve kha.

(iii) 'Signal' hmanga a rawn sawi a ni.

(iv) Kimchang takin lehkha-in a rawn sawi maw le.

(aw) **Hril** : Hla ţawng (poetical term)-ah chuan 'sawi' tih hi 'hril' tiin an hmang nâ a, a hla thu kalhmang azirin 'sawi' tih pawh hman a ni tho. Lalţanpuia hla-ah chuan: '*Sawi chiam a awl, hril thiam a har lên zawng a lêng thlâwt e*' a ti. Sawi tih nen a hmanna a thuhmun tam hle nâ a, 'hril' tih hmanna hrang a awm nual mai. Hla châng an 'hril' ţhin a, thil a bul ţan dik tawh kawhhmuh nawn leh ngai lo-a a kalhmang in-hril dik chawp zel a awm bawk ţhin.

Entir nân:

(i) Mi â nilêng lo tân bona chi a ni lo, i kal ang a, kawng dik chu a in-hril kaw raih mai ang, ti te-in an hmang.

59. **Sek/Phek** :

(a) **Sek** : Sek chu ruh mah se, ruh apiang 'sek' a ni lo. Thil a pian dan tûr aia ruh leh châr reu ro emaw, ruh ţel

ṭul emaw a nihin 'sek' tih a ni a. Mahse ngûm erawh hi chu a pian dân tûr anga a pian loh vang ni lo-in a hmingah 'ngumsek' tih hming a pu hrim hrim.

Entirna:

(i) Kan serthlum rah a 'sek' a tam lutuk a, ei tlâk alawi pawh a awm lo.•

(ii) A pumpui a pân ni chiah lo-in 'sek' fen fun an hmuh-chhuah an paih chinah a dam ta hlauh mai.

(aw) **Phek** : Thing ti phiar tak te, mi insawizawi nasa tak taksa phiar fut mai te hi 'phek' a ni.

Entirna:

Chu pa chu a insawizawi peih bawk a, a eng lai pawh a 'phek' teh mai asin.

T

60. **Tam/Ngah/Hnem/Ṭhahnem** :

(a) **Tam** : Thil eng pawh tlem lo chu 'tam' ni mah se, a hmanna tûr bik a awm. An hman dan tlangpui chu: Thil tuiril (liquid) lam chi rêng rêng a tlem loh chuan a 'tam' a ni. Tin, chhiar theih loh thilah hman a ni bik bawk.

Entirna:

(i) Kumin chu ruahtui a tam ngei mai.

(ii) Thosi a tam lutuk a, a muthilh theih loh.

(iii) Duh ang a tui tam loh chuan a insûk fai theih loh.

(aw) **Ngah** : Tam tihna a ni ve tho nâa, a hmanna a hrang thei hret a, sawi thuhmunah heti zawng hian an hmang. 'Buh an nei tam tih aiah buh an 'ngah, pawisa an 'ngah', tih a ni ṭhin. Tin, kawng danga an hman leh

dan chu duh tawk nei tawh lam sawi nân an hmang bawk.

Entirna:

(i) Tui ka chawi ngah tawh a, zânin chu ka tla tawh ang.

(ii) Ka phurh khawph ka fawm ngah tawh a, ka ţhiannu ka'n fawm pui teh ang, ti zâwngin an hmang ţhin bawk.

(b) **Hnem** : Tam tih nen a hmanna a thuhmun ţhin nâa, hmanna bik erawh chu a awm. Ei leh in thilah an chelek deuh bik. An hman hran dân chu:

(i) Chaw ka ei hnem, tui ka in hnem, te an ti ţhin.

(ch) Ţhahnem : Thil tam sawina tho a ni. Mahse 'tam' tih dawt aia ţawngkam mawi leh hawihhâwm zawk ka ngaih a ni. Mihring chungchangah phei chuan 'mi an tam' tih aiin 'mi an ţhahnem' tih an duh zawkin ţawng malsawmna ang deuh a ngaih ţawngkam a ni.

He ţawng hi hman dân danglam tak bik a awm a, chu chu 'ţangkai' tih nân an hmang ţhin.

Entirna:

(i) A la naupang deuh nâ a, a ţhahnem ve riau a, hruai a manhla khawp mai.

(ii) Ani hi chu uicho hruai ang mai, a ţhahnem lo ţhin êm mai, tiin an hmang.

Chutia ţangkai tih lam zâwng leh tam tih nâna hman a nih laiin lehlamah chuan a awmzia hriat hleih theih loh zâwngin chelek a ni ve tho mai.

Entirna:

Miin dam lo kanin, "Kan dam lo kan chu a lo ţhahnem deuh tawh e," ti se, a natna a tlemin a dam ta deuh

tihna nge, a lo na zualin a natna a tam ta zawk tihna. Chu ṭawng aṭang chuan hei hi ngaihtuah zui ta ila 'Ṭhahnemngai' tih leh 'ṭhahnemngai lo' tih hian eng lam nge a hawi sawi ñiah ngai tak chu a ni. Kan ngaihdân erawh chu thu dang ni se.

61. **Theh/Kui** :

(a) **Theh** : Mizo hian thlai chi sin lam chu, thlawhlaia a tlâk tlâknaa tla ṭiak tûra theh chi kan nei a. Chung thlai chi chu, la, vaihlo leh anṭam, chhawhchhi chu te a ni Theh a nih chuan a chi kha kuta humin a tla darh thei ang ber tûrin an theh darh ṭhin a. A tlâkna lai laiah a tla ṭiak ta mai ṭhin a ni.

(aw) **Kui** : Hmun danga la phun sawn leh tûr thlai chi a tih ṭiahna tûr bik siamah lei ṭha dip ṭha takah thlai chi chu insem rual tak tûrin a phulin an phul darh den den a, chu chu 'kui' an tih chu a ni. Leilet-a la phun sawn leh tûr buh chi pawh 'buhchi khum' an tihah chuan an kui ṭiak hmasa a. A phun sawn hunah an pawt a, a phunna tûrah an phun ṭhin.

62. **Thim thut thut/Unau hmel haih/Thimhmul/Thimpa ar-ek** :

(a) **Thim thut thut/Thimhmul/Unau hmel haih** : Heng hun sawi dânte hi a hun thuhmun vek a niin sawi dân hrang chauh a ni. He hun bawk hi 'thim hlim' tih a ni a. Mahse 'thim hlim' an tih hun tak hi chu, ṭhenkhat chuan khaw thim chian tawh hnu si, a thim chian hnu hlawt hi ni bikin an ngai.

(aw) **Thimpa ar-ek** : Khua a thim chian tak tak hnu, mahse mut hun êm la ni si lo, men lai hun hi a ni bik. Mut a hun tawh chinah chuan Mizo chuan hun ṭhen dân chi hrang hrang an nei tawh a. Chumi hma khaw

thim chian tawh hnu hi 'thimpa ar-ek' tih a ni.

Entirna: Kan thleng tlai ta khawp a. 'thimpa ar-ek' tak takah alâwm kan thlen chauh, tiin.

63. **Thui/Hla/Sei** :

(a) **Thui** : Leilunga tcha hla sawi nân 'thui' tih hi an hmang nâa, an thil sawi nihna ang angah thui tih ṭawngkam hman a ni tho. Kawng a thui hle thei a; in chhung dung a thui hle thei bawk a, 'football' miin thui tak a pet thei bawk. Chung chu a tir aṭanga a tawp inkar boruak ni lo-in a hmunhma nihphung anga sawi a ni zawk.

(aw) **Hla** : Boruak aṭanga hisapa thui sawn nân 'hla' tih hi hman a ni ber. A inkar hrim hrim boruakah chauh lo pawh an hmang tho. 'Aizawl aṭangin Delhi chu 'hla' tak a ni.' ti ta se, chu chuan a inkar boruaka hla leh a kalkawng thui tak chu a sawi ve ve tho a ni. Mahse 'hla' tih hi a inkar boruak aṭanga a nih dân sawi nân 'hla' tih hi hman a ni bik.

(b) **Sei** : Taksa nei khawih theih lam çhi sawi nân 'sei' tih hi hman a ni. Tin, chu bâka hman a nih lehna chu thu leh hla lamah pawh hman a ni bawk. Entirna siam ila:

(i) He hruizen chu a sẹi hle mai a.

(ii) Thu leh hla sei tak keiin sawi tûr ka hre ve lo, ti tein an hmang.

64. **Thawmhnaw/Bungrua** :

(a) Thawmhnaw : Silhfen lam sawina a ni bik nâa, ran chhawr lai ṭaksaa bel chi rêng rêng pawh thawmhnaw tih a ni bawk. Mutbu leh hmanraw ṭhenkhatte pawh sawi nân hman a ni.

(aw) **Bungrua** : Mihring mamawh, bungbel te, hriamhrei leh '*furniture*' leh silai leh khawl thlengin bungrua a ni vek. Heng phurhhlàn lam chi, êm leh hnam te, la dehna hmanrua zawng zawngte pawh 'bungrua' tih a ni. Thawmhnaw zawng hi, a khawma sawi nan 'bungrua' an ti bawk ṭhin.

65. **Tuh/Ling/Phun** :

(a) **Tuh** : Thlai chi, a bi tûr cheh khuaia pakhat aia tam phûm hi 'tuh' a ni. Cheh khuara a chi eng emaw zat an phûm rêng rêng buh thlengin 'tuh' tih a ni. Chu bâka a ṭawng an hman lehna chu - Thu leh hla thinlunga vawn pawh 'Ka rilru-ah a 'tuh' nghet tlat a' ti lam zâwng pawhin an hmang.

(aw) **Ling** : Thlai chi lian zawk chi, cheh khuara pakhat chauh zel an phûmin 'ling' tih a ni. Chûng thlai an lin ṭhin tam ber chu: Bâl; kawlbahra; alu; fu leh bahra te a ni. Fu erawh chuan 'ling' tih leh 'phun' tih a hlawh ve ve a. Fu chi, a mit nung awm, châng hnih khat lek leka tan, phûm a nih chuan 'ling' tih a ni a. Fu a zik la nung a tak tel a nih erawh chuan, a zik kha lawr tûr a nih avangin, lei aṭanga lawr a awm rêng rêng chuan 'phun' tih a nih avangin fu pawh chutiang chi chu a nih chuan 'phun' tih a ni tho. Chutiang bawkin kawlbahra pawh hrui nei a nih chuan 'phun' tih a ni ṭhin.

(b) **Phun** : Thlai ṭiak a ni emaw, ban leh thing ṭiak a ni emaw, a ler lam lawra an chin chuan 'Phun' tih a ni vek. Ban an phun a, ser ṭiak an phun a, fu leh kawlbahra pawh a chi azirin an phunin an ling ṭhin. ('Ling' tih en la)

Ṭ

66. **Ṭih/Hlau/Râp** : (a) **Ṭih** : A hlauhawm avanga hlauh hrim hrim ni lo-in, a hlauh ber kha zahawm tihna nei tela hlauh hi 'ṭih' chu a ni. Pathian ṭihtu chuan Pathian chu a pawng hlauh ngawt lo a. Engkima a tluk loh amah hmangaihtu ni si, a laka inthiam lohna nei chung si, hlat phal si lo, mamawh-a inhre bawk si leh amah zahna rilru pu chunga a awmin Pathian a ṭih a ni. Tin, Pathian chungchang kher lo-ah pawh, mahni mihring pui an ṭih thei. A mi ṭih lakah lei a bat avang emaw, a pawi a lo sawi tawh avang emaw, amah a inthiam loh avang emaw-in an ṭih ṭhin. An ṭih avang chuan sakei hlauh takin an hlau ta e tihna chu a ni chuang lo. Mahse 'hlau' a nihna chen chu a awm.

(aw) **Hlau** : Thihna thlen thei thil chi hrang hrang leh mihring tana natna leh harsatna thlen thei chi chuan thlamuanna a ûm bo a. Thlamuan lohna chuan rilru-ah thawkin taksa thlengin a tikhûrin a hmel chenin a tidanglam vek thei. Chutiang chu a chunga a thlen chuan eng thil emaw a 'hlau' tihna a ni. Kan taksaa awm tûr emaw, a hnaiha awm kan duh hauh loh, amah a zahna leh lainatna pawh kan neih rêng rêng loh sakei te, ramhuai leh hmelmaten kan rilrua a thawh dân chu 'hlau' kan tih chu a ni.

(b) **Râp** : 'Râpna' hi 'hlauhna' nen a inhnaih hle a, mahse a awmzia danglamna tak a awm. Nunna tikhawlo zâwng leh nunna a tana hlauhawm ni miah lo, a hmel aṭang ringawta en hrehawm tih zâwng taka hmuhin, chu thil chuan a hmutu a 'râp' a ni. Chu a râp zâwng thil chu a hlau ngei a, mahse hlauhna nen a danglamna chu - Miin eng thil ber emaw hlau ta se, chu a thil hlauh chu mi

dangin an thlamuan thei a. Sakei meuh pawh hlau mah se, a hlauh lai ngei ngei pawhin pasalṭha leh mi dang tuin emaw a thil hlauh lak aṭang chuan hlau lo-in a awmtir thei. Mahse 'râp'-na erawh chu, a thil râpa kha lâk kian a nih loh chuan mipui tam tak karah pawh a reh chuang lo a, pasalṭha meuh pawhin a râpna a tih-rehsak thei chuang hek lo. A râp ber a hmuh phâk loha a awm chauhin a râp tihna rilru chu a bo chauh thin a ni.

U

67. **Uang/Phawk** :

(a) **Uang** : Uangte uan dân chi hrang hrang a awm a Uan dân chi khat chu. Mi nuih tiza zâwnga tu pawi mah sawi lo a fiamthu thawh a ni a Fiamthu thiam pângngai kher lo pawh-in uan chân an nei ṭhin. Mi chawk hlim zâwnga uan-thuan chhuah chauh an ni. A dang leh chu: Mahni thil tih ṭhat emaw, mi dangte aia chungnung zawk nia inhriate chuan mi an uan-khum ṭhin a. Chuti zâwnga uang chu mi dangte tân ngeiawm nih leh ngaihnep hlawh phah thei uanna a ni

Entir nân:

(i) Hmela mawi lo-in a uang thei tak tak a ni, biangki khamin kan nui nileng alâwm

(ii) An nei tih chu kan hria alâwm, mahse an neih an uan-pui leh lutuk a ka ngaihsân zâwng an ni lo.

(iii) Tûnlaiin tlangval tumah nula lakah an uang duh tawh hleinêm.

(aw) **Phawk** : Fiamthu thawha uang nen danglam hretna a awm. Pa ngawichawi taka lang, mahse mi nuih tiza zâwng tak a khawsa thiam tak, eng lam hawi pawh nuihzatthlâk zâwnga ṭawngkam hmang thiam tak chu

mi 'phawk' an ni. Nuihza siam thiam a sawi hlawh pawh an ni kher lo thei. Mahse an kamchhuak leh an thu phuhchhuah duh dân nuih tiza zâwnga ṭawng thin an ni. Ṭawng huatthla la si lo, nuihzatthlâk tak sia khawsa ṭhin chu an 'phawk' a ni. Pianpui aṭang lo chuan phawk thiam tûrin zira tihluih ngawt theih a ni lo.

68. **Ulh/Elh** :

(a) **Ulh** : Ulh leh elh hi thumal awmze thuhmun chiah tih theih a ni nâa, 'ulh' tihin hmanna bik a nei a. Kut leh ke hi inchhuihbah thilah 'ulh' tih hman a ni bik a. Mahse kut leh ke ngei pawh mi dangin an ulh tliakin an elh tliak thei thung. Tin, chu bâka ulh tih an hmanna chu, tawngkhawng thilah leh rem chiah lo-ah 'ulh' tih an hmang. Kawng dangah heti hian an la hmang bawk. 'Kan ṭang ulh tlat a han chak zia kan ni lo,' te pawh an ti ṭhin.

(aw) **Elh** : Ulh tih nen hman dân a inang vek tih theih a ni nâa, a hman dân danglam hret awm chu: Miin a bân ticharin 'ka bân hi elh thlep zo rawh' tiin an hmang a, mihring leh mihring inchai leh insual nikhua-in an in-elh ngar ngar ṭhin bawk. Ulh tih nen lêm chuang loa a hmanna a inang tam hle. Silai chi khat pawh ṭhenkhatin 'ulhbun' an ti a, ṭhenkhatin 'elhbun' an tih hi.

V

69. **Vawm/Deng/Thlawh/Paih/Theh** :

(a) **Vawm** : Eng thil emaw koki rual vela lek a, khingkhata paih hi 'vawm' a ni. A vawm thui leh thui loh leh fuh tuma a vawm leh vawm loh chu thu dang a ni. Vawm chuan ban char chiah lo-in phei lên deh dawhin a paih ṭhin.

(aw) **Deng** : Vawm tih nen a hman dân a thuhmun a tih theih laiin hman dân dang awm chu:

(i) Sukin sumah buh leh thil dang an deng ṭhin.

(ii) A hmanna dang leh chu sangha man nân lên an deng ṭhin bawk. Chung bâk a chelek dan tlangpui chu - Silaim min kâp a, a mu-in min deng fuhin min deng ṭhelh a, ṭekin min deng a, thir pawh an deng bawk ṭhinin intihsiak nan lung pawh an deng ṭhin a ni. Tin, lehkhaden (card infiamna) pawh an deng ṭhin.

(b) **Thlawh** : Eng thil pawh thil phêk lam chi a phêk zâwnga paih lên hi 'thlawh' a ni. Boruakah thui tak leng tûrin emaw, boruak a thlawk tûrin emaw an thlawh ṭhin. Intihsiakna thilah pawh 'discuss' chu thleng anga bial a ni a, a thlawhin an thlawh ṭhin. Kawng danga an hman dan chu - 'Min ti min ti suh ka thlawh vawi vawi mai tur che a nia,' ti lam zâwngin an hmang bawk.

(ch) **Paih** : Duh tawh loh avang a paih a awm a, insual leh infiam thil a paih a awm bawk a. Chumi ni lo-a an hman chuan 'titlem' sawi nân leh a vawma vawm anga hman a ni bawk.

Entir nân:

(i) Bawlhhlawh ka paih.

(ii) Ka paih chawrh mai tûr che a nia.

(iii) Sawmnga aṭangin sawmhnih-pakua paih rawh.

(iv) Ka puan kha rawn paih chho teh, te an ti ang.

(d) **Theh** : Theh a nih chuan kut lek dânin a zir thei. Thehchhuah zâwnga bân chu koki hnuai lamah lekin a thil theh tûr chu hma lamah a paih chhuak ṭhin. Mahse thlai a nih chuan a koki chung lamah pawh lek se, a thlai kha a theh chi a nih avang in theh a ni tho.

70. **Veng/Bih** :

(a) **Veng** : Mipa-in an kawnga chhing deuha an khûp thleng vela puan vêtin leh, an inbuan dawna puan tingtawma nghet ṭeng ṭawnga an vehin 'veng' tih a ni. Mipa tawh phawt chuan an kâwnga puan vêt a bilh nghet a puan an hmang ve a nih chuan 'veng' tih a nı, hmeichhia-in mipa tih angin khup thleng chauh pawhin ti ve mah se 'veng' an ti ve ngai lo.

(aw) **Bih** : Hmeichhia-in an kâwnga puan vêta an inthuam hi puan 'bih' an ni. Mipa tih dânın khûp thleng ter tawr pawhin ti se *a bih chhing* a ni mai. Inbuan tur a puan tingtawm a kawnga a veh erawh chuan 'bih' hming pu bik tawh lo-in 'veng' tih a ni ve tho. Tichuan, mipa-in puan an veng a, hmeichhia-in puan an bih a nih chu.

71. **Vuan/Chelh** :

(a) **Vuan** : Kuta thil eng emaw an chelh hian 'vuan' tih a ni tho bawk. Tlâk-dàl emaw, tlangbân emaw, tlâk an hlauh avanga kuṭa an chelh hian an vuan tih tho a ni. Chuvangin, 'vuan' tih leh 'chelh' tih hi thuhmun renga hman a ni. Mahse hman dân dang a aw̌m a. Chu hman dân dang chu:

(i) Nula leh tlangval chu an inneihin nupui pasal-ah an invuan a.

(ii) Kei hi pa berah min vuan.

(iii) Eng sakhaẁ vuan nge a nih? tih angah te hian 'chelh' tih an hmang ngai lo. 'Kut dinglama invuanin an inchibai ṭhin.' Heng thilah hian 'chelh' tih an hmang ngai lo. 'Vuan' a nih chuan kutzungṭang kim an hmang ṭhin.

(aw) **Chelh** : Kutzungṭang hmang mah se, a hman chhan

azirin 'chelh' hming a pu zawk thei. He ṭawng hi vuan tih nen a hmanna inang tam hle mah se, hman hran bikna a awm a. Chuti tih lohah chuan a awmzia a inangin angkhat rengin an hmang. Chu an hman hranna chu:

(i) La châm rih tûrin kan chelh satch ná a, mahni thu-a awm lo ngang an ni a, an kal ta teh poh a nih kha.

(ii) A bawpah khân chelh tlat rawh, a chhuak hlauh dah ang e. Hetiang hian kan ṭawngah ṭawng awmze inhnaih tak tak hi a awm a. 'Vuan' leh 'chelh' tih loh pawh 'dawm' tih a la awm fo. Mahse chung chu he lehkha lo chhiartute ngaihtuah zuiah dah ila.

72. **Vulh/Khawi** :

(a) **Vulh** : Mizo ran vulh pângngai sial te, vawk te, kel te, ui leh ar te hi hmakhawsang aṭanga Mizo ran vulh, pi leh pute sakhaw hmanna-ah pawh lei rel phêk leh sa serh angah emaw ṭangkaina nei vek a ni a. A vulhin an vulh a, an khawi ngai lo.

(aw) **Khawi** : Ramsa rêng rêng eng sa pawh ni se, eng chen pawh mihring enkawlin awm mah se, 'vulh' an ti ve ngai lo an khawi ṭhin. Sakhi a ni emaw, zâwng a ni emaw, a khawiin an khawi vek. Tûnlaiin sangha dil neituten 'ka sangha vulh' tiin sawi an ching a, hengte pawh hian Mizo ṭawng an hmang sual der a ni.

Z

73. **Zawi/Muang** :

(a) **Zawi** : 'Zawi' leh 'muang' hi a hmanna a thuhmun ngei tak nâa, muang tih hmanna ni miah loah 'zawi' tih chauh hmanna bik a awm a. Chu chu ri ring lo hi a ni.

Entir nân:

(i) I ţawng zawi êm mai, sawi ring deuh teh.

(ii) A zai thiam tehlul nen 'music' a ring lutuk, 'music' kha ti-zawi deuh teh, tiin an hmang a. Hman dân a thu-in 'zawi' tih hi 'dîm' tih nen a thuhmun.

(aw) **Muang** : Hei hian che muang chauh ni lo-in che chhuak hmanhmawh lo hrim hrim a kâwk. Che muang hrim hrim a awm a, hmanhmawhna nei loa hmabâk chhunzawm mai lo-a chawlhsan veng veng chi awm a ni a. Chu pawh chu 'muang' tihin a huam tho. Che rau rau-ah 'che muang, ţawng muang' tiin an thiltiha muang an awm. Mihring pian zia-ah muang chi hrim hrim an awm a. Eng tihah pawh hmanhmawh lo chi, thawh huna che muang leh chuang si lo an awm. Khuma chu chutiang mi chu a ni a, a la hma deuh leh, "A la hma e, muangchângin aw." a ti a. A tlai tawh leh, "Kan tlai ta sa sa muangchângin aw," a tithei zel a ni.

74. **Zuang/Ţum** :

(a) **Zuang** : Ke khingkhata inperh kânga boruaka hma lam pana thlawh kân hi 'zuang' a ni. Mi a zuan rêng rêngin ke lehlam chauh hmanga hma lama perh hi a ni. Mahse awmhmuna ţum ţum pawh hi 'zuang zuang suh u' tih erawh chu a ni ve tho.

(aw) **Ţum** : A ruala ke khinghnih hmanga zuang hi 'ţum' tih a ni. Mi a ţum chuan a ke pahnih a chhep rual ang a, ţan lâk nân a khûp thlepa ţhu chiah si lo-in an ţum ţhin. Awmhmun an sawn emaw, sawn lo emaw, chutianga an tih chuan 'ţum' a ni tho tho. Hla-ah chuan 'zuangţum' tiin an hmang.

BUNG 5
THUMAL PAHNIH 'LEH' HMANGA SAWI KAWP ȚHINTE

Mizo țawnga țawng thiam tawh phawt chuan 'LEH' tih chu thu zawmna a ni tih hriat a ni țheuh a Tûnah hian 'leh' hman theihna zawng zawng tai lantum a ni lo-in tar lan sen rual lah a ni hek lo. Sawi ka tum zawk chu Țawng tualleng a kan hman lâr thu inkawp bik a kâra 'leh' kan hman hi a eng zawk thumal nge lam (hman) hmasak zawk tûr tihna chauh a ni. A thu tum thuhmun mah se, dah hmasak loh tûr hman hmasak a nihchuan țawng thiam lo a nih theih avang a sawi țûl chauh a ni.

Entir nân.- 'Man leh Mual' tih hi 'mual dah hmasa-in 'Mual leh Man' ti ta ila, a kawh chu hre thei tehmeuh mah ila țawng thiam lo leh zahpuiawm kan nih phah thei hial âwm e. Chutiang țawng inkawp dah hmasak tûr thumal chi hrang hrang chu hetah hian tar chhuah a ni a. Mahse heta chuangte chauh hi a ni lo tih hria-in ka tar chhuah theih chhun chhun chauh ka ziak a ni.

Tûnah a thu awmzia sawi fiah zeuh zeuh pahin i'n thlir lawr dawn teh ang. Ka theih ang tawkin a A AW B indawtin ka dah a, dah sual deuhte chu a awm ngei ang a, mahse a '*alphabetical order*' anga dah dik thlap chu ka tum ber a ni lo a, tin, thil țul ber pawh a ni nahek lo. A chian theihna leh a fiah theihna hi țûl ber turah ka ngai a. Ka khawn khawm kim vek bawk lo ang tih ka ring. Inkawhhmuhna ang n pah fawma ka theih ang ang han tar chhuak a ni e.

Chungte chu:-

A

1. **A hlim leh thla**: 'Hlim chu a tak tiat a ni a, 'thla' crawh hi chu a tak tiat a ni kher lo. Mahse a tak a nih loh ve ve avangin 'a hlim lch thla' tiin sawi kawp a ni a, 'hlim' tih hi sawi hmasak ziah a ni.

2. **Aipui leh aitê nei**: A chhan sawi tûr awm si loa zaidam châng leh thinchhiat châng nei ringawt te. Ṭum ṭhat chang leh ṭum chhiat châng neia kawm viau châng leh pawk viau hun nei ringawt ang chi mihring hian 'aitê leh aipui' an nei tihna a ni.

AW

3. **Aw leh âih**: Mi thil kan dilin emaw, eng ti tur emaw kan sawmin an chhânna kan nghâk ṭhin a. An duh emaw duh lo emaw, an phal emaw, phal lo emaw 'aw - âih' ti talin min chhang ṭhin a. 'aw leh âih' pawh ti duh lo mihring chuan mi an tham lo ta a ni ang e tih tûr an ni ṭhin. He chhânna 'aw leh âih' (yes or no) hi a kara 'leh' dah kher lo pawhin a hman theih.

B

4. **Belh leh paih**: Thu leh hla-ah leh chhiarkawp lamah he ṭawng hi chelek tam a ni.

Entirna: (i) Ka thu phuah kha lo en nawn la, 'belh leh paih' tûr pawh tam tak a awm ang.

(ii) Eng zat emaw aṭanga eng emaw belh leh, eng zat emaw aṭanga eng zat emaw paih tihna a ni. A nambar-in dah ta ila: (a) 2853 + 975; (aw) 6759 - 3082.

5. **Bung leh chầng**: Tûn hnu-a lehkhabu kan neih ve hnu hian kan lehkhabu ṭhenkhat chuan 'bung' (chapter) a neiin, 'chầng' (verse) a nei hlawm a. Chumi sawi nan chuan 'bung leh chầng' kan ti lár ta a. A hmain kan nei lo tihna erawh chu a ni lo. Entirna

(i) In thu 'bung leh chầng' hriat engmah ka nei ve lo

(ii) Heng mau 'bung leh a chầng' zawng zawng hi phiat fai vek rawh.

6. **Buh leh bál**: Mizo tawng hmangah mun, "Kumin chu 'buh leh bál'-ah kan hausak ve kum tak a ni," an tih avangin bál pawh an ngah tihna a ni kher lo. Buh ei tlachhamin chaw-a an rin pui ber chu 'bal' a nih avangin sawi kawp a ni a. Mahse an thlai chin dang rèng rêng hei hian a huap vek.

Entirna: "Kan ram kan ei da-in a bua ta êm a, 'buh leh bàl' a mir ta lo e," an tihin thlai dang pawh a huap tel tho. Tin, a thumal inkarah 'leh' tih dah lo pawhin 'buh bâl' pawh an ti ringawt tho.

7. **Buh leh sa**: Heta 'buh' tih hi 'buhchang' a ni a. 'chaw sawi nân hman a ni bawk. 'Buh leh sa-in min hrai' an tih pawhin 'chaw leh sa' a ni.

CH

8. **Chai leh lam**: 'Chai' tih hi 'lam' tihna leh 'kal' tih nân pawh an hmang. A awmzia tak erawh chu, chapchâr kût nikhua-in nula leh tlangval inkaihkuah kualin mualah 'chai hla' sa-in an lâm dup dup ṭhin a. Chu ber chu a hming putu a ni a. Mahse lâm hrim hrim sawi nân pawh an hmang tho-in 'kal' tih nân pawh an hmang. Entir nân:

(i) Kan hlim lutuk kan 'chai' tlaivar ṭhak a ni ber mai.

(ii) Kan lêng rei ta, titeh u i 'chai'chhuak dawn tawh teh ang u, ti pawhin hmang se a dik lo chuang lo.

9. **Châwm leh hrai**: Châwm chu fate leh ei leh bâr thila enkawlte hi an ni. Mahni-a chaw ei thei lo, a hraia hrai ngai leh vawi khat mah hrai kher loh pawh, kan mi châwm rêng rêng chu 'châwm leh hrai' an ni.

10. **Chawn leh lâm**: Hmânlaiin mi neinung an chawng ţhin a, chu chu 'sechhun khuangchawi' an ti a. Chung hunah chuan hlim taka an lâm ţhin avangin 'hlim' thu sawi nân an hmang a. Tin, khuangchawi ni sawi nân an hmang a. Tin, khuangchawi ni sawi nân an hmang bawk.

Entir nân: "Kan hlimzia chu 'chawn leh lâm' ni kan hmang a ni ringawt mai," te an ti ţhin.

11. **Chawp leh chilh**: Kar awm hman lo-a a hun lai là là-a thil lo thleng ta hun sawina leh mihring khawsak bichilh sawi nân an hmang. Entir nân:

(i) Kan sawi lai là là-in 'chawp leh chilh'-in a lo thleng a," tiin a lâwmawm lam a ni emaw, ni lo emaw sawi nân an hmang.

(ii) Kan khawsak a 'chawp leh chilh' lutuk a, a manganthlâk êm mai, pawh an ti.

12. **Chhak leh thlang**: Khawchhak leh khawthlang lam sawina mai a ni.

13. **Chhia leh ţha**: Thil a chhia leh a ţha sawina a ni.

Entirna:

(i) A 'chhia leh ţha' pawh thlang hman lo-in ka hmuh hmuh ka rawn la mai.

(ii) A 'chhiat' a 'ţhat' ka sawi lo, ka ta pângngai kha ka duh mai a ni, ti te pawhin an hmang.

14. **Chhim leh hmar**: Ram leilung leh hmunhma leh a lam

sawi nân an hmang.

15. **Chhuk leh chho**: Hmun zawl ni lo chhuk lam chho lam sawina a ni.

16. **Chhûn leh zân**: Khaw ên chhung leh ni tlâk hnu a thim hun, a hun hniha ṭhen sawina a ni. 'A chhûn a zân' ti pawhin an hmang.

17. **Chi leh kuang**: Laichin, chipui te hi

Entirna:

'Chi leh kuang' lamah inhnaihna kan nei lo nâ a, pi leh pu aṭanga intichhungkhat kan ni a, kan inlaina t khawp asin.

18. **Chu leh chen**: Rei tak leh hun hla tak; hla tak.

Entirna:

(i) 'Chu leh chen'-a mi a nih chuan a chhe vek tawh ang.

(ii) 'Chu leh chen' kan nghâk peih tawh nâ'ng.

(iii) 'Chu leh chen' aṭanga lo kal chu i hah viau tawh ang. A thu azirin 'chu chen chen' ti te. 'kha leh chen' ti ringawt te-in an hmang bawk.

19. **Chungleng leh hnuaileng**: Sava chi rêng rêng hi 'chungleng' tih a ni a, sava ni lo nungcha leia chaw zawng ramsa lam chi rêng rêng hi 'hnuaileng' tih a ni. Mizo thawnthu pakhat chu: 'Chungleng leh hnuaileng indo' thu a ni.

20. **Chûn leh zua**: Hla ṭawng a ni a 'nu leh pa' tihna a ni. Hla-in a hman dan entir ta ila:-

'Lal pian ni champha a thleng leh ta,
Kei ka tan zawng kan rûn rial ang a dai e;
'Chûn leh zua' kan ngaih a zual leh ṭhin.

D

21. **Dân leh hrai**: 'Hrai' chu kho lian tak, buhhum ṭin hnih zet dawng a ni a. Chu chu hmânlaiin buh teh nân an chelek, thil teh nân bera an hman a ni a. An thil tehna dân ber a nih avangin 'dân leh hrai' an ti a ni.

Entir nân:

(i) In lo chu hrai eng zat hmun nge?

(ii) In buh kan pûk kha 'dân-hrai' thum a ni a, kan rûl leh tawh ang che u, tiin hrai chu 'dân hrai' tiin an sawi bawk ṭhin.

22 **Ding leh vei**: 'Dinglam leh veilam' tih aṭanga a tawng hi kal a ni nâa, an tihna chhan ber chu 'kut dinglam leh kut veilam' hi niin lang mah se, a hmanna tak takah chuan 'lehlam lehlam' tihna pawh a ni thei. Tin, chu lo-ah pawh engkima kan mi ṭangkaipui emaw, kan chhungte lam hnaite emaw pawh kan 'ding leh vei' an ni bawk.

Entir nan:

(i) Sapui ûm nikhua hi chuan fimkhur tak a 'ding leh vei' a ni tak meuh a.

(iii) Anni chhung hi zawng engkimah kan 'ding leh vei' an ni, be chhe ngam rual em kan nih? 'Leh' tel lo pawhin 'ka ding leh vei' ti pawhin an hmang bawk.

23. **Dung leh vâng**: Dung lam leh vâng lam sawina chu a ni tehmeuh a, a hmanna azirin a pumpui tih sawi nân an hmang bawk ṭhin. Tin, hmunhma zim zawk dung leh vâng nei leh nei chuang lo sawi nân hman a ni bawk.

Entir nân:

(i) In in 'dung leh vâng' chu eng tiat nge?

(ii) Ani hi zawng ram 'dung leh vâng' hmelhriat a ni a Tin, sawi dân azirin 'a dung a vang' tingawt pawhin an hmang.

24. **Dum leh var**: Mizo ṭawngkam kalphunga hman dân a ni. Sapho chuan '*black and white*' an tih chuan 'ziak' tih sawi nân an hmang a. Mizo erawh chuan la hmang ve chiah lo mah se, khaw hmu fiah thei lote khaw hmuh dan sawi nân, 'Dum leh var pawh a hre hrang lo,' tiin an hmang.

E

25. **Ei leh bar**: Chaw hi kan eiin kan bâr ṭhin avang a 'ei leh bâr' tih a ni. 'Ei leh bâr'-ah tumah kan huphurh tûr a ni lo' te an ti ṭhin.

26. **Ei leh in**: Hei hian ei thil leh in thil chauh huamin lang mah se, 'ei leh bâr' a huam tho. 'He pa hian 'ei leh in' a thei a nia aw' tih a nih chuan ei chi rêng rêng leh in chi rêng rêng a heh tihna a ni. Ei leh bar chu rêng rêng a huam vek tho.

F

27. **Fin leh var**: Mi fing chu an bengvar ṭhin a. an bengvar bâkah an khawhawi a zau-in an changkang a. Chutiang mi chu an 'fing-vâr' ṭhin a. Chuvangin, 'fin leh vâr' tum hi mi pângngai thawmhnaw a ni. Mi burchut leh mi mawl kan nih loh nân 'fin leh vâr' theihna lam hawi kan chhiar a kan zir tam a pawimawh êm êm a ni.

28. **Fûr leh ṭhâl**: Mizo hian kum khat chhung hun hi hmun hnihah ṭhen phawkin 'fûr leh ṭhâl' an ti a. Fûr chu a lo thlen ḍawnin May thla chawhnu lamah ruahthimpui a lo hawng a. Chuta ṭang chuan fûr a inṭan a. Chutah buhpui

hmawr hminah fûrpui khârtu airuah a lo sûr leh a. Chumi inkar chhung zawng chu 'fûr' a ni a. Ṭhâl chhung erawh chu October thla aṭanga May thla inkar chhung hi a ni ber. Mahse ṭhâl hi chi thumin a hun sawi hran a ni a. Chung chu:

(i) 'Favâng ṭhâl' a ni. Chu avang chuan hla-ah pawh '*ṭhâl favâng kawl êng*' tih te pawh a ni.

(ii) Favâng hunin mual a liam a thlasik khaw vawh hun a lo thleng a. Thlasik lai hi ṭhâl hun khat chu a ni. A pathumna chu nipui lai 'khaw-ṭhâl' hi a ni. Heng thuma ṭhen hi 'ṭhâl' chuan a huam a. Tichuan 'fur leh ṭhâl' tiin sawi a ni.

H

29. **Hlêp leh hloh**: Sum tuakna leh sumdawnna thil ṭawngkam a ni ber. Hlêp a nih chuan, a sum senso aiin a lei chhuah a tam tûr a ni, a hlep a tam leh tam loh chu thu dang a ni. A sum sên ral ang a hmuh phâk lohin a 'hloh' a, a hloh tam leh tam loh chu thu dang a ni leh bawk.

30. **Hlim leh lawm**: Hei hi a kâra 'leh' tih tel lo pawhin 'hlima lâwmin' ti te leh 'hlim tak leh lâwm takin' tiin a kâra 'leh' tih dah kher lo pawhin hman a ni a. Mahse 'hlim' tih leh 'lâwm' tih hi sawi kawp a nih chuan 'hlim' tih dah hmasak hi Mizo ṭawng kalphung pângngai a ni e tih thu a ni.

31. **Hmeichhia leh mipa**: Hei hi a awmzia chu mi tin hriat a ni. Mizo ṭawngah chuan Hmeichhia leh mipa chungchangah 'hmeichhia' sawi hmasak vek a ni. Heng: 'Nula leh tlangval; nupui pasal; nu leh pa; pi leh pu; nupa' tih chauh ni lo-in kan serh thleng hian hmeichhe

ta sawi hmasak a la ni tho. Nupui pasal-a insiam tûrte chung-changah pawh 'nu leh pa'-a insiam tûr te, tiin sawi a ni ṭhin.

32. **Hming leh hmel**: A kârah 'leh' tih dah kher lo pawhin 'hming hmel' ti chauh pawhin hman a ni. 'A hming leh hmel/hming hmel pawh ka la hre lo' tiin 'hming' ti hmasa-in an hmang.

33. **Hmun leh hma**: He ṭawng pawh hi a kâra 'leh' tih lo pawhin an hmang a. Mahse dah loh a nih chuan ziak zawm tûr a ni 'hmunhma' tiin.

34. **Hriau leh a hrui ang**: Mi inzui ngun tak sawina ṭawngkam a ni. Nupa an ni thei a, ṭhian dûn leh tute pawh an ni thei. Thil an ṭhuiin hriau kalna apiangah a hruiin a zui ṭhin avanga tehkhin a ni. He ṭawng hi miin a hmang a nih chuan 'hriau' tih hi lam hmasak ngei ngei a ni.

35. **Hrin leh hrai**: Fate sawina a ni. Mahni fate na nâ nâ chu hrinte an ni a, hrinte chu chaw an hrai ṭhin vang a ni bawk. Hrin hmaa hrai ngai a nih loh avangin a ni thei e, 'hrin' tih hi lam hmasak a ni ṭhin.

36. **Hun leh ni**: A 'hun leh ni' a nih chuan a 'ni' (date) chauh ni lo-in chu ni ruatah pawh chuan a hun chiah darkar nen a sawina ṭawngkam chuan a 'ni leh darkar' a huam bik. A chhan chu 'ni' pawh hun a nih tho avang a ni.

37. **In leh lo**: Hmanlai Mizo khawsak dânin in tinin lo an nei ṭheuh a. An in chu an dam chhung hun chanve an hmanna a ni a. Hnathawk mi lah an lo (thlawhhma) chu an dam chhûng hun chanve an hmanna tih theih a ni bawk. Ram hna hrâm thawk tawh lote erawh chuan in lamah an hun tam zawk an hmang a. Thlawhhma chu an ei lâkna a nih avangin an tân a pawimawh êm êm a. Chu

avang chuan an khawsakna in ang tho a pawimawh tih theih khawp a nih avangin sawi kawp loh theih a ni lo Chumi aṭang chuan tawngkam kalphungah hmang nghetin lo (thlawhhma) nei lote pawh lo an neih leh neih loh sawi lo-in, 'In in leh lo' tih vek a ni ta a ni. 'Lo leh in' an ti ngai lo, 'in leh lo' an ti.

38. **In leh ram**: Heta 'ram' tih hian ramhnuai pawh kawk phâk mah se, in lo vêkah chuan 'lo' chu an khawsak tamna ber a nih avangin heta 'ram' tih hian thlawhhma (lo) a kawk ber

Entir nan: "Lungawi lai rêng rêng nei lo mai. 'in leh ram'-a thinrim reng mai, i bul a hnathawh a hrehawm êm mai, te an ti ang.

39. **In-mû leh âr**: Inngeih lo leh inhmu thiam lo leh inhmelmâk thlenga sawina a ni. A ṭawng lo chhuah chhan chu, mû hian âr a lâk ṭhin avangin âr hmelma chu mû a ni a. Chu avang chuan inhmelmâk leh inngeih lo sawi nân 'in-mû leh âr' an ti a ni.

K

40. **Khua leh vâng**: Hei hi 'khuavâng' sawina mai a ni. Upate chu engkima an puithu avangin 'khuavâng' tih dawt pawh an hreh a. Chu avang chuan ṭawng hawihhâwmah ngaiin 'khua leh vâng' an ti a ni.

An hman dan chu, 'Khua leh vâng'-in zah a ngai ang a, eng kan tih phah êm lo ang e' tiin thu hnu vêng takin an ṭawng ṭhin.

41. **Khua leh tui**: Ram mi (citizenship) nihna hi. Hmânlai Mizo lal khuaa in leh lo nei a khawsa zawng zawng chu 'lal khua leh tui' an ni. Tûnlai erawh chuan khawii ram Sawrkar pawh hian eng hnam pawh a khua leh tui nih theihna thuneihna a neiin a duh duh khua leh tui nihna a

pe thei. Pi lehpu hunah khuaa mite mamawh hmasabei tih theih, khaw thar an sah dawn pawha an thlu-thlai hmasak ber chu, a hmunhma leh tui tlan tûr a ni. A khawmi a nih chuan a khaw tui tlantu, khua leh a tuikhur neitu a nih ve avangin 'khua leh tui mi' a ni ta a ni.

42. **Kum leh thar**: 'Kum thar' tihna mai a ni. Mahse a ṭawng awmzia takah chuan nakkum kum lo thar leh tûr ai pawh a la rei zawk a kawk phâk. 'Kum leh thar'-ah kan la ngaihtuah chhawm ang chu' an tihin kum lo thar tûr aia rei a kawk tel thei.

43. **Kut leh ke**: A ṭawngkam hrim hrim chu hrait sa a ni a. A hmanna erawh chu a dang deuh thei. Kut leh ke mihringin kan ṭangkaipui êm êm a. Chumi chu tehkhinah hmangin pawl leh in-sawrkarna thila mi pawimawhte chu 'Sawrkar kut ke; pawl kut ke; kohhran kut ke; chhungkaw kut ke' tih an ni ṭhin. Heng tar lante aṭang hian 'leh' ti tel lo-in an hmang ve tho tih a lang.

L

44. **Lal leh upa**: Lal rorelpuite chu 'upa' tih an nih avangin 'lal leh upa' tih an ni. Tûnlai hunah chuan Chief Minister leh a 'Cabinet Minister-te; Prime Minister leh a Cabinet Minister'-te hi a tih theih âwm e.

45. **Lei leh vân**: Eng nge a nih mi tin hriat a ni a, 'lei leh vân' tih hi sawi kawp dân a ni a, 'vân leh lei' an ti ngai lo.

45. **Lian leh tê**: Hei pawh hi mi tinin a awmzia kan hriat a ni. Sawi kawp chuan 'lian' tih hi a hmasa ziah ṭhin. A hran ve ve pawhin an hmang.

47. **Lu lam leh mawng lam hre lo**: A ṭawng awmzia chu mumal lo leh nikhua lo sawina a ni. Zurui ṭhenkhat tûnlai

ṭawnga 'a chatthla' an tih ang te hi.

48. **Lum leh sa**: He ṭawng awmzia pawh hi mi tin hriat a ni. 'Lum leh sa' pawh hre lo mihring erawh chu pangti hriatna nei lo an ni.

49. **Lurh leh Ṭân**: Mizoram khawchhak Ṭiau lui kam tlang sang lutuk lo, mahse tlang hmingthang leh thawnthu ngah tak, tlang inhnaih tak a ni. He tlang pahnih hi sawi kawp a ni fo a, an sawi kawp rêng rêngin 'Lurh' hi lam hmasak a ni ziah ṭhin.

M

50. **Man leh mual**: Nupui pasal inneih thilah lo chuan thil dang man sawi nân 'man leh mual' tih ṭawngkam hi an chelek ngai lo. A chhan chu 'mual' tih hian awmze hran a neih avang a ni. Pi leh pu hunah lal lo chu mual nei an awm lo a. Chu lal mual chu a upate chuan an kil a, chu avang chuan 'mualkil upa' tih an ni. Lal mual kil phâk chu mi challang leh neinung, khaw khat pa zahawm an ni. Miin nupui man tûr sum leh mual nei a nih ngat chuan hmeichhe lam tân pawh iai phal chi an ni lo. Man tûr sum nei chiah ta lo pawh ni se, nual nei phâk, lal emaw, lal mual kil phâk fapa emaw a nih chuan a inleng tlangval chu hnar phal chi loh tlangval a ni. Chu avang chuan 'man leh mual' tih a ni ta a. 'Man' tih hi sawi (lam) hmasak ziah a ni.

51. **Mi leh sa**: Mihring leh sa sawina a ni phawt a. Chumi lo-a an hmanna chu: Mahni lamṭang leh mahni pawl te sawi nan an hmang bawk.

Entirna:

(i) Ka ṭhianpa savawm tlan deuh mahin a seh lai chu, ka chhan hmanhmawhin 'mi leh sa' pawh fiah hman lo-in

ka'n kâp pawp mai a. Vanneih asiamin savawm chu ka kap thlu der asin le.

(ii) In vengah kan Party 'mi leh sa' in awm ve maw?

N

52. **Nang leh kei**: A awmzia kan hriat vek a ni. A thumal hmasa tûr tar lanna a ni. 'Kei leh nang' an ti ngai lo, 'nang' an ti hmasa.

53. **Ni leh thla**: Hei pawh hi 'thla leh ni' an ti ngai lo, 'ni' a hmasa ngei ngei ṭhin.

P

54. **Phung leh châng**: Chi leh kuang leh thisena inzawm leh ṭhenrual ṭhate hi 'phung leh châng' tih an ni a, 'phungchang' ti chauh pawhin an sawi.

55. **Pian leh mûrna**: Pianna leh seilenna tihna a ni a. Pianna hmun leh seilenna hmun chauh ni lo-in, hringtu nu leh pa pawh 'pian leh mûrna' an ti bawk.

56. **Puak leh kaih**: Fa puak ngai leh kaih la ngai nei hi. Entirna: A ṭhiante zawng zawngin 'puak leh kaih' an fawm tawh. Ani hi chuan pasal tûr a hmu lo bik pawh a ni lo, a la kal duh lo mai mai a ni.

57. **Puar leh fanna**: Mihring tâna pawimawh, a lo-a awm theih loh ei leh bar hi 'puar leh fânna' thil chu a ni. Ei puar chuan pum leh dul pawh a fân ngei a. Mahse vawi hnih khat puar taka chaw ei thil chauh sawina ni lo-in taksa tan a rinrawla hman chi, buh leh bâl leh chaw ang a hman chi rêng rêng sawi nân hman a ni zawk.

Entirna: 'Puar leh fânna' tling hlei lo thilah pawisa hmang rêng rêng suh u.

R

58. **Ram leh hnam**: Ram leh a chhûnga chêngte hi 'ram leh hnam' chu a ni a. Mahse 'ram' tih hi mihring sawi nân pawh an hmang tho. Kan ram hruaitu kan tih hian kan hnam hruaitu te an ni a. Chung hnam hruaitute chuan a ram leilung lakah pawh mawh an phur tho a. Kan ram leilung min chuhpuitu an awm pawhin, chumi humhalh tur chuan mawhphurtu hmasa ber an ni. Tin, 'ram' kan tih hian a mi chêngte a ni rethei chu. Kan ram leilung chu a hausa a ni thei e, mahse a mi chêngte kan retheih miau si chuan 'ram rethei' kan ni tho.

59. **Rûn leh Ţiau**: Hei hi kan ram khawchhak lui hming ve ve a ni. 'Ţiau' lui chu khawchhak laṃ a Myanmar (Burma) nen a kan inrina lui a ni a, a chhakah Lentlang a awm a. Chumi chhak leh Thâng (Thân) tlang nena a inkârah Rûn lui a luang a. Chu lui pahnih chu a ni 'Rûn leh Ţiau' kan tih ţhin chu. Kan ram ritu zawk sawi hnuhnun ziah a nih nachhan ni-a lang chu: Kan thlahtute khawchhak ram hla tak aţanga tklang an rawn tlâk thlâk a, an lui hmuh hmasak zawk chu Rûn lui a nih vang a ni mahna. Mizote hi khawthlang lam aţanga chho chu ni ta zawk ilà, 'Ţiau leh Run' te pawh kan ti mai thei asin.

S

60. **Sa leh khua**: 'Sakhua' kan tih sawi kawp si a kan sawi phel dan a ni. 'Sa' leh 'khua' hian awmze hrang a nei a. 'Sa' chuan 'hnam' a kawk a, 'khua' erawh chuan pathianna lam a kawk thung a. Chu avang chuan hnam leh a biak pathian a nih daih avangin 'sa leh khua' a tih theih ta a. Chumi aţang chuan 'sakhua' tih a ni ta a ni.

61. **Sa leh râl**: Sahuai leh hmelma (râl) sawina a ni a Hmânlaiin mihuaisen leh pasalṭhaten an tawn ber chu sakei emaw, sai leh savawm te emaw a niin 'sakawlh' tih pawh hengte hi a ni ber a. Tin, indo ṭhin an nih avangin an leidote chu 'râl' tih a ni bawk a. Chumi sawina chu a ni.

62. **Saum leh chingal**: Saum leh chingal hi amah lawng-in chawhmeh tling lo mah se, chawhmeh tihtui nân hman a niin saum a tel chuan chingal pawh telh a ni châwk a. Bawl a nih phei chuan telh ve ve a ni ngei ngei. Saum leh chingal inbuan tawk taka bawl phei chu a phuanin a îtawm bik nghe nghe. Chawhmeh a telh kawp a nih châwk avangin awm inrual lo sawi nân pawh, 'michhe inah saum leh chingal a intawklawi' tih kumkhua a ni. Saum hi lam hmasak ziah a ni.

63. **Sazu leh sava**: Mizo bengah sazu leh sava a lâr hle a, kan ram nungcha tam ber pawl a ni. Kan thlawhhma khawih chhetu tak pawh an ni ve ve bawk. Chuvangin, kan thlawhhma min tihchhiatsaktu dang zâwng leh nghalrual te chu ni ve tho mah se, sazu leh sava hian a hming tumin, "Zu-vain zah a ngai ang a," te tiin an sawi ṭhin. Boral lam sawi nan pawh 'a zuva' zo tih a nih nghe nghe hi.

64. **Sawi leh sêl**: 'Sawisêl' tih ṭawngkam tho a ni. 'Sawi' tih hi eng thu pawh sawi hrim hrim hi a ni a. 'Sêl' tih erawh hi chu 'sawisêl' tihna tho a ni. Miin an 'sêl' chuan engtin emaw an sawi ngei a. Chu chu 'sawi leh sêl' an ti mai a ni.

65. **Sik leh sa**: Lum leh vawt sawina mai angin lang mah se, ram boruak nih dân phung zau tak a sawina a ni. Ṛam vawt nge a nih a ram lum ti a, a ram boruak hrim hrim, kum khat chhung chauh pawh ni lo, a kumkhaw

thila a boruak sawina a ni. Ram boruak inzawh nikhua pawhin. "A ram 'sik leh sa' (climate) eng ang nge?" tiin an inzawt ṭhin.

66. **Silh leh fên**: Inthuamna thawmhnaw hi 'silhfên' tih a ni a. Puan silh leh fên chi lam hming chawi a 'silhfên' tih sawi ṭhenna a ni.

67. **Sum leh pai**: Sum leh bungrua (property) hi 'sum leh pai' tih a ni. Mi ṭhenkhatin 'pai' tih hi chempai chu chem dahna a ni ang a, sum dahna niin an ring a. Mahse heta 'pai' tih erawh hi chu bungrua, nupui pasal inneih nikhua pawh a sum nei lote bungrua, sum aia an pawm thil eng emaw a nih avangin, Rolura thlah chhim lal Lalpuithanga, Vanchêngte lal leh Lallula thlah Hualtu lal Lalvuttaia te pahnih, Sialhau rama Buanhmun chungchanga an intaina hla-ah pawh:-

'Buanhmun pai ang pawm tawh hnu,
Chêngte-ah lam ang lêt e;
Lalpuithang lêm a,'

ti-a Lalvuttaia a phuah a, 'pai ang' a tih pawh kha, 'sum aia bungrua (pai) an pawm ṭhin anga Buanhmun lo pawm ve ringawt' a tihna hla ngeng chhun tak a nih kha. 'Sum' tih hi lam hmasak ziah a ni.

T

68. **Tha leh tui**: Upate chuan, "tha leh tui hi chu a pût leh zel ngai e," an ti a. An tih ang ngeiin, hah taka hna thawh pawhin chawlh hahdam hnu chuan tha thar kan pu leh mai a. Tui pawh thâl kang rêt mah ila a lo pût leh mai ṭhin. Chu avang chuan, 'tha leh tui' tih a ni.

69. **Tha leh zung**: Thingzung chu thing chelh dingtu a niin a thahrui ber a ni. 'Tha' lam hmasain 'tha leh zung' tih a ni.

70. **Thang leh fal**: Fal chu thang chi khat 'thangpui' chi khat a ni a. Sa tenau zawk-sawh nân thang an kam a, sakei tihhlum nân fal an kam thung ṭhin. Mahse a ṭawng kawh dang neiin an hmang a. Chutia an hman dân chu, mihring nunna atân a hlauhawm thei sawi nân an hmang ṭhin.

Entir nan:

(i) Mi vânduai tân chuan motor-a kal chu 'thang leh fal' a ni thei asin.

(ii) Khitiang thil rit lutuk engah nge chung lamah i dah, 'thang leh fal' i insiam a ni ringawt alawm, ti te-in he ṭawng hi a hman theih a ni.

71. **Thing leh mau**: Kan ram hmul tam ber chu thing leh mau a ni a. A ram hmul sawi nan pawh 'thing leh mau' tiin mau an lam hmasa ngai lo.

72. **Thi leh dam**: Heta ziak hi a awmzia mi tin hriat a ni. A hmanna tlanglâwn ber chu, la thi si lo, dam chhuah beiseiawm tawh si lo sawi nân 'thi leh dam' kara lêng a ni, an ti ṭhin. A thu azirin 'thih leh dam' tih a ni bawk.

73. **Thi leh thau pawlh**: Hah tak leh rim taka hna thawk leh kawng danga theih-patawpa tha leh zung hmanga tite hi 'thi leh thau pawlh'-a bei an ni. Thi leh thau inluan fin (inpawlh) khawpin an ṭang tihna a ni lo. An beih rimzia sawi nân a hman a ni mai.

74. **Thih leh dam**: Engkim huam a thih pawh pawisa lo khawpa beitu chuan eng nge a chungah lo thleng dawn hre lâwk lo a beih chuan 'thih leh dam' huamin a bei tihna a ni. 'Sakei huai beih chu 'thih leh dam' kar thil tak tak a ni a, mi nazawng tân zuam ve ngawt chi a ni lo,' ti te-in an hmang ang.

75. **Thih leh thih**: Thih pawh inhuam chunga tih.

Entir nân: Heti khawpa mipui tâna hnawksak suamhmangho bûk chu 'thih leh thih' ka bei ve rêng rêng dawn, ti te-in an hmang ang.

76. **Thim leh êng**: A awmzia mi tin hriat a ni. Tar lan a nihna chhan chu 'thim' tih hi a hmasa tûr a ni e tih thu a ni.

77. **Thlum leh al**: He ţawngkam hi hman a nih dawn chuan 'thlum' tih hi a hmasa ţhin. A hmasak loh chuan ţawng thiam chiang lo tihna a ni.

78. **Thu leh hla**: A ţawngkam ringawt hi chu tu tân pawh hai rual a ni lo. Mahse 'hla' tih tel lo mah se, 'thu leh hla' tiin a hman theih tho.

Entir nân:

Miin lui kal rawt ta se, a zawttu chuan, "Eng thu leh hla nge i neih zui tak?" a ti thei a, a tidik bawk.

79. **Tisa leh thisen**: Kan mihring nihna leh he kan taksa sawi nân hian 'tisa leh thisen' ti-a sawi a ni. Bible-in 'tisa leh thisen' a tih pawh hi he kan mihring taksa pumpui a sawina hi a ni.

80. **Tlawm leh zah**: Eng kawng pawh a tlawm zawk nih hi mi tin thil hreh a ni a, zahthlâka ngaih a ni bawk a. Chu avang pawh chu a ni ang mi zahpahna nei lêk loa, mahni hamţhatna tûr thil-ah emaw, mawi leh mawi lo pawh thlu lo a thil ti duh leh ţawngkam mawi vak lo pawh hmang duh mi chu 'tlawm leh zah' dawn lo an ni. Mi ţha erawh chuan 'tlawm leh zah' dawnin dem kai hlau takin an awm ţhin.

81. **Tlûk leh tlâk**: A châng a tlu leh a châng a tla sawina a ni.

Entir nan: Zan khawthim hnuaiah engmah chhit ên tûr nei bawk si lo-in kawng hlei lo-ah kan kal a, 'tlûk leh

tlâk' fawm nawkin eng emaw ti ti chuan kan thleng ve ta hrâm a.

82. **Tuai leh thar**: Mihring chungchang a 'ţhangthar' sawi nân hmang mah se, nula leh tlangval rawn ni chho a. ţhalai nun hmang mekte hi a kawk. Mau kum tin a lo tuai a, mau thar'a lo piang zel ang a ţhangthar naupang sawina a ni.

83. **Tuan leh màng**: Hmakhawsang tak tak, a rei tawh chin hriat loh sawi nân 'tuan leh màng' an ti. 'Tuan' tih hi 'chatuan' tih aţanga lak niin a lang.

84. **Tu leh fa**: Kan tute leh kan fate hi an ni.'Chumi sawi nân chuan 'tu leh fa' an ti a. Mahse kan thisen zawmpui kher lo pawh inbiak thiam thil avanga intilainate inkârah pawh he ţawng hi hman a ni.

85. **Tuboh leh dolung inkar**: Hlauhawm leh hlauhawm inkâra a awm. Thirdeng chuan thir tubohin thir dolung chhanah hmanrua a chher (deng) ţhin a. Chutiang tehkhin theih thil, nunna atân a hlauhawm hual vela awm tehkhinna ţawngah an hmang 'Tuboh' hi lam hmasak tûr a ni.

86. **Tûk leh zân**: Zing leh zân sawina ţawngkam chi khat a ni. 'Leh' tikher lo-in 'tuk-zân' tingawt pawhin an hmang.

Ţ

87. **Ţah leh ha ţhial**: Hrehawm tâwpkhâwk leh thinrim vâwrtâwp sawina a ni. Ţap khawpa hrehawmna leh thinrim ha ţhial khawpa thinrimna chu a nuamhnai lo hle dawn tih a hriat theih mai a. Bible-in min hrilh angin, hremhmunah chuan 'ţah leh ha ţhial' a awm dawn a ni.

88. **Ţhang leh thar**: Ţhangthar sawina a ni. A kâra 'leh' tih a tel hian a hla ţawng deuh a. Mahse hla thu remchân

ang ang a hman a ni thung. 'Leh' tih a tel avanga a hla thu-na êm êm a awm bik lo.

89. **Ṭhen leh rual**: Hei hi ṭhenrual ti-a hman tlanglawn a ni a. 'Ṭhen leh rual' tiin an hmang.

U

90. **U leh nau**: Unau piang hmun leh mihring phungthlûkna thilah an chelek ṭhin. Hetiang hian: Mizote chu 'u leh nau' vek kan ni a, induhsak tawn vek tûr kan ni,' tiin leh thawkho inkarah leh pawl thuhmun insawi nikhua-in 'u leh nau' tih ṭawngkam hi hman a ni.

91. **Ui leh ar**: Mizote hian ui leh ar chauh lo ran dang pawh vulh mah ila, a hming putu ber chu 'ui leh ar' tih a ni. Tin, a ṭawng hrim hrim hi inngaihsak leh ngaihsak lo chungchangah an hmang bawk.

Entir nân:

(i) Kan thawkmawh tawh khawp a, 'ui leh ar' vulh thei pawh kan nih tawh loh avangin kan bawng leh kan vawk pawh kan tiral tawh.

(ii) Rẹtheih hi zawngin tuman ka 'ui' ḳa 'ar' (ka ui leh ar) pawh min ti duh lo, tiin kawng dangah pawh an hmang.

V

92. **Vawi leh khatah**: A hman dân hriat tlân a ni. 'Vawi' tih hi a hmasa thin.

93. **Vua leh vàng/Vuang leh va**: 'Vua leh vàng' tih leh 'vuang leh va' tih hi a awmzia chu thuhmun a niin kan hman hran dân a ni mai a. A eng zawk zawk pawh hi a kara 'leh' tih dah lo pawhin 'vua-vàng/vuangvà' ti

pawhin an hmang tho. Chhungkhat lainate sawina a ni

94. **Vui leh vai**: 'Vui, vuivai' tih a ni bawk a Heta tar lan ang hian, "Vui leh vaina engmah ka nei lo." ti pawhin hman a ni.

Z

95. **Ziak leh chhiar**: Hei hi lemziak leh 'number' chhiar sawina ni lo-in hawrawp hmanga ziak leh hawrawp hmang a eng ţawng emaw sawi neia ziak thiam leh chhiar thiam sawina a nih avangin, 'ziak leh chhiar' tih hian sawi nei a hawrawp hmang a ziak a ni .

96. **Zing leh zan**: A awmzia chu kan hriat vek a ni

97. **Zo leh phai**: Ram zo leh ram phai sawina a ni a. 'Zo' tih hi lam hmasak a ni.

98. **Zo leh Vai** : Mizo leh Vai sawina a nun 'Zo' tih hi lam hmasak a ni.

99. **Zu leh sa**: A awmzia sawi fiah a ţul lo. Nawmsip bawlna thil an sawi nikhua-ah zu lam hmasain 'zu leh sa' an ti ţhin. Sa erawh hi chu nawmsip bawlna leh thil ţa lo a ni lo. Mi tinin kan duh leh kan chawhmeh duh ber tih theih khawpa kan ngaihsân a ni. Mahse zu leh sa a lo luat a tlan chi nun chu nun uluk lo thawmhnaw a ni.

100. **Zûk leh hmuam**: Hei hian zu te, vaihlo zial zûk leh tuibur hmuam te, sahdah hmuam leh ruih theih thil dang a huap.

101. **Zum leh hriam**: Mi ât thei leh chhun thei thil rêng rêng hi 'zum leh hriam' chu a ni. Mizopan lo a vah hian mi ât thei leh chhun thei tam tak zinga lo vât a nih avangin 'zum leh hriam' kâr-a lêng a ni.

102. **Zun leh ek**: Dam lo na tak muthmun thawhsan thei lo khawp a nâ emaw, pian phunga rual ban loh avanga tawl sawn thei miah lo emaw chuan inthiarna tûr pângngaiah a inthiar theih loh chuan, 'zun leh ek' thiar thei lo a ni a. Nikhaw hriat loh avang a silhfên pawh hlip chuang lo a zung mai mai leh e mai mai sawi nân pawh, 'A zun leh ek pawh a hre lo' tih a ni ţhin.

Aw le, heng tar chhuahte hi a ţawng ţobul inhrilh tumna emaw, a hman dân emaw hrilhfiah tumna a ni lo a. Mizo ţawng kalphungah 'leh' tih a kâra daha ziak chi thumal dah hmasak ngei ngei chi tarlan tumna chauh a ni tih thu hma lamah sawi a nih tawh kha. A ţhente hi kan lo hman ţhan dân ang lo deuh a ni mai thei a. Mahni lo hman tlangnel tawh a nih loh hi chuan dik lo-a pawm mai a awl ţhin. Hetah hian kan ţawng danglamna riau a awm a. A kâra 'leh' dah a nih avanga dah hmasak loh theih loh chi chu a awm. Heng 'silhfên' tih a, 'silh leh fên' tih te, 'ţhenrual' tih a 'ţhen leh rual' tih ang chite hi chu thumal ţhen a ni a, a hmasa chu hmasa leh ngei tûr ni pawhin a lang reng a.

Mahse thumal pawh ni hauh lo, 'zû leh sa' tih hi 'sa leh zû' kan ti ngai hauh lo te, 'ziak leh chhiar' tih a, 'chhiar' kan hmang hmasa ngai lo te hi a danglam vena tak chu a ni.

Chuvangin, kan ţawng hi ţhiam kan tum tak tak a nih chuan, a kalphung hrim hrim hi hriat mâkmawh a ni. A dik lo zâwkah kan ngai a ni thei e. Mahse kan ţawng kalphung a nih loh chuan a dik lo tihna a ni mai. Tûnlai ţhangtharte pawh hian 'lu mêt' tih hi dik lo zawkah ngaiin 'sam mêt' tih hi dik zawkin an hria a. Mahse sam mêt tih chu lu mêt hrilhfiahna a ni zawk. Chuti a nih chuan, lo vât hian eng nge a vah a, len dêng hian lên a deng em ni? Sangha vua pawhin ru a ni lâwm ni an vuak a, lu an tan pawhin nghâwngah a ni lâwm ni an tan? Kawr ruaka awm chu mihring kawr ha lo kha a ni a, lu

su lahin a sam a su zawk bawk a. 'Tui tla' kan tih laiin engati nge khâma tla pawh 'kham tla' kan ṭih ve mai loh? Chuvangin, a kalphung pângngai anga hman hi ṭawng dik a ni. Kei zawngin 'mitthi lû ka men' ve hian a lû chauh ka men ngai lo.

BUNG 6
HMING

Kristiante thlirna mual aṭang chuan khawvelah Adaman hming a nei hmasa ber a, a dawtah a nupui Evi a ni leh a. Adama chu Pathianin a thil siamte hming sa tûrin a ti a. Mahse Adama chuan chung thil siam chi hrang hrangte eng hming ber nge a puttir hriat phâk a ni lo. Keinin 'sakei' kan tih te leh sa dang dangte hming hi chu Adaman ramsa hming a sak dân a ni lo mai thei. Khawvelah hnam chi hrang tam tak kan awm a. Chung hnam hrang hrangte chuan hnam hming kan nei angin mimal hming pawh kan nei vek a. Nungcha hming kan sak dân pawh a inang vek hek lo. Hnam tam takte erawh hi chuan an hrâm rik dân aṭangin nungcha hming sak kan ching thung a. Mahse chu pawh chu a thlûk chauh inang a ni hlawm.

Hnam dang chu sawi loh Mizo zingah rau rau pawh hian kîltheihrawk hrâm kan benga a rik dân te, thangfenpabawp hrâm kan benga a rik dân te chu a thlûk inang mah se, a lam ni-a kan hriat erawh chu a inang lêm lo. Kîltheihrawk hrâm hre hmasatu chuan, a hrâm ri hian 'kîltheihrawk, kîltheihrawk' tiin a hria a ni mai thei a, chu avanga a hming pawh pu ta pawh chu a ni mahna. Ṭhenkhat bengah chuan 'liakfairawh, liakfairawh' tiin an hre thung. Chutiang bawk chuan thangfenpabawp hrâm pawh hi hla-phuahthiam Suakliana chuan, "Ka pianthar hma chuan thangfenpabawp hian 'pawnfen thar pawp, pawnfen thar pawp' ti mai ni hian ka hria a. Mahse ka'n pianthar hnu hi chuan Pathian fak a zaiin, 'Ha-le-luia, Ha-le-luia' tiin ka hre ta a. A châng leh, 'Zion ram nuam, Zion ram nuam' tiin ka

hre ta a ni," a ti.

Aw le, khawvel mihring zawng zawng hian hming kan nei ṭheuh a, kan hming chu kan inkohna ber leh kan inhriat hran theihna a ni a. Mihring chang lo nungchate leh thing leh mau chenin hming a nei a ni. Mihring chuan kan hming hi sak chhan neiin kan.sa châwk a. Keini Mizote phei chu a ni leh zual hial âwm e. Kan pi leh pute phei kha chu puithûnaa khat an nih avangin vanduaina lam hawi hming leh thawvenna lam kawk lo hming sak chu zûlin a zui hlau-in an tu leh fate hmingah an sa duh ngai lo. Mahse lehlamah chuan hming mawi lam thlu miah lo-in hming sak an uluk lo êm êm thung lawi si a ni. Tin, chawi chhan nei a hming sa ṭhin an nih avangin, thirdeng hlun fate hmingah chuan 'deng' tih an chawi duh hle a, 'Dengrikhuma, Dengpera, Denghmingthanga' te an ti a. Mahse Mizote hi mahni chi pêng hming chawia hming sa ṭhin kan nih bawk avangin Zadengho pawhin 'deng' tih lai chawiin hming an sa a, chu avang chuan thirdeng an nih chawia hming sakte nen thliar hran hleih theih a ni lo.

Chutiang bawk chuan pasalṭha tu leh fate chu an pi leh pute pasalṭha an nihna chawiin 'hrâng' ti zâwngin leh an sa kah hming chawia hming sak an ching bawk. Chutiang chuan buh thlo thei leh kawng hrang hranga mi chungchuang 'thangchhuah' tawhte pawhin an fate hmingah an chawi châwk ṭhin. Chu bâkah mi ṭhing ṭha leh ropui tu-emaw khûm tûr zâwnga 'Hrângchhinga, Ralthatkhuma, Mitinchhingi, Thangtinkhuma' ti te-in hming an sa bawk. Pi leh puten hming an sak dân sawi sên a ni lo. Heng hming ropui tak tak ni lo, an lai-ah hming ngei ni si, duhdah taka hming sak mai mai pawh a tam hle. A pu-in zu a heh êm avang a 'Zuhrima, Zulawma, Zuhapa' tih hmingte pawh a awm a.

Pa pakhat phei chu a pu-in zu a duhin zu taife hâng dap khawpa a sawr ṭhin avangin a tupa hmingah 'Taihânga' tiin zu sa ve thuai a.

An puithu hle e kan tih tawh kha. Nau a lo piana a laihruiin a veh chuan 'Laiveta' an ti a, a awrh leh 'Laiawrha' an ti leh mai a. Phir piang hmingah pawh 'phir' tih tel ngeiin 'Phirthanga, Phirṭhuami' tiin an chawi a, chawi loh chu thiang lo ang hialah an ngai a ni.

Miin fanau mir lo-in an fate dam thei lo-in sûn leh thin se, an fa lo piang leh chu suakah an zuar ta ṭhin a. 'Suak' tih hi 'sal' tihna a ni a, mahse sal tak tak tihna a ni lo An fa lo piang thla leh hlawt chu a lai an ah a, an bual fai hnu-ah lal inah emaw, zawlbukah emaw kalpuiin, "Kan fa hi suakah kan zuar e, tu nge lei duh?" tiin an zuar a, mahse man neia zawrh tak tak thil a ni lo. 'Ka lo lei ang e' ti ngam tûr chuan fanau dam chhungkua leh fanau chungchanga hmuingil pa tân lo chuan lei ngam rual a ni lo. Fanau dam chhungkaw pa-in, "Ka lo lei ang e," a tih chuan, chu nausen chu an inlamah an pawm hawng a. Chhungpui fa ngei a nih entir nân khumpuiah an mut a, a banrêkah lachhum an buntirin, a ei thei emaw thei lo emaw artui an chhumsak a, chumi hnu chuan a nu leh pa in lamah an pawm hawng leh mai ṭhin.

Chutiang a suaka zawrh chuan a hmingah 'suak' tih a pu ngei ngei ṭhin a. Chuta ṭang chuan an unau dam pawh an dam ta ṭhin niin an lamrel viau a ni. Chu nausen hmingah chuan lo a naute zel hmingah pawh 'suak' tih chu chawi chho zelin 'Suakchhunga, Suakhnuni, Suakliana, Suakziri' ti te-in an chawi ta zel ṭhin a ni.

Lal hming sakna dan: Mizoram lal tam ber chu Zahmuaka fapa Ṭhangura tuchhuan Thangmanga fapa Sailo-a thlah kal zel, 'Sailo' ni tate hi an ni a. Kan ram chhim leh hmar chhak leh thlang-ah tlang tam tak an ṭhut a. Khawi lai laiah emaw chuan Zadeng lal te, Thangluah leh Palian lal te, Chenkual leh Fanai lal leh chi dang ṭhenkhat an lal bawk.

Sailo lal chu an indah sangin an chi pawh a fir thei ang bera vawn tumin Sailo nula kher nupui-ah neih an tum a. Sailo chîngkîm ni lo phei chu an hmusit rilru tlat a. Chu avang chuan lal leh lal an innêkna ţawngkam lamah hmangin 'lal zik ther' an ti a. An ngaihnêp avangin inchungtlâkna ţawngkam lam an phuhchhuak duh a ni.

Lalchungnunga leh Lalmanga intai pawh Lalmanga a thih hnu chuan Lalchungnunga chuan, "Khawlhring tuchhuan Lalmanga a fam ta e; Lalchungnunga'n tu ngc ka do tâk ang le?" a ti a nih kha. Khawii khaw lal pakhat emaw pawh a lal khà-in a na deuh a ni ang, tu emaw-in hnehsawh takin heti hian a phuah a:-

'Lal pakhat sual tak a awm a,
A hming chu Dawnthlaruai a;
Amah chu uituai râl a ni,
A chunnu chu Paunemi.'

a ti ve ngat a ni. Sailo chingkîm ni lo lal zik ther a nihna chu a thâl hmaih hauh lo.

Sailoho chuan 'ni leh thla kar a leng' inti-in an chungah ni leh thla chauh lo chu lêng awmin an hre lo. Sailo ni tawh lote chu chi hrang hrang inneih pawlh an nih avangin 'hnamchawm' an ti a. Chuvangin an hming sak pawhin Sailo hming ni âwm tak pu ve tlâkah ngai lo-in chutiang hming lo sa chu, "Lal hming sakna a dâl, hming dang sa rawh u," an ti ţhin a ni. Chung lal hmìng ni âwma an ngaih ngaih chu, an lal chawimawi nân an sak a nih si loh a, an lo sak ve rikngawt chu an ngaihmawh a ni. Chung an ngaihmawh ţhin hmingte chu, 'Lalsahulha, Ngurchhina, Lalchunglura' tih angte hi lo sa ve se, lalin an ngai thei riau lo. An hming an sak thlâktir ngei ngei ţhin.

Lal chuan a fate hming pawh pawng sak mai mai lo-in, tlang dang lalte chungtlâk lapin an sa a, chu chu chemsen loa

lal dang an nêkna 'diplomacy' chi khat a ni. An sak duh dân pawh: 'Vanhnuailiana, Ngurzachhina, Sairengliani, Ngurhuzau-a, Ngurhmingthangi' ti te-in an sa ṭhin a ni. Chuti khawpa lal chu an nih avangin, hetia lal lalna (chieftainship) a tâwp hnu-ah pawh hian lal tawh lo mah se, an Sailo nihna chu an la chapopui deuh vang nge an hming tawpah dah lo ahlei pawh an awm lo. Sailo ni si an hming tawpah emaw, a bulah emaw, a lamtawi tal pawha dah lo chu Sailo zingah an tam lo hle âwm e.

Hming chhia (nickname): Hmânlaia Mizote inkohduat dân chu zahmawh rawng kai pawh pawisa lo-in, tuman maksakah pawh ngai hek lo-in, an lai-ah hming bo dera inko ṭhin an ni a. An hming an hriat loh vang emaw, inkoh duat nân hrim hrim emaw-a an inkoh dân chu a tawpah phei chuan an hming pângngai chhilh dêr khawpa lârpui ta zawk pawh tam tak an awm. An inkoh dân pawh: 'Chêmi, Vala, Eki, Bawnga, Mawni, Taia, Taite' te an ti ṭhin. Chu avang chuan tûn hnai thleng khân, 'Ekmawni, Bawngsaia, Taiĉka, Chêmtawii' tih pu nghet ta mi tam tak hriat tûr an la awm.

Thangkhuma (RIP pawhin, "Mawni, tih hi 'Lalnunmawii' tihna a ni. Koh duat nân 'Mawii' tiin an ko a, 'Mawite' tiin an ko leh a, 'Te-êk' an ti leh a. Chutah 'Ekmawn' an ti leh a, chu pawh la ko duat tawk lo-ah an inngai a ni ang chu 'Mawni' tiin an ko leh ta a. Tichuan, 'Mawni' tih chu 'Lalnunmawii' tihna a ni e," a ti a. Kan inkoh dân enin a dik lo hulhual hauh lo.

Heng a hnuaia kan hnam hmahruaitu leh chhuanawm, ram pumin an hming kan hriat lâr êm êm, ṭhangthar lo kal zel tûrte tan pawh theihnghilh phal rual loh tûrte ngei ngei pawh an lai-ah hming aia an lârpui tâk zawk hming, Mizo-in 'hming chhia' kan tih lârpui ta zawkte chu:-

LARPUI HMING **LAI-AH HMING**

1. **Bûrkhawnipa:** KHAWTINDÀLA (Tualchhunga huaisen, ngam loh nei lo zawlbuk tlûng pawh pen khata zawh chuang ngam ngat.)
2. **Vanapa:** CHAWNGZACHHINGA (Chawngthu Vanchiau hnam a ni a, a ta hming koh hming chu 'Vanchiau-a a nih avangin 'Vanapa' tih a ni. A hming satu-in Chawngthu zawng zawng khum (chhing) tûrin tiin 'Chawngzachhinga' a sa a. Mahse a lo puitlin meuh chuan Chhawngthu chang a chhing (khum) lo e, thang zawng zawng a chhing (khum) alâwm tiin 'Thangzachhinga' an ti huai huai a. Chu chu a lârpui ta zawk a ni.)
3. **Bengkhuaia:** LALSAHULHA (Rolura thlah Sailâm lal, Mary Winchester (Zoluti) mantu, lal hmingthang tak chu.)
4. **Taitesena:** RALTHATCHHUNGA (Pasalṭha huaisen hmingthang, sakei huai laka ṭhiante chhana thih phah chu.)
5. **Rev.Chuautera:** CHUAUKUNGA (Mizoram Baptist Kohhran Pastor hmingthang tak, 'Kristian Vanram Kawng Zawh Thu' letlingtu.)
6. **Rev.P.D.Sêna:** PÂNGDAILOVA (A pu-in tumpâng sial a kah theih avangin an in chu tumpângin a rial (dai) lo e, tiin an chawi a. 'Sêna' tih hi chu koh duatna a ni.)
7. **Rev.Liangkhaia:** HRANGCHINA (Presbyterian

Kohhran Pastor hmingthang tak, a tet laiin an thawina sa serh liangah an khai avangin 'Liangkhaia' tih tak mai a ni.)

8. **Rev.Fehtea:** KAWLHNUNA (Pahmei fa upa a ni a, a pan a fehpui tirha a la têt êm avangin miten 'Fehte, Fehte' an ti ṭhin a. Chu chu a pu hlen ta a ni.)

9. **Dr.Pika:** SUAKPHUNGA {L.M.P. (Licentiate Medical Practitioner) pass hmasa Mizo Doctor hmingthang tak a ni.}

11. **Ch.Pasena:** CHAWNGNGHILHLOVA (Kohhran School enkawltu pawimawh leh zirlaibu tam tak ziaktu, Mizo zinga London-a lehkha zir hmasa ber a ni. 'Ch.Pasena tih chu 'Chawngnghilhlova, Pasena' tihna a ni.)

12. **Tirhkoh Muka:** LALLIANTHANGA (Tirhkoh hmingthang tak, Kohhran Office thawktu pawimawh tak a ni.)

13. **Nuteii:** VARLIANCHHUNGI (Tirhkoh Muka nupui, Mizo Hmeichhe zinga Matric pass hmasa ber.)

14. **Lalkherha:** CHHUNPHUNGA (Biate khaw chhuak, Mizo Evangelist hmingthang leh tlo leh hlawhtling tak.)

15. **Hrawva:** ROLALA (Aizawl Venghlui lal, hla phuahthiam leh Mizo zinga B.A. Pass hmasa ber a ni. A pa-in Lunglei kiang Baichhi rama Hrawva lui kam a neih kum a piang a ni a. Hrawva lui lamah a pa a kal zin êm avanga a fapa an koh

fiamna chu pu ta mai a nı. Pu Hrawva hi Pu K.C. Lalvunga pa a nı.)

16. **Durra Chongthu:** HRANGṬHUAM (Hla phuahthiam, PWD-a S.D.O. hmasa pawl a nı.)

17. **Patea:** ZALIANA (Hla phuahthiam hmingthang, 'Khawbunga Patea' ti a hriat lâr tak chu.)

18. **Damhauha:** LALLIANCHHUNGA (Khawbung chhuak, hla lunglenthlâk tak tak phuahtu hmingthang tak chu.)

19. **C.Z.Huala:** SAIKHAMA (Kohhran hnuaia School hotu pawimawh tak leh Govt.Middle School Headmaster Pension ta, hla phuah thiam hmingthang a nı. 'C.Z.Huala' tih hi 'Chhakchhuak Zawnghuala' tihna a ni a, kohfiamna pu hlen ta bawk a ni.)

20. **Lalmama:** LALHMINGTHANGA (Hla phuahthiam hmingthang tak, Serkawn Middle School Headmaster ṭhın.)

21. **P.S.Dahrawka:** KAPHNUNA(Mizo ran Doctor hmasaber leh lehkhabu ziaktu pawimawh tak a ni. A naupan laiin a awmtu-ten an dah leh rawk ṭhin avanga a hming lo a koh hlen tak a ni. A hming bul a P.S. tih hi a hnam hming lamtawi 'Pawi Sasem' tihna a ni.)

22. **Telela:** DARCHHINGPUIA (Mizoramin Assam Legislative Council-a aiawh (Member) neih an nawr avanga Jail tâng panga zinga pakhat a ni. Politics avanga

Mizo Jail tâng hmasa ber an ni. Kum 1926 October ni 27 aṭangin December ni 2 thlengin an tâng.)

23. **Subedar Hmuia:** ROCHHINGPUIA (Mizo sipai zinga Subedar kai hmasa pawl. Tuna 'Chawnpui Veng' an tih tâk hi 'Hmuia veng' tih a ni ṭhin.)

24. **D.K.Kawnga:** HRANGHNUKA (School hotu hmasa, a lama hming 'D.K.Kawnga' tih hi 'Denga, Khiangte, Kawnga' tihna a ni. 'Kawnga' tih chu koh duatna a ni.)

25. **S.R.Vala:** SELKHUMA (Mizo IAS Officer hmasa pawl leh hming lâr tak a ni. S.R.Vala tih chu 'Selkhuma Ralte, Vala' tihna a ni.)

26. **P.S.Chongthu:** PAHLIRA (Mizo zinga rimawi tum thiam hmasa leh hla phuahthiam hmingthang, 'Padma Shri' pawh dawng hial. P.S.Chongthu tih hi 'Pahlira, Sena, Chongthu' tihna a ni.

27. **Siampuii Sailo:** LALṬHANSIAMI (Mizo zaithiam hmingthang chuai thei lo.)

'Hetiang hian Mizote hi kan lai-ah hming hloh der khawp a hming fiam a in ko ṭhin leh hming lo a inko ṭhin hnam kan nihzia a tilang chiang hle awm e. Leh lamah chuan hnam fiamthu duh tak leh fiamthu na tak, kan neltlâkte phei chu na tak tak a fiam ṭhin kan ni a. Chu avang ôhuan kan inngamtlâk avanga kan inkoh fiamna chu pu hlen ta zel pawh chu kan ni mahna. Tin, hming sak awlsam tak kanni a, kan lehkha thiam loh vang pawh a ni mai thei. Hnam dang hming leh an ṭawng kan thiam loh avangin, kan hmuh phatah an pianhmang

aṭangin emaw, a anpui tehkhinin emaw an hming kan sa zung zung a. Mizoram 'Lushai Hills' a nih lai a kan Bawrhsap (Superintendent)-te pawh kha, tarmit an vuah leh 'Tarmita' an ti mai a. An hmuihmul a zar leh 'Hmuihmulzara' te an ti leh mai a. Rêl (train) an hmuh lahin 'khawmual-lawng' an ti ve mai a. 'Wireless' ri se 'thirhruilokhawl' an ti ve hmiah mai a ni. Kan nu leh pate zir tlemna khan kan thu leh hla-ah huang an zauhin ṭawng an tihhausak phah êm êm kan ti thei ang.

In koh dan: Hming chhia (nickname)-a inkoh ching hnam kan nih thu kan sawi tawh a. Tunah chuan phungthlu tak a kan inkoh dan bih chiang leh thung ila. Nu leh pa hi chu an nihna angin, 'ka nu, ka pa' tiin kan ko mai a. Pi leh pute pawh chutiang bawk chuan 'ka pi, ka pu' kan ti mai bawk a. Nupa erawh hi chu 'ka nupui, ka pasal' kan ti ve ngai hauh thung si lo hi chu, chaltlai kan ti deuh nge zah thlakah kan la. Chutianga inkoh chu sawi loh, 'nupa chu hming puma chang fak a inkoh tur, chuti lo chu nem taka inkoh chuan khuavangin a thîk' an titlat mai a ni. Nupa tam tak phei chu inkoh chu sawi loh, an inbiak duh pawhin an inmawl biak châwk zawk ṭhin.

Unau emaw, unau ni lo mi dang pawh aia upa chu U-in an inko a. An in-u chuan 'ka u' tingawtin emaw, an hming tela an u pawhin an hming pum telin emaw, an hming phel telin emaw an ko a. An eng tur pawh ni se, hming tel miah lo a 'ka nu, ka u, ka chumi...,' ti a inkoh chu an koha tan an ngainatawmin, 'Hming pawh phel lo-in min ko a, a ngainatawm,' an ti ṭhin. U tur a ni emaw, pi leh pu tur emaw, nu leh pa tur emaw, inkoh nikhua chang a, "Ka nu Ramthang; Ka pa Zolian," te intih ai chuan an hming lam tel hauh lo a inkoh chu an ngainatawm (intimate) zawk daih a ni. Innêl tak si, ngẹiawm si lo-a inkoh sawt sawt hi Mizo ngaiḥthiam zâwng tak a ni. Monu-in a pasala nu leh pa 'ka nu, ka pa' a

tih theih nghal ngat phei chuan an lawm êm êm a, mo ngainatawm tak an nih phah thei a ni.

Hming lo-a inkoh dan chi dang: Mi, inţhenawm-khawvenga khawsa, in leh lo-a chuangkai tawnte chuan, "Kawmthlangpa, kawmchhakpa," ti te-in an inko a. Tin, ţhian ţha inkawm fa nei tawhte chuan, an fa upa ber (fa hming koh) hming lamin, "Chumi pa, chumi nu," tiin an inko bawk ţhin Hei hi rualpui neltlakte inkoh dan a ni. Tin, nula tlangval leh lo inlawm tawhte chuan, "Lawmnu, Lawmpa," ti pawhin an inko a. 'Lawmnu' tih hrim hrim erawh chu ngaihzawng sawi nan pawh an hmang, La inlawm ngai lo pawh ni se, 'i ngaihzawng' tih dawt aiah, "Vawiin chu i lawmnu nen kawng tluanin kan kal dun asin," te pawh an ti tho. Hmanlai chuan tunlai te angin hminga an inkoh pawhin hming phelin an inko zen zen lo. An hmingin 'Rosang; Thanmawi' an ti mai a, inkoh dan dengkhawngah an ngai chuang lo. Tin, aia upa nupui nei tawh an nih avang ngawtin 'pu chumi, pi chumi' tiin 'pi/pu' tih ţawngkam pawh hi an chelek meuh lo. Tute rual lek lekin 'ka pu' ti mai loa 'Pu Hrangkung' an han ti bawl bawl mai te phei hi chu inzah lohna kawk zawkah a ngaih theih awm e.

Tin, Mizo hming sak dan hi thlep (syllable) hnih emaw, thlep thum emaw a ni tlangpui a. Hming phela an inkoh chuan a thlep khawi lai ber emaw khan an inko a. A hming chu 'Rothanga' emaw 'Rothangliana' emaw ni ta se, a thlep (sylla-ble) khawi lai ber emaw, an inkoh ţhan dan berin an inko a.

Mizo reng reng mipa an nih chuan hming tawpah 'a' a awm a, hmeichhia an nih leh 'i' a awm bawk a. Chuvangin, kan hming aţang hian mipa leh hmeichhia a thleithlâk theih nghal a, a remchang hle. Inkoh nikhua hian hming puma inkohin a tawpa 'i' 'a' lam tel a ni lo a, hming phela inkoh erawh chuan lam tel a ni ţhin. Tin, hming phel pawh ni se, a hma lamah 'ka nu, ka pa, ka pi, ka pu, ka u' tih a nih erawh

chuan 'i' leh 'a' lam tel a ni lo. Hming tel a inkoh duat pawhin 'i' leh 'a' telh a ni ngai lo. Inkoh duat avanga a tawp lama koh duatna hman a nih pawhin 'i' leh 'a' dah chuang lo-in 'Mawite; Thangbawih' ti-a inkoh a ni ṭhin.

Hmanlaia inkoh duatna leh hming hriat loh avanga inkoh dan sawi a ni tawh a. Tunlai erawh chuan, 'Vala; La-i; Mami; Mama' tih chelek a ni ta zawk a. An hming bulah lah 'Ma' tih dahin 'Mamuana; Mathani; Mamawii' ti te'n anmahni hming pangngai ang hrimin kan inko ta. Chu bâkah tun hma zawng a kan la chin ngai loh 'Liansangi' emaw ni ta se, 'Sang Sang' tiin an hming ang zelin 'Mawi Mawi; Rem Rem' tizawng pawhin kan inko ta hlawm.

Mizo rilru-ah inkoh dan hian lei a rel hle a. Khawi khua-ah emaw kal a, mikhual kan nih hre ve reng kan nih lai a tu-in emaw, 'Mikhual' ti-a min han ko chiah hi chu a lawmawm lua lo. Chuvangin, Mizo rilru-ah chauh na nâ nâ chuan, upa-in 'ṭawngkam ṭha-in sial a man' tih hi a dik hliah hliah mai.

'AWM' LEH 'THLAK' HMANNA TLANGPUI

'AWM'

AW: *Awhawm* : In in thar chu a awhawm mang e.

Âwihawm : I thu sawi chu a âwihawm meuh ang maw?

B: *Beiseiawm* : Kan nghakfak ber a chutih leh zel si chuan kan tan beiseiawm dang a awm ta lo.

CH: *Chakawm* : Hetiang khawchhe hnuaiah hi chuan kal a chakawm lo mang e.

Chhuanawm : Kan hnam tan a chhuanawm vei nen, a thi ta mai a.

D: *Duhawm* : Pnautê chu a va duhawm biang buang ve!

F: *Fakawm* : Ani hi tlawmngai berah a ṭang ziah a, a fakawm tak tak a ni.

NG: *Ngaihawm* : (1) I haw tur chu i ngaihawm dawn mang e.

(2)Nula hmel ngaihawm tak a ni.

(3)Hlauhawm awm hunah a nia pasalṭha an ngaihawm ṭhin ni.

Ngeiawm : Mi zak thei lo hi chu an ngeiawm.

Nghahhlelh-awm : Chhangchhe tan chuan naupang thawh theih hun a nghahhlelhawm duh ngawt asin.

H: *Hlauhawm* : (1) Ṣakei hliam chu hlauhawm tak a ni.

(2) Ei neih loh a hlauhawm êm hi, thawk sàuh sauh rawh u.

(3) Mifing sual si chu an hlauhawm a nia, nel lutuk suh u.

Hrehawm : Mi taima chuan hrehawm an hre lo a ni ang e tih mai awl tak asin.

I: *Iaiawm* : I ngaihzawng hi nupui a tan meuh chuan a iaiawm deuh lo maw?

Itawm : (1) He nula chu a itawm teih tuih mang e.

(2) Vawkpui sa hi chu a itawm lo em mai.

K: *Khamawm* : (1) Kan ei zinga a khamawm tawh em mai.

(2) He nu anchch lutuk hi chu a khamawm tawh mang e.

L: *Lawmawm* : (1) Min ṭanpui leh ṭhin a, in ti-lawmawm tak tak a ni

(2) Krismas kan thleng leh ta hi chu keini ang tan hi chuan a lawmawm lehzuak tak tak a ni.

Lainatawm : Lirnghingin a sawi nasa khawp a, an lainaṭawm ngawt mai.

M: *Muanawm* : (1) Ram ralmuanga chen hi chu muanawm tak a ni.

(2) Anin min ho theih chuan a muanawm deuh alawm.

N: *Nahawm* : (1) A chak lo lutuk a, a chhawr nahawm lo êm mai.

(2) A taima a, a rawih nahawm khawp asin.

Nelawm : (1) Mi ţawng duh tak hi chuan nelawm an hlawh nge nge.

(2) Sa a tam a, a ram a nelawm lo lulai em mai.

Ninawm : (1) Hmeh ngai reng hmeh chu a ninawm

(2) Bengchheng suh u, in ninawm lutuk.

R: *Rinawm* : (1) Puipun nan kan in a rinawm tawk tawh lo.

(2) Ani hi a rinawm a, a kutah engkim a dah ngam.

(3) Sa atam bawk a, kan thang kam chu a rinawm phen phawn hle mai.

(4) Vawiin lam chuan a lo thlen tawh a rinawm.

Rinhlelhawm : (1) Mi haihawt thuchah hi a rinhlelhawm chu ka ti deuh.

(2) Mi rinhlelhawm kutah pawisa dah ngam a ni lo.

S: *Sitawm* : (1) A zei lo khawp a, a che vel enin sitawm tak a ni.

(2) A in à tê deuh a, keini luahah chuan a sitawm lam chu a ni.

T: *Tenawm* : (1) Hetiang mi tenawm lutuk hi kawm tawh rêng rêng suh.

(2) Chaw ei laiin tenawm lo sawi suh.

Thiamawm : (1) I thawk rei ta, chawl tawh rawh. i thiamawm nà e.

(2) A nupui a ma ta hi thiamawm ka ti. a sual lulai em mai.

Thlâkhlelhawm :. (1) Krismas hi Kristiante tan chuan ni thlâkhlelhawm tak a ni.

(2) A chak a, a ni khat tha pawh a thlâkhlelhawm a lawm.

Thlamuanawm : (1) Mi an ṭawng hmawrhmuh duh zawngin a thlamuanawm e.

(2) I tlanchhe tawh lo ang u, hetah zawng a thlamuanawm ta e.

Thlanawm : (1) A lian zawk nge nge hi a thlanawm zawk deuh.

(2) An unau-ah chuan a nau zawk hi a thlanawm mahin ka hria.

Tuiawm : (1) Hetiang hmuna in sak chu a tuiawm lo deuh mang e aw.

(2) Vawiina kan thawh tur chu a tuiawm chiah lo mang e.

U: *Uiawm* : (1) A thi ta mai hi chu a va uiawm tehlul ngai em!

(2) An bungraw kang ral han uiawm-zia tak chu aw.

V: *Vuiawm* : Duhsaka inpêk ve tâk vêkah hetiang inpêk te chu a vuiawm ve bawk tak a nih hi.

Z: *Zahawm* : (1) Fing si rilru ṭha si hi chu an zahawm êm mai.

(2) Khati zat kan tan tha an seng tawh a, an zahawm êm mai puih an ngaih phawt chuan kan pui ve tur a ni.

Ziaawm : (1) Tukin lamah i nâ a ziaawm deuh em?

(2) Kan in hmasa ai chuan in thar na nâ nâ a ziaawm deuh.

(3) Ka hna hmasa ai chuan tun ami chu thawh a ziaawm deuh.

Zuamawm : (1) Hmanlai chuan zawlbuka leng hmeichhia chu hmeichhe zuamawm-ah an ngai.

(2) Kan mi neltalk zuamawm deuhte chauh lo chu i sawm lo ang u.

Zahpuiawm : (1) I ţhu kua, ţhu ţha rawh, i zahpuiawm ţhin em mai.

(2) Mi zingah thu lawilo mai mai sawi sawi tawh suh, i zahpuiawm leh lutuk.

'THLAK'

A: *Âtthlâk* : (1) Chhungkaw thil mi hnenah sawi sawi tawh suh, a atthlak, kan chhungkua i mualpho tih hre ta che.

(2) Tunlaiah nupui vuak chin hi thil atthlak tak a ni.

B: *Buaithlâk* : (1) Haihawt lutuk hi chu a buaithlak chungchuang ngawt mai.

(2) Kan damdawiin awm nen, kan nau

an lo maṇ kawkalh bawk nen a buaithlak tak tak a ni.

F: *Finthlak* : Sherlock Holmes-a thawnthu Sir Cannon Doyle-an heti tak mai a a'n phuah hi chu a finthlak ngawt chuan ka hria.

H: *Hahthlak* : (1) Bengngawng biak hi chu a hahthlak ka ti.

(2) Phur zawh sen a la ni chuang lo, phurh zawh ṭalh tum duh suh, a hahthlak mai mai.

(3) A bilh a tho tawh lo mihring zilh fin tum zawng a hahtlak thlawn mai mai.

Hmanhmawhthlak: Hun tiam a 'bill' pek loh chu a pung a awm si a, pek a hmanhmawhthlak a nia.

Hmingchhiatthlak: Politician leh Kohhran rawngbawltu tan ngaihzawng neih chu a hmingchhiatthlak dan a mualpho bik.

Hlimthlak : Lam nuam a ti lutuk a'n bingbilet vei ṭhin, a hlimthlak teh asin. ('Hlimawm' tih nen hmanna a thuhmun lai awmmah se, a hmanna a hrang hret thei.)

Hrilhhaithlak : (1) Ka nu-in min awm lohsan ta mai kha chu hrilhhaithlak ka ti teh e aw.

(2) Ka sakhi awk ka lawm tehlul nen, ka'n tichhuak palh mai kha chu a

hrilhhaithlak teh e.

K: *Khawngaihthlak*:(1) Indona hmuna nunau han khawngaihthlak êm êm zia chu(h).

(2) Zukpui kah hliam kal thei tawh lo lungngai mittui a'n tla zawih zawih mai chu khawngaihthlak zawk tak a ni.

Khawharthlak: Thlanmuala kal hi khawharthlak ka ti.

L: *Lungawithlak* : (1) Ka kutbawr bung ka'n lek larh larh mai chu a lungawithlak loh teh asin.

(2) Kan hna khirh ber kan zo ta a, a lungawithlak ta e.

Lungngaihthlak:(1)Mauţam tam lo thleng tur chu a lungngaihthlak mang e a.

(2) Khaihlum hmabaka ţhut ran mai chu a lungngaihthlak duh awm mang e aw.

Lunglenthlak : (1) Khaw thian ni-a Sialsuk tlanga chuan chu lunglenthlak tak a ni.

(2) Krismas chu a hun hrim hrim hi a lunglenthlak ka ti.

M: *Manganthlak* : (1) Ei leh bar neih si loh a, sum tlakchham bawk si chu manganthlak tak a ni.

(2) Sawi loh ang hlir a ti mai che, a va manganthlak tak em!

(3) Hmelma-in lehlam lehlam aţanga min han hual mai chu a manganthlak teh asin aw.

N: *Nuihzatthlak* : (1) Tlangkang rapthla-zia chu sawiin a siak lo.

(2) A thinrim hmel chu rapthlak tak a ni, en ngam pawh a ni lo.

Retheihthlak : (1) Tui a kang si, tuikhur a hla bawk si, a retheihthlak tak tak a ni.

(2) Ram buai zet kha chu, a va retheihthlak tak em!

Runthlak : (1) I ṭawng duh dan a runthlak ṭhin em a, a huatthla bik ngai.

(2) A hna a la runthlak khawp a; kawm theih pawh a ni lo.

(3) Ani a'n thi kher kher chu a va runthlak tak em!

T: *Taimakthlak* : (1) Ṭul mang lo thlengin zu ti peih a, a taimakthlak teh asin.

(2) Hetiang khawchhe hnuaia han feh chu, a taimakthlak mang e.

Thinnatthlak : (1) An mi ṭawngkhum duh dan a thinnatthlak ve bawk a lawm.

(2) Tuar lo turin kan tuar a, a thinnatthlak bik em a ni.

Thinurthlak : (1) A thinurthlak zawng pawhin ka sawi lo, a huatthu a chhe ve hrim hrim a ni.

(2) Ni lo lo a inpuh chu thinurthlak deuh asin.

Thatchhiatthlak: (1) Ṭhu chunga hmun phiah te zawng a thatchhiatthlak em mai.

(2) Tumah tir chhawng suh, a thatchhiatthlak nangmah kal rawh.

Tlaithlak : (1) Ruaipui kil hi chu a tlaithlak ṭhin e.

(2) Kan sahuan kal chu ka rin aiin ramsa hmuhnawm tak tak a tam a, a mit tlaithlak khawp mai.

Tlawmthlak : (1) Mâkchhiat tawh hrim hrim ka duh lo, a tlawmthlak em mai, sum ka chhuah zawk dawn.

(2) Pachang meuhin mahni nupui te chhan ngam loh chu a tlawmthlak lutuk deuh lo maw.

Tlawmngaihthlak: (1) Chaklo zawk tur tih hriat rengin min cho min cho ta chu, a tlawmthlak e tiin ka sawp hrep mai.

(2) Dawthei nih hlawh aia, a thi ngei dawn tih hre chunga Vanzema lipuia an lut leh ngat chu a tlawmngaihthlak teh e.

Thlamuanthlak: (1) Nangnin min ṭawiawm hi zawngin a thlamuanthlak huai huai e.

(2) Ka nauten buh an thar ve hlek a, kum dang ai zawngin a thlamuanthlak deuh e.

Ṭ: *Ṭahbelhthlak* : (1) Na hlei lo-ah ṭap per pur suh, a ṭahbelhthlak lutuk.

(2) A ṭahbelhthlak e pawh min ti ang a, hlamzuih sun e ti lo-in ka insûm zo mawlh lo.

V: *Vanduaithlak* Za zinga tling lo awmchhun ka'n

ni kher kher chu a vanduaithlak ngei mai.

Vanneihthlak : Khati khawpa sanga tla si, engmah a ti lo hlauh kha a vanneihthlâk tak tak a ni.

Z: *Zahthlak* : Tunlai chhanah ziak leh chhiar pawh la thiam lo nih chu a zahthlâk luttuk.

Zawngchhangthlâk: Heti tak a sangha tamna lui lo niin, a zawngchhangthlâk dawn khawp mai, kal leh thuai tur a ni.

Thumal 'awm' tih leh 'thlak' tih awmna ka tarlan zawng hi kan ṭawng a awm zawng zawng a ni e ka tihna a ni lo. Heng bâkah pawh hian thumal tam takah a la awm thei. Mahse ka'n tar lan chhan leh ka'n hman zui kherna chhan chu, a hman dan tlem azawng tal kan var phah takin tih thu-ah chauh a ni. 'Awm' leh 'thlâk' kan ṭawngkam ṭhenkhata a tel tak avanga a awmzia a khawih danglam dan pawh hi hriat a har hle a. Ṭhenkhat hi chu 'awm' tih emaw, 'thlâk' tih emaw awm kher lo pawhin a awmzia a danglam chuang kher lo. Mahse a kawh a dan theih hret avangin tar ve hrim hrim pawimawhin ka hria. Entir nan: Thil eng emaw kan ten a, kan thil ten kha 'tenawm' a ni ta a. 'Lungngai' tihah pawh hian 'thlâk' tih a tel chuan, chu thil lungngaihthlâk chu a lo la thleng lo tihna a kawk bawk.

Tin, 'thlak' tih hi a awm chuan 'awm' tih hi tleh tawh tur a ni lo. Tunlaiin pa fel tak takte pawhin 'khawngaihthlâkawm' an ti châwk a. Chuti a nih chuan - Zahthlâkawm; manganthlâkawm te kan ti zel dawn em ni? He kan ṭawng mak danglam tak hi uluk tak elh chîk tak a kan hman loh chuan, Mizo ṭawng kalphung hloh khawpin kan tikhawlo thei dawn a ni. Mi ṭhenkhatin kan hman ang ang hi

a ţha mai e, hman lar apiang hi ţawng dik chu a ni mai, an ti a. Chu ngawt chu a ni thei lo, zir a ngai a, ven zui pawh a pawimawh. Ţhangthar ţawng thiam lote hman dan ang ang kan pawmzam zui nghal zel chuan, tunlai mite hi min la mawhchhiat ang. Kan ngaizam chho zel dawn a nih chuan *'tun kum; vawiin zan; ka tuiin a hal; ka muthilh a chhuak'* tihte hi i pawmzam zel ang u hmiang. Chutiang chuan kan pawm dam thei a nih chuan, 'ka chaw ril a ţam; ka dailen êk a chhuak' pawh i tizel ang u. Chuvangin, kan pawmzam tur chi chu a awm ang. Mahse ţawng kalphung tichhe zawng chuan kan mên i tizau suh ang u.

BUNG 7

VAI ṬAWNG, KAN ṬAWNG ANG A KAN HMAN LAR ZUALTE

Mizote hi khawchhạk lam aṭanga tuna kan rama tla thla mah ni ila, khi lam kan chhuahsan fihlimna a rei tawh deuh vang nge, Kawl ṭawng leh kan khawchhakpui hnam dangte ṭawng kan hmanpui tam lo hle a. Kan Mizo hnahthlâkpui dangte ṭawng nen erawh hi chuan kan inhman ṭawm hle thung a. Kan lo chhuah thlâkna lam Kawlho leh Thai-hote leh hnam dang dang ṭawngte erawh chu kan ṭawm tam lo hle niin a lang.

Tuna kan ram kan luah hnu-a heti tak mai a kan ṭawng a Vai ṭawng kan hman tam tâkna chhan hi, British Sorkarin min awp hma aṭang khan kan ram ṭhenawm khawthlang lama cheng 'Vai' kan tihte nen hian kan lo inhmelhriat tawh a. Chu-achhapah British Sorkar lo lian ta chuan Vai sipai hlir rawn hruaiin min rawn ṭhutchilh ta a. British Sorkar thuneihna a nih avangin an Officer (comissioned) lian zawng zawngte 'Mingo' vek an ni a. Chung sipai hotu lal, Vaiin 'Saheb' tia an kohte chu Mingo hlir an nih avangin, tun thlengin Mizote chu 'sap' (saheb) kan tih phah ta niin a lang. Vaiin 'saheb' an tih chinte chu, tunlaia 'gazetted officer' chin hi an ni.

Min ṭhut ngheh hnu chuan Assam Military Police Battalion chuan Aizawl-ah hmunpui khuarin min ṭhut chilh zui ta a. Chung Police Battalion-te chuan Indopui Pakhatna (1914-1918)-a hna an thawh ṭhat êm avangin kum 1917 khan an hming thlâkin 'Assam Rifles' hming an pu ta a, tun thleng hian Assam Rifles Battalion chuan min la ṭhut chilh zui ta reng a ni. Chuti khawp a Vaiho nena inawm chilh hnai kan nih avang chuan a ni ber ang chu, kan tawnga kan neih mumal loh thil

tam tak chu an ţawng hmangin, an lam rik dan ang chiah tawh si lo-in kan ţawmpui ta ţeuh mai a. Chung ţawngte chu mi tam tak phei chuan kan ţawng pangngai a ni lo tih pawh kan hre ngût tawh âwm lo e. Kan nu leh pate khân ţawng kawi dang an thiam loh aleiah ţawng thar phuahin kan ţawng an tihhausak phah hle a. Tun hnu-ah erawh hi chuan Vai ţawng leh Sap ţawng kan thiam ta deuh deuh a, an lam ang a lam ve zelin, kan ţawnga awm ve mang mang pawh ţawng dangin kan lam ta zel a. Keimahni ngei hian ţawng dang hmangin kan ţawng hı kan chîm hlumtir thei mai dawnin a lang.

Kan hming ni se, hnam dang hming ngau ngau hmang, mahni hnam hming nei mumal lo chenin kan tam ta a. Mizo hming nei mang mang pawhin mahni lai-ah hming aia hnam dang hming tihlar zawk avanga kan lai-ah hming pawh tukhaw hriat loh kan tam ta. Chu bakah kan hmanraw hming ni se kan ţawngin a awm mumal ta hek lo.

Entir nan: "Mary, *bathroom light* kha *off* rawh," te kan ti a, kan chan chu 'kha' leh 'rawh' tih lai chauh hi a ni. Chuvangin, eng chen hi nge hnam dang ţawng kan chhawm tur ni a, kan ţawnga a hming kan neih loh engtin nge kan phuah (coin) thar ang? Heti reng a kan kal chuan kan ţawng kan tihlamzuih thei tak ngial dawn e. Kan phuah thar ngai loa kan neih sa na nâ nâ phei hi chu kan ţawng ngeiin mahni hnampuite zingah chuan i hmang hrâm hrâm teh ang u. Ţawng hi hnam ro, hnam dam khawchhuahna tura a ban pawimawh tak a ni si a. Tin, hnam dang ţawng kan thiam avangin an 'hnam zia' mahni-ah i seng lut hek suh ang u.

Aw le, Vai ţawng, kan ţawng ang a kan hman lar zualte chu eng eng nge tih i'n bih chiang deuh dawn teh ang. Heta ka tar lan zawng hi a kimchang dawn hauh lo tih ka hria. Mahse kan ţawng huang chhunga kan lo seng luh tam tawhzia bih chian nan chauh tar lan ka tum a ni. A vai hian 175 vel a

ni a. Heng zinga ṭhenkhat hi chu mi ṭhenkhat chuan an hmang lar lo mai thei. A tam tawk erawh hi chu ram pumin mahni ṭawng ang chiah a kan hman a ni. Chungte chu:-

A, a, a: Mizote hian pi leh pu aṭanga ranvulh leirêl tak panga kan nei a. Chungte chu: Sial; vawk; kel; ui leh ar a ni a. A no pawh 'tê' tih tel vekin kan sawi ṭhin. 'Setê, vawktê, keltê; uitê leh artê tiin ḳan lam vek a. Tin, Mizo sakhaw hmanna thilah pawh koritukna lai an nei ṭheuh bawk a ni. Tun hnu-a mahni ranvulh pangngai ang hrima kan ngaih bawng erawh hi chu, tlai khawhnu-a Vai lam aṭangin a ni mai thei, kan vulh thar a ni a. Sial an deuh rohna a neih avangin kan nu leh pate chuan 'sebawng' an ti kher nghe nghe. Tin, kan ranvulh pangngai (original domestic animal) te hian koh dan bik leh hnawh dan bik pawh an nei a. Hnawhdan bik nei vek lo mah se, koh dan bik erawh chu an nei vek a. Sial hi an kohin '*hui, hui, hui*' an ti a, an hnawh erawh cuan '*chui, chui, chui*' an ti a. Chu avang chuan sava chi khat 'Lalruanga-se-hnawt' an tih nachhan pawh a hrâm hian, '*chui chui chui, kal rawh, kal rawh*' tih a an vang a ni.

Vawk chu an kohin '*rii teh*' an ti a, hnawh dan bik a nei lo, a hmingin an hnawt mai ṭhin. Kel koh dan chu, '*mêchi, mêchi*' an ti a, a hminga hnawtin 'kel kel kel' an ti leh a. Ui koh dan thung chu '*chiu-hiah*' an ti a, hei pawh hi a hmingin an hnawt bawk. Ar chu an kohin '*chiri chiri* 'an ti a, an hnawh erawh chuan '*sîk sîk sîk*' an ti. Bawng erawh hi chu kan ranvulh pangngai a nih loh avangin, Vai koh dan la-in Vaiin 'lo kal' sawn nan '*ata, ana, ao*' tih aṭangin '*a, a, a*' an ti a. Kan ranvulh pangngai ni ta lo chu kohna nei hek lo i, Vai kohdanin 'bawnga *a, a, a*' kan ti ve ta a ni.

A

Agarbati: Vaiin zing lam leh tlai lam a pensil-laimu tial vel an muh khûk chel chel rimtui fe hi.

Aia: Nau awmtu hi. Vai chuan nau awmtu hranpa an ruai ṭhin a, chu chu '*ayu*' an ti.

Alkat-ra: Sapin 'bitument' an tih hi Vai chuan '*alka-tra*' an ti.

Alu: Vaiin 'alu' an tih hi Mizo chuan 'sap-bâl' an ti a, mahse a Vai hming hlirin kan sawi ta a ni, a lam a nawm vang a ni thei e.

Ara: Vai lam ang angin thingzai-chem hi kan lam ve mai a ni.

At-der: Thingzai inchi riat a hḷai, inchi khat leh a chanve-a chhan (8"x1.5") hi vai chuan '*ath-dher*' an ti a. Chu chu kan hmang ve ta mai a ni.

Aṭa: Chhangphut buh chi khat 'wheat' aṭang a chhangphut siam hi Vai chuan '*aṭṭa*' an ti.

B

Babu: Office thawk leh Sorkar-a thawk emaw, Company lama thawk pawh ni se, Officer (Gazetted officer) kai lo 'Non-gazetted Officer' hi Vaiin '*babu*' an tih kan lak a ni.

Badam: Thlai chi khat a zunga rah chi hi Vai lam ang ang a kan hman ve a ni.

Bahrik: Sipai rual chenna Sapin '*barrack*' an tih hi Vaiin '*bahrik*' an tih ang a kan hman ve tak a ni.

Balu: Ṭiau vaivut in sakna 'cement' nen a chawhpawlh

hi kan chhehvel Vai ṭawng a ni. Hindi pawhin an ti ve tho.

Ban: Vai ṭawng chuan 'band' an ti a, Mizo ṭawng chuan 'khar, dang, ping' tihna a ni.

Balṭin: Sapin 'bucket' an tih hi Vai lam ve dan ang ang kan lak a ni.

Bara: Vai sipel ang angin kan hmang a, 'lian' tihna a ni.

Bati: Mizo-in 'fahrah-khawnvar' kan tih mai, khawnvartui hmang a bur tê tak tê-a chhit ve ve hi.

Bavan: Vai chuan 'bhavan/bhawan' an ti thar ta. Sapin 'bunglow' an tih Vaiin 'bangla' an tih chu, Vai lam dana kan hman ve tâk a ni.

Baza: Sipaiho-in an ham ṭhin Sapin 'bag-pipe' an tih hi Vaiin 'baja' an ti a. Kan ṭawngin 'hamrik' tihna a ni.

Bazar: Dawrkai hmunpui leh therhlo dang zawrhna reng reng hi.

Baze: Vai chuan 'baje' an ti a, chu chu 'pu' tihna a ni. Vai hnam ṭhaho hian hnam chhe zawkte ei siam sa an ei thiang lo a. An puithiam an pu (baje) an tihte chu ei siamtu an ni a. Chaw chhumtu tihna ni lo-in hnam ṭha an koh danin '*baje*' an ti ṭhin a. Chu chu keinin 'eisiamtu' tih nan kan hmang ta a ni.

Bazi: Infiamna thil a intihsiak hi Vai chuan '*baji*' an ti a. Football a ni emaw, Competition leh Tournament te hi '*baji*' an ti.

Bawksik: Vai chuan '*baksis*' an ti a, tunlaia 'free gift' an tih ang deuh hi a ni ber a. An thil lei avanga a

lawmthu sawi nan inpek hi.

Bawrhsap: Hei hi tun lai a 'Deputy Commissioner' hi an ni. Vai chuan sap lian leh hotu tiin 'bara saheb' an tih chu kan lak pai tak deuh a ni.

Bawtawl: Saidawium hi Sap chuan 'bottle' an ti a, Vaiin lam paiin '*bawtal*' an ti a, chu chu kan ţawmpui a ni.

Buara: Vai chuan 'basta' an tih chu kan lam pai mai a ni.

Bundla: Vai lam ang ang a kan lak chhang thlum kel-êk tiat lek lek hi.

CH

Chahbi: Vai chuan 'chabi' an ti.

Chana: Vai pawhin 'chana' an ti.

Chapal: Pheikhawk pum ni lo a kaihna a kawkalh zawng te a phan hi. Vai chuan 'chappal' an ti.

Chartin: Thingzai kil li nei, inchi li-a hlai leh inchi thum a hlai (4"x3") hi. ('Char' chu pali a ni a, 'tin' chu pathum a ni.)

Chawkidar: Vai chuan 'chokidar' an ti a, a awmzia tak chu 'ţhutthleng-nghaktu' tihna a ni. Tun laia 4th. Grade an tihten an pu koh nghak a, an pindan kawngka pawn lama koh nghak a ţhutthlenga an ţhut ţhin avang a 'chokidar' tih a ni.

Chawţanal: Vai chuan 'chaţni' an ti.

Chhenl: Vai lam dan ang a lam kan ni. Lungchherna thirkhen hmanrua hi.

Chhuţi: Vai chuan 'chhuţţi' tiin an ziak.

Chiadar: Puanhlap tihna lam a ni a, Vai chuan '*chaddar*'

an ti.

Chinai: 'Chuna' Vaii an tih hi. Pi leh pute chuan 'hawlrivâp' an ti.

Chini: Mizo chuan tun hma chuan 'rial-chini' an ti a. Mahse 'rial-chini' an tih tak kha chu, chithlum ni tho si tlang lian tak tak a ni. Rial a an deuh roh avang a 'riaḷ-chini' ti an ni.

Chokâ: Chaw chhuma in rawngbawlna hmun hi. Hindi chuan 'langar' an ti a, kan chhehvel Vaiho chuan 'chokâ' an ti thung.

D

Dahrawk: Police hotu arsi pahnih leh 'ribbon' bel hi. Vai chuan 'daroga' an ti.

Dak: Hei hi Vai ţawng ang ngau ngau kan hman a ni. Postal Service lam reng reng leh lehkha inthawn tawn kal vel hi.

Dal: Mizo chuan a hming hran neiin, 'dailuah' kan ti na a, a Vai hming kan chelek lar hle

Dania: Chawhmeh chi khat rim na ang reng tak hi Vai hmingin kan lam ve mai.

Datu: Sapin VD (venereal disease) an ti a, Vai chuan '*dadu*' an tih avangin Vai lam dan la-in an lam dan chiah lo deuhin kan hmang.

Dawi: Bawnghnute aţanga siam in tur chi thur deuh hlek hi. Vai chuan 'dai' an ti.

Dâwl: Lehkhaden dan chi khat a 'zasawm inchuh' kan tih hi a zasawm kha 'dawl' kan ti a. Chu chu Vaiin 'sawm' an tihna 'das' lam paiin kan hmang.

Dawrkai: Vaiin dawr an sawina '*dukan*' chu keinin 'dawrkai' kan ti.

Dekchi: Bel bial uikual nei lo chhin nei hi a Vai ṭawng ang angin kan hmang.

Dubi: Puansutu, paun su-a ei zawng hi Vai chuan 'dhobi' an ti.

Duitin: Thingzai chi khat inchi hnih leh inchi thum (3"x2") chi hi.

Duli: Cheng khat chanve hi kan chhehvel Vaiho lam dan ang a kan hman a ni.

Dut: Vai chuan hnute reng reng hi '*dudh* 'tiin an sawi a, chu chu kan lo hmang ve a. Vai ṭhenkhat phei chuan hnutebu taksa amai pawh '*dudh*' an ti.

Duti: Vai-ah pawh Hindu Vai mipa-in puan fêng titiha an kaih ṭhin hi anni chuan 'dhoti' an ti.

Dur: 'Hlâ' tihna a ni a, 'marble'-a inperh nikhua chang a 'dur rawh' kan intih ṭhin pawh 'insawn hla rawh' tihna a ni. Suahdur tih a 'dur' tih lai pawh hi 'suah sawnna, suah hlatna' tihna pawh a ni thei e.

Durdarsan: TV kan tih hi Vai chuan 'doordarshan' an ti a. Chu chu 'hla tak hmuh theihna; thlir hlatna' tihna lam hawi a ni.

E

Eksât-hai: Mizo ṭawng chuan 'a rualin' tihna a ni mai. Inhnuk pawh (tug of war)-a a fuihtu-in 'ek sat-hai' a tih ṭhin hi Vai tihang diak dika a kan tih ve a ni. Vai chuan '*ek sât hai*' an ti. Chu chu 'pakhat rualin' tihna a ni ber ang chu.

G

Gamchha: Kan hnaivaia Vai tawng kan lak, inhruk-puan an sawina a ni.

Gawla: Bial leh kual lam Vai sawi dan kan lak a ni. Anni cuan 'gola' an ti a. Heng rangva tuikhawr khat zel hi 'gola' khat chu a ni.

Gel: Mizo sipaiin an hmang lar hle A hun tak a thleng lo 'absent' Sapin an tih hi Vai chuan 'gair hajir' an ti a, chuta ţanga kan hman ve chu a ni.

Giu: Hriak ei chi Vaii 'ghee' an tih hi.

Gram Sevak: 'Gram' chu khua a ni a, 'sevak' (sewak) chu hnathawktu tihna a ni. Kan ramah hna hming lar tak a niin Sap ţawngin 'Village Level Worker' an ti.

H

Hal: Lei leh nan bawngpa emaw, lawi emaw, pahnih zel a inkawpin a leilehna hmanraw chi khat, a hmawr zum verh vurh chu an ran chhawr hmangin an hnuh phuttir a. Chu hmanrua tak chu Vaiin '*hal*' an ti a. Mahse a hnuktu ran tuak khat zel sawi nan pawh 'bawng *hal* khat' an tih chuan a ran inkawp zel sawi nan pawh an hmang zui bawk.

Hapta: 'Chawlhkar' hi Urdu chuan 'hafta' an ti a. Chumi aţang chuan keinin 'hapta' tiin kan la chhawng a. Hindi chuan 'saptah' tih a ni.

Hisap: Chhiarkawp hi Urdu chuan '*hisap*' an ti a. Chumi aţang chuan 'chhût' sawi nan kan hmang ta a ni.

Vai pawhin 'Chhût rawh' tih nan '*Hisab karo*' tiin an hmang.

Hatkawra: Sẹr chi khat thur tui tak pum lian tak ţak a ni. Zung riat a neih ţhin avangin Vaiin '*Aţh kora*' an ti a, an ti. Chu chu 'zungriatnei' tihna a ni e zu ti a. Hindi dik tak a ni lo mai thei.

Havildar: Sipai bel-thum kai hi. Khawmual sipai belthum kai sawina a ni bik.

Hazat: Lung-in tâng an chungthu la ngaihtuah loh Sapin 'under trial prisoner' (UTP) an tih hi Vai chuan '*hajat*' an ti.

Hawrawp: Sapin 'alphabets' an tih mal mal hi Vai chuan '*haraf*' an ti.

I

Istiri: Puan nawh mama tura siam tihsak ţhin a an nawhna hi. Urdu ţawng chuan '*istiri*' tih chu 'hmeichhia' tihna zu ni teh daih a.

Iţa: Vaii 'lẹirawhchan' an sawina kan lak a ni.

K

Kamis: Vai chuan 'qamis' an ti. An ţawng kan ţawm mai a ni.

Karandi: Cement zut mamna thir phek ingeuh deuh fawng nei arh zuih pit pet hi.

Kawila: Vai chuan thing meihawl leh lungalhthei pawh hi '*koila*' an ti.

Kawla: Hlum bel kiar bial tak rawng arh ring rêk tak hi

'kola' an ti a, keini chuan 'kawlabel' kan ti ţhin

Kawlawm: Tun hmaa lehkhatuia chiah chawp zel a ziakna chi khat kha Vai chuan '*qulam*' an tih chu 'kawlawm' kan ti ve ta a ni.

Kawpza: Kawngkhar leh thil chhin hawn leh khar theihna tura an vuah thir phek thlep thei hi. Vai chuan '*qabja*' an ti.

Khaibar: Kan chhehvel rama chengte Vai ţawng, ei leh bar emaw, eibo bar lam chi an sawina a ni.

Khaini: Sahdah chi khat hnawng cher chawr rim na tak, a siamtu Company chuan 'tobacco' an ti a, Vai chuan '*Khaini*' an ti ve mai tho.

Khandaih: Sanskrit ţawng aţanga lak, anni chuan '*khanda*' an ti.

Khel: Infiamna lam reng reng hi Vai chuan '*khelna, khelta*' tiin an sawi a, chu chu la chhawngin 'inkhel' te kan lo ti ve ta a ni.

Khilai: Ei leh bar thila mahni senso a mi dangte nen a ei tlan hi. Ei leh bar thilah lo chuan Vai chuan an hmang ngai lo. Keini erawh chuan Cinema en man min tum sak chuan '*khilai*' tiin kan hmang zau hle.

Khul: Vai chuan '*khol*' an ti a, a awmzia tak chu 'hawng' (open) tihna a ni na a, la chhuak emaw, lei chhuak (deliver) tih nan emaw hman ą ni.

Kudam: Sapţawnga godown chu Vaiin an lam thiam lo va, '*gudam*' an ti a, chu chu keinin kudam kan lo ti ta mai a ni.

Kunia: Kil dik tak (right angle) teh nana hmanraw chi khat, Vaiin 'kil' (*kona*) an tih aţangin 'qunia' an

tih chu kan hmanpui a ni.

Kurta: Kamis ang reng nghawngki nei lo fual diai duai Punjabi silhfen chi khat, anni chuan '*qurta*' an ti.

Kurtai: Kan ram chhehvel hnam chekhnawk Vaiho ṭawng, anni pawhin '*gur*' tih aṭanga an lak a ni.

Kuhva: Vai hnam ṭhenkhat chuan '*quwa*' an ti. Nepali chuan 'supari' an ti tlat.

L

Lalṭin: Sapin 'lantern' an tih aṭangin Vaiin '*laṭin*' an tih chu kan lak a ni.

Lak: 'Hlêp' emaw 'hlawk' emaw tihna a ni. Vai chuan '*laṭi*' an ti.

Lawng: Keinin 'lawng-chhang' kan ti hi. He chhangah hian Vaiin lawngpar 'long' an tih chuan an kilh ṭhin a. 'Lawngpar' kan tih pawh hi 'par' tih tel lo-a Vai ṭawng '*long*' an tih kan lak a ni.

Larsap: British hun lai chuan Governor chu sap an niin an 'title' an hming bula British Sorkarin nihna ropui a pek 'lord' tih chu an hming tel lo-in 'lord saheb' an ti a. Chu chu keinin 'larsap' kan ti ta a ni.

Lehkha: Mizo-in lehkha kan nei lo, Vaiin 'lehkha' kan tih hi '*lekha*' an ti a. Chu chu la-in 'lehkha' kan ti ta a ni.

Limbu: Tuna kan lam ang hi chu Nepali hnam chi pêng pakhat hming a ni. Limbu ni lo-in '*nimbu*' tih a ni a, ser (thei) chi khat hming a ni.

Lip: Mizo-in savun kan lip ang hi ni lo-in, lei chhuat, tlak leisen tha tak, tui nen kawi tha tak pawnchhia a chhul thar hi Vaiin '*lipai*' an ti.

M

Maharaja: 'Lal lian' an tihna a ni. Hmanlaia mahni-a ram zau tak nei a sipai hial pawh nei kha. 'Maha' tih chu 'lian' tihna a ni a, 'raja' chu 'lal' tihna a ni. 'Mahanadi' tih te pawh hi 'luipui; lui lian' tihna a ni.

Ma-ngai: Phai lam Company-ami zuk chah (order) hi Vai chuan '*magna*' an ti a. Chu chu an lam dan ang ngau ngau lo deuhin keinin 'mangai' kan ti a. Tun laia pheikhawk pum inchei nan bera kan hman ang ṭhinte hi tun hma chuan Aizawl dawrah lei tur awm hek lo, phai lam ami chah (mangai)-in Dak-ah an rawn thawn ṭhin a. Chu avang chuan, chung ang pheikhawk chu 'mangai-pheikhawk' an ti ṭhin.

Maida: Vai lam chhangphut chi khat, chhangphut dip ṭha leh var tak, chhanga an siam tam ber chi hi Vai lam ang angin 'maida' kan ti ve a ni.

Mali: Huan enkawltu hi Vaiin 'mali' an ti a, chu chu kan ṭawmpui mai a ni.

Mawmbati: Sathau khawnvar kan ti mai a, sathau tak tak aṭanga siam pawh a ni lo. A tlawn var aina tawka alh êng tak hi Vai chuan '*mombati*' an ti.

Mawza: Kephah tuam chhuaka phiar pum kan bun hi Vai chuan '*mawja*' an ti a, '*mawja*' tih chu 'sahmul' tihna a ni a. Hetiang thilah hian sahmul an phiar ṭhin avang a ti an ni a. Mahse keini chuan eng hmang pawha ke-a bun chi phiar hi 'mawza' kan ti ta vek a ni.

Metawr: Sapin hmunphiat 'sweeper' an tih hi Vai chuan

'*mehtar*' an ti.

Mil: Mahni ţawng ang hrim a kan hman zingah pawh kan hman lar a ni. 'Thil inmil; ka mil loh zawng' kan tih a '*mil*' tih hi Vai ţawng a ni. Kan ţawng chuan 'rem' tih a ni.

Miţhai: Vai ţawnga a awmzia tak chu 'thlum' tihna mai a ni. Chhang thlum a hminga 'miţhai' tih bik pawh a awm. Thlum an tihna 'miţha' aţanga lak ni hmelin a lang.

Mula: Anţam chi khat 'bul-uih' kan tih hi, Sap chuan 'radish' an tih hi Vai chuan '*mula*' an ti.

Muţia: Kan chhehvel Vai ţawng a ni, anni chuan 'muţaih' an ti. Bungraw thiar veltu hi.

N

Nala: Tuihawkluankawr hi, Vai chi ţhenkhat chuan lui pawh hi 'nala' an ti.

Namaste: Vai inchibaibukna ţawng a ni. Zaizir kher lo pawhin 'namaste' an ti mai.

Nawkawr: Chhiahhlawh emaw, hlawh nei a awmpui hi Vai chuan 'naukar' an ti.

Nek: Sipai bel-hnih kai hi 'naik' tih a ni a, keini chuan 'nek' kan ti mai.

P

Paigari: A hlawm a ţam tham deuh a man tlawm zawk a lei hi. Zawrh sum bungrua a hlawm (wholesale)-a tlawm deuh a lei a, nakin zawrh chhuah leh huna hlêp awm tur a lei.

Pan: Chinai leh kuva fun nana hnah chi khat 'pân' hnah hi. Mizo chuan 'pan-ruang' kan ti. Mahse 'pan' tih lai hi Vai ţawng a ni

Parandi: Sahmul kawrchung fual lianpui sipaiin an dawn ţhin hi. Mahse Vai chuan puan inzar hliahna chi reng reng, Mosolman hmeichhiaten an hmai an khuhna pawh '*parda*' (pardah) an ti.

Paruana: 'Koh luihna thupek' Vai chuan '*parwana*' an ti a. Sap chuan 'summon' an ti Thubuai thila Courin a kohna ang chi hi.

Pava: Tun hma tehna chi khat chu, tuna 'kilogram' tih ang hi 'ser' tih a ni a. Ser khatah chuan 'pava' (pawa) li a awm. Chu chu tunlai chuan gram 23 hu vel a ni mai thei.

Pawisa: Hmakhawsang aţangin Mizote hian pawisa kan nei ngai lo. Tuna kan lam dana 'pawisa' kan tih pawh hi Vai ţawng a ni. Anni chuan '*paisa*' an ti a, pakhat aia a tam leh 'paise' an ti leh mai.

Perek: Kan chhehvel hnaivai Vaiho ţawng a ni. Anni chuan '*perekh*' tiin an ziak.

Phakar: Vervek leh fing kherek chi hi, kan hnaivai Vaiho ţawng a ni mai thei.

Phita: Khawnvartui hmanga kan khawnvar chhit alhtirtu la leh puan sawi nan kan hmang bik a. Vai chuan 'ribbon' piana piang lamchi reng reng 'ribbon' thleng pawh chuan '*phita*' an ti vek.

Phulalen: La pangngai (cotton)-a siam puan lum bik tura hmul thip thep hi.

Phuţin: Hlum ban tak ang a Vai siam, tukverh darthlalang vuah a kil zei zei zela a char nana hman hi Vai chuan '*phuţţin*' an ti.

Pisa: Sapin 'office' an tih hi Vaiin an hman dan angin 'pisa' kan ti a, a khawril lam khu chuan 'daftar' an ti.

Pudina: Hlo chi khat lei bet tak a ṭo rim na tak chawhmeha an hman hi.

Puri: Chhangphut chhanga tan ben perh zet a hriak so-a thlak hmin hi.

Puza: 'Pathian bia' tihna a niin anni chuan 'puja' an ti.

R

Rangva: Kaṇ chhehvel Vai ṭawng a ni. Anni chuan '*rangwa*' tiin an ziak.

Rakzu: A kumkhaw thilah Mizo-in rakzu kan nei ngai lo. Vaiin '*raksi*' an tih chu zu tho a nih avangin 'rakzu' kan ti ta mai a ni.

Randa: Thing nawh mamna hi Vai ṭawng ang a kan ṭawm a ni.

Raza: Vaiin 'lal' an sawina a ni, 'maharaja' tih en rawh.

Rawng: A sen te, a hring leh a dum te sawi nan a 'râwng' kan tih hi Vai chuan '*rang*' an ti.

Rawmawl: Inhruk nan a puan hlai lo te kan pai ṭhin hi Vai chuan 'rumal' an ti.

Rawra: Cement-a pawlh ṭhin lungte hi Vai chuan '*rora*' an ti a, '*rori*' ti pawh an awm.

Rawṭi: Vaiin chhangper an siam hi '*roti*' an tih kan ṭawm a ni.

Rel: Sap chuan a kawng zawk hi 'rail' (rel) an ti a. Vai chuan a kawng zawhtu Sapin 'train' an tih chu '*rel-gari*' an ti a. Chuta 'rel' tih lai kan lak a ni.

Mizo chuan 'khawmual-lawng' an ti.

Rizai: Mutbu lachılh hi Vai chuan 'rijai' an ti a, kan chhehvel ṭawng a ni.

Sabawn: Mizo-in kan nei ngai loh 'sabawn' hı Vaı chuan '*saban*' an ti.

Safari: Tunlaia kawr 'suit' kawrchung ni chiah lo hi ramchhuah kawr ṭhui dan a nı a. 'Safarı' tıh pawh hi 'ramchhuak' tihna a nı a, 'zın vak vel' sawi nan 'safar' an ti bawk ṭhin.

Sahdah: Ruih theih thil chi khat an hmuam ṭhin hı Vai chuan '*sada*' an ti.

Sakhi: 'Thu hretu' tihna a ni. Sapin 'wıtness' an tih ṭhin hi.

Salam: Arabic ṭawng a 'shalom' an tih aṭanga lak Vaiin '*salaam*' an tih inchibai bukna ṭawng a ni.

Samiana: Puan hlaipui zar hliap atana anhman hi Vaın '*shamṿana*' an ti.

Saluar: Punjabi incheina kawr 'salwar' an tih hi.

Sana: Vaiin rangkachak an bun ṭhin a, Mizo-ın an thil bun hming an zawhin Vai ho chuan 'rangkachak' tiin '*sona*' an ti a. Chu chu 'sana' (watch) tih nan kan lo hmang ta a ni.

Sap: Mizorama Vai an rawn len lai a sipai hotu lian 'gazetted officer' kai chin chu Vaiho chuan '*saheb*' (sap) tiin an ko ṭhin a. Chung '*saheb*' kai chin chu 'mingo' hlir an nih si avangin 'sap' (saheb) tih chu 'mingo'-ho sawi nan kan hmang ta hlauh a ni.

Sapka: Vai chuan '*sabka*' an ti a, kawngkhar leh thil dang a tala vuahna tak hi.

Sazai: 'Hremna' (punishment) tihna a ni, Vai chuan '*saza*' an ti.

Sari: Hindu hmeichhiate silhfen puan pan sei tak hi anni pawhin '*sari*' an ti.

Ser: Hmanlaia bûkna chi khat tehna, tunlaia Kg. khat tling lo deuh buk chu.

Siai: Keini chuan pheikhawk hlo tih nan kan hmang. Vai chuan lehkhatui (ink) sawi nana an hman a ni a, '*syahi*' an ti.

Sihal: Kan rama sa awm ngai lo 'sihal' hi Vai ṭawng la kawi a 'sihal' ti kan ni. Vai chuan '*shyal*' an ti.

Sikí: Cheng khat hmun li-a ṭhen a hmun khat, tun lai chuan paisa 25 hi.

Sikri: Meihawl chhemna rangva khawr lak sawn theih hi kan chhehvel Vai ṭawng a ni. 'Thuk' sawi nan pawh an hmang.

Sipai: Vai chuan 'sipahi' an ti a, 'sepoy' tih erawh hi chu Sap sipela an ziak ve dan a ni.

T

Tangka: Mizo-in pawia kan nei lo a, Bengali-hoten '*tekka*' an tih aṭanga lak a ni.

Táhrịk: Ni ẓat Sapin 'date' an tih sawi nan Vai chuan 'tahrik' an ti.

Tala: Thil kalhna Sapin 'lock' an tih hi Vai lam ang ang a kan ṭawm a ni.

Taza: Tun laia phai aṭang a hnute tui, chhuak thar, lehkha bâwma an dah hi '*taza*' hming a siamtuten an ti a, '*tharlam*' tihna mai a ni.

Têl: Hriak chi reng reng ei chi emaw chi lo emaw. Vai chuan '*tel*' an ti.

Thana: Police Station hmun puitling Police Inspector chinin an ṭhut hi.

Ṭheka: Kan ṭawng ang mai a kan hman tawh Sapin 'contract' an tih hi. 'Contractor' tih pawh '*ṭhekadar*' an ti ṭhin.

Ṭhela: Bungrua leh thil dang nawr sawnna Sapin 'wheel barrow' an tih tawlailir ke pakhat nei vawnfung pahnih nei hmanga nawr kal theih chi

Ṭin: Rangva lam chi reng reng hi Vai chuan '*tin*' an ti vek

Ṭukri: Kho (fawng) lam chi reng reng leh bawmrang lam chi hi Vai chuan '*tokri*' an ti

U

Ukil: Dan hremi hi Vai chuan '*wakil*' (vakil) an tih Sapin 'lawer' an tih hi.

V

Vatawk/Varak: Vatâwk leh varak hi a pahnih hian hming pakhat Vaiin '*butak*' an tih aṭanga a lak ve ve niin a lang. Vatâwk leh Varak chu ran chi dang a nih avangin Mizo-in 'vatâwk' tiin a lianchi hming an sa a, a tê deuh chu 'varak' an ti ta mai a ni.

Z

Zamindar: Ram zau tak neitu Sapin 'landlord' an tih hi a ni. Chung ram neitu chu an ram neih zau avang chuan

an hausa êm êm ṭhin. 'Zamin' tih chu 'leilung' hi a ni a, chumi neitu chu '*zamindar*' an ti a ni.

Zugali: Tirhkah atana an hman hna hnuaihnung tak, mahse chhiahhlawh ni si lo, hlawh neia rawih hi Vai chuan '*jugali*' an ti.

Zura: Inkawp (pair) tihna mai a ni. Vai chuan '*jora*' an ti a, phekhawk bun khat pawh '*ek jora juti*' an ti ang.

Aw le, henga a Vai ṭawng ka rawn tar lante hi 'Roman Urdu' leh 'Roman Hindi' hawrawpa ka ziak dan hi a dik vek kher lo thei e. Mahse ka tum tak zawk chu, a 'spelling' dik lam ni lo-in, kan ṭawng ang hrim a Vai ṭawng kan lo chelek tlangnel tam tawhzia tichiang tur chauh a ka ziak a ni. Heng Vai ṭawng, kan ṭawng a ni lo tih pawh hriat tawh loh khawp a kan seng lut tam ta hian kan 'literature' a khaiwh phak tlat avangin, kan ṭawng a ni lo tih pawh hre loten an hriat thar nan leh hre tawhte pawhin kan ṭawng tihhausak thar dan thleng a ngaihtuahna thar an hman theih nan ka'n tar lang a ni.

A hma lama ka sawi tawh ang khan, Sap ṭawng te, Vai ṭawng te leh ṭawng dang dang pawh kan la thiam zau deuh deuhin kan chelek tam tial ṭial dawn a. A ṭawng neitu hman ang ang a kan hman ve zel chuan, chung ṭawng dangte chuan kan ṭawng hi a khuh pil thei mai dawn a. Chuvangin, mithiam ṭhangthar lungfing lo piang zelte hian ngaihtuahna thara kan ṭawng a thih lohna tur ngaihtuah thar a hunta e. Kan ṭawng hi hnam dang ṭawnga kan rihvurh pil vaih chuan kan hnam hi hnam chhuan pil bo kan ni ngei ang.

BUNG 8

KAN RAN VULHTEN KAN THU LEH HLA AN TIHAUSA

Kan ranvulh leh kan rama nungchate hian kan thu leh hla-ah hian hum pawimawh tak an luah a. Heng in leh rama nungchate hi awm ta lo se, kan thu leh hla hian tuna a chim thlen phak ang hi a chim thleng pha lo hialin a rinawm. Kan thu leh hla-in kan nun a khawih nat theih nachhan pakhat hi, heng kan rama nungchate avang hi a ni tih theih khawpin an pawimawh êm êm a. An hrâm ri mawi takte chuan kan lung a kuaiin an nungchang lahin lungrualna thinlung pu thar turin kan rilru a chawk tho bawk nen. Sava ṭhenkhat nupa inhmangaih awm tak a khawsate lahin hmangaihna thuril min hrilh bawk si. Sa hrohrâng na deuhte lahin mihring nun rothap leh nun huaisârte zia min tehkhin chiantir thei bawk si. Chuvangin, heng kan ranvulh leh kan rama nungchate hian kan thu leh hla tinrengah hmun an chang sangin min tihausa êm êm kan tithei ang. Chung thila an hum luah dan chu:-

1. AR: Kan ranvulh pangngai chi ngatte hian hun pawimawh tak tak an luah vek a. Hla lamah te, thil hming sak leh hmun leh hma hmingah chen kan ranvulh hming sa telin kan chawi tam êm êm a ni. Chung zinga kan lam rik tam ber chu 'ar' hi a ni. Ar tehkhinin kan hla ṭawngah pawh: '*ar ang lawi; ar ang vai,*' kan ti a. Chu bâka ar hming kan chawinate chu:-

A arbawm: Maian ṭo tir hnahpui chhuang, arbawm ang a rawn ṭhang bial laih hi.

Ara-fanghma: Hrui chi khat zungpui tiat vel a rah, bawl hreih fanghma rim nam ve si leh naupang lawm a ei ve theih reuh hi.

A arthai: Ban bul lei seh chin, arin a thai phak hi.

Ar thai ang: Thai ran nian nuan; ziak chhia chhiar hleih theih loh.

A arke: Ar keṭang pian a zawngṭah rah tur a bilbawlawk aṭanga a kâwm tur rawn insiam ṭan hi.

Ar ang lawi: Haw/hawng; ina leng lut; in lamahaw

Ar ang vai: Vakvai; kalna lam tur chuang hre lo.

Ara lunglawm sanghara lungchhia: Thil thleng thuhmun, ṭhenkhat tan a lungchhiatthlak, ṭhenkhat tan a lawmna.

Ara-mawnghawlh: Rannung chi khat, ke seipui leh taksa sei ik iak pensil pawh tiat lo.

Ara-mawnghawlh din: Ban khing-hnih taksa rem a thlakthlaa che a lo ding reng.

Ara-mawng phu ziap: Kut khing-hnih zungṭang inkawkalhtira zunglai ve ve lehlam lehlam a phût chettir.

Aratukkhuan: Pangpar chi khat bul tlo tak nei, fur tir lama chawr a tlai lama par chi. Arakhuan ti ringawt pawhin an lam ve bawk.

Arawp chawi ang: Zâng duai; rit lo; hmel en aia rit lo.

Ar awp hmui chen: Ṭawi tê; a thil azir a tawi tehkhinna.

Ar awp thlawh khum tham: Tlem tê, khua ni ve si in tlem tê ang hi tehkhin nan an hmang.

Ar ba chuk: Lian lo tak a khuar/dawr chik nak.

Arbawm chhe lum: Ngaihsak hlawh lo a lum mai mai;

mihring pawh khawlaia lum mai mai.

Archângkâwm: Thing dawl-duap ṭak lian thei vak lo hnah hlai phek phuk kawm seipui thler thlur a rah ṭhin

Archaw: Tlumpi bu, a tui leh a no bâwm, arin a duh viau hi.

Archâng kuai: Arpa châng kuai ang a kuai ngak.

Ar tar chhiar lawi: Kal bu luk luk leh pen chhut chhut.

Ar chem pai· Puanhlap tingtawm a koki-a ban ham a, lehlam zakhnuaiah emaw, hnung lamah emaw suih khata suih hi.

Archhâm: Sava chi khat zan a thlawk chunga hrâm thin, a hrâmin 'archhâm' ti ang taka a hrâm avanga a hming hi pu a ni.

Ar chil zat: Tuiril lam chi tlem tê.

Ar(a) chuk tui lo: Hmingchhia leh thangtlawm: tuitang lo leh tenawm.

Ardanbang: Mizo in sak a sumhmun leh in chhung indaidanna bang.

Ar ngam thlah: Ama thu thu-a awm tur a thlah/chhuah zalen.

Arngeng: Perhte chi (plant) chi khat zungpui rual lek ni thei a rah pawh sava tlan duh. Hmaia khawihli ang deuh te tak tê-a deh hnai chi vun natna chi khat.

Ar nghal ven: Awm chilh rawt khawp a ven ngun ngai.

Ar ngul tung: Sa kap an awm a arpa amah chauh a khuang leh ṭhin hi, khaw thim fel hnu leng len laiin a ni bik.

Ar ha a ṭim ang: Tikhawlo zo. "Keini kan tel ve chuan 'ar ha a ṭim ang' asin."

Ar hmai tiat: Zim tê, a zimzia sawi uarna.

Arhrik: Ar hian hrik te tak tê tê kai palha ngaimawhawm deuh si a nei ṭeuh ṭhin.

Arhrikreh: Thing chi khat hling nei rim na tak, a rah pawh hiar tak chu arhrik a tam chuan a zik emaw arhrik awmna bangah an thiat a, arhrik a reh duh an ti.

Ar indi chen: Hun reilo te ar inpawl chen lek tehkhin a rei lo sawina.

Ar-insual: Infiam dan chi khat, ke lehlam ke pakhat hnung lama tawm a, dawm chung a ke khingkhat a insut thluk tum.

Ar kawh chhuah: Kalna lam tur hre lawk lo a chhuak ve tawp.

Arke: Hlo chi khat a bul/zung ar ke anga kâk. Kutṭang a hrui inbahtir tawn a, ar ke ang deuh a siam.

Arkezem: Changpat chi khat per thlir thler sei ang reng tak. Thing panga thing nunna hmang a kung ang reng neia a awmna thing panga zâm zei zei.

Arkeziak: Hmanlaia rammu hlawhtling an hawn a kawtchhuah a nulaho-in an lo ban/pek ṭhin chu.

Ar khawṭhim dai: Ke nghahna tur hmu lo a pen thawih thawih.

Ar kho khuh ang: Khaw hawina tur awm lo; khaw hawi zau lo leh ṭhian kawm tlem.

Ar khual lawi: A luhna tu in nge pawh hre lawk lo a lawi lut chawt.

Ar-khuan: Mizo hun hriatna pawimawh tak zinga ar lo khuang ṭhin khawvar hma hun.

Arla tui zat: Thil pumlum lam chi tlemte pali panga lek ang hi.

Arlei: Âwih tak a kham beh chhan emaw, beh chhan lo pawh a lei dawh.

Armit rawh: Pu turin a tu turte invawn ngheh nan a ai a ina a talh a, tu turte ina chhum hmin, mahse an in lama a tu turte nen an ei ho leh hi.

Ar mit ṭet khuan: • Pawng ṭawng vak vak leh uar tak a thusawi chiam chiam.

Ar mu ṭham ṭhelh ang. Thil hlauhawmin a thawn tawh avang a hlauhlawp taka awm

Arpa chan lai: Chan ṭhat lai hun, che fuh lai

Arpa chhai: Arpa-in arpui a thla khing lehlam tipaih chunga a sira a'n nger vel ang a mi dang tih ve hi

Arpa kal: Kut khing hniha leia a letling a inbeng kang chung a ban hmang a kal.

Arpa tlan: Ṭan siam nan a dawih zawk ang a tlanchhiat dei

Arpa tuihal: Tih tak zet a ti, ṭhahnemngai tak a thawk

Arpui chawm thai: Khuallam dan chi khat Mizo hmanlai lam dan.

Arpui nawi hlawh: Khuallam dan chi khat bawk, ke chheh dan danglam deuh a lam.

Arpui mei ang: Thil inchen ṭhêm, sei hlei awm lo a rual.

Arpui mit men: Maimichhing chiah si lo meng chiah si lo a men siar siar.

Arpui sa zat: Eng sa emaw arpui sa zat vel tura tam.

Arpui tiat: Sava lam chi arpui tiat vel emaw, ral thlir a arpui tiat vel awm a lang.

Arsa-rimnam: Thing dawlduap tak mam hen hun var per pur arsa rim nam deuh roh.

Ar sual huai lu ang: Khem nian nuan, pilh liai luai.

Ar talh dan chi khat chauh a awm lo: Chi hrang hrang hrang a tih theih, kawng hrang hrang a chet dan kawng awm.

Arte hring bân: Hmanlai Mizoten an nau a pian aṭanga ni riat vel a an thawina chi khat.

Arte lu kawn: Zo fihlim fel pak; hlan fihlim hlauh.

Arte thih: A chhan hriat loh leh bawihsawmtu awm lo a thi.

Arte tui tla ang: Berh chip chiap; berh phing pheng.

Arte vei kual: Ding chung a ke lehlam tawm titih a ke lehlam khura nghat a din.

Arthladawn: Kâtchât chi khat a kung laimu pawh chhuah a, thil fawh nana an hman ṭhin kung lian lo tak.

Ar thlahual: Miin thihna emaw, lungngaihna leh eng chhiatna emaw an tawh a, nu pu lamin ar keng-a a tute a pek ṭhin chu.

Ar thla khirh vawrh ang: Tla ṭawk ṭawk; tla chawrh chawrh.

Ar ṭial fin: Fing kherek leh fing vervek.

Ar vuak sual ang: Ngui ber bur leh nguai bur chung a sil ṭhem ṭhum.

Dawithiam(a) ar: Sava te tak tê, arpa hluisen ang mai, mawi tak.

Buh-arngeng: Buh hrisel lo a hnah hmawr ro leh a vuih hun pawh a si var tam.

Chhimtir ar chuk ang: Ṭe chel chul leh chiau teng tung.

Khum-archhuang: Lukhum pian dan chi khat archhuang ni-awm taka a chunga parh nei.

Hlum-arthai: La hluma a vehna ngai hlir a vet lo a kawkalh nak a veh.

Hmunchhe-arpui: Sava chi khat lian vak lo tak.

Lei-archâng: Lei dawh a lai tak a archâng ang a kul ngak a lei dawh hi.

Mitthi-ar: Phengphehlep chi khat te tak tê ṭial din den

Thei-arlung: Ram thei kung lian lutuk lo, tui ang reng tak ar lung ang tak a rah.

Thlasik arpui: Ni lum inhliah a, a mi hliahin 'min hliah suh' a tihna ṭawngkam. 'Min hliah hliah, thlasik arpui chawi-ah' an ti ṭhin.

Tih tak tak arpa tuihal: Tih tak zet a ti: theihtawp chhuah; tha tawp a ṭang.

Zu-arla: Sazu chi khat arte ei ching leh artui pawh ei ching sazu.

Heti khawp hian 'ar' hming pu-in ṭawng chi hrang hrangah kan hmang rim a. Heng lo pawh hi sawi hmaih a la awm ta ve ang. Chuvangin, kan ranvulhte hian kan thu leh hla-ah hmun pawimawh tak a luahin kan thu leh hla tihhausak nan kan hmang tam êm êm a ni. Kan ran-vulh dangte pawhin kan thu leh hla-ah chawi an hlawh êm êm ṭheuh a. Chung zinga kan thlur leh tur chu 'KEL' a ni:-

2. KEL: Kel hming chawiin thil hming leh ṭawngkauchheh lamah sawmthum lai, a aia tam mah pawh a ni thei e, kan chelek tam leh fu mai a. Kan ranvulhte heti tak a thu leh hlaa min tihausatu a ni hi a mak viau mai. Mahse a remchang hle lawi bawk si. Amaherawhchu, tam tak hi chu pa thuthiamten an thil sawi nan inhmeh thlapa an phuah chhuah a ni ngei ang. Mahse chu chu ṭawng lo pian chhuah dan chi khat chu a ni vẹ reng reng a ni.

A kelki: Thil kâk kual pahnih inṭhial vir thei hi (herawt 'kelki' te pawh an ti).

A kel ṭan: Ṭan chin nei tlat (sairawkherh han kawih a ṭan khauh tlat chin nei ang hi).

Kelba-an: Hnim chi khat hrui nei lei bet tak a ṭo chi dum nghelh nghawlh.

Kel bang liak ang: Thil tih lch ṭawng rang vat vat.

Kelba: Daitam a mihring aia sang awrh hnah sin deuh kawm nei a rah ṭhin.

Kel bing su: Uih; mi an vawihin 'Kel bing i su' a ni maw?' an ti ṭhin.

Kelbuh: Thing dang kunga nauban ang a bet a nung ṭhin kung nei, a rah sava-in an tlan ṭhin.

Kelchal pal nawk: Taksaa nawk nawk; mi dang taksaa mi dangin an panga nawt nawt.

Kel chawl ang: Thil ṭhial nuau nuau reng.

Kel chi duh: Chi heh leh chi al ngam.

Kel dai dan: Khua leh khua inhlat lo leh inhnaih.

Kel dul tiat: Thil pum mum, kel dul rual awm vel hi.

Kel e awl: A titu zawk awl hlauh; a titu leh mawhphurtu awl hlauh.

Kel ek tam: Pawng tam; chhiar tlo tak a tam.

Kelhnamtûr: Daitâma awm ṭhin, zâm chi - hrui titih no serh surḥ, dumdial nghelh nghulh, ṭhenkhat chuan 'sakhi-tuibur' an ti.

Kel khup ang: Chậr chạt rim rem; chât hrih hreih.

Kelki phira phir: Unau ṇu-hmun pa-hmun, mi dang piang lo a pahnih chạuh piang.

Kelphûng chaw hmu lo tlai: Chhuanlam engmah awm loa pawng tlại; kal ṭlai hrim hrim.

Kelphûng tap chim hmu ang: Kalna ngai leh lênna ngai emawa kal tlut tlut; kalna ngaia kal zing.

Kelpui nau vei (ang): Nau har, hmeichhe nau vei hring thei lawk lo.

Kel-râl: Keite chi khat, a têt avanga ranpui seh zuam lo, kel tum tawka lian, kel seh ṭhin keite.

Kel sam ṭo: Lu ṭuak tawh khawp a upa. Lu ṭuak.

Kel tar ang: Zing lam hun tlai tawh, ni pawh sang fu tawh hi.

Keltebengbeh: Ram perhte kung lian vak lo, par var mawi angreng tak, ṭhenkhat chuan 'par-arsi' ti-an awm

Keltelaimawm: Sephung te tak tê, sephung no ni maw, a tê chi ni ve reng reng ni maw.

Keltlip: Rannung chi khat thla khawng deuh, pum il el, a thla rawng hring mawi tak.

Kel tlán: Tlanchhe der, ṭan lak nan leh tum avang a tlanchhe lailawk.

Kel ṭan: Ṭan chin nei tlat, atir a tihnuam âwm taka lang mahse ṭan chin nei leh tlat.

Kel ṭawn phelh ang: Kal nghal vang vang; tlan nghal vang vang.

Lengkel: Lungte hrial hrit; lung sakhat lo keh sam tak hmun hi.

Theikelek: Ram zo sang a awm ṭhin thei chi khat kung lian thei tak, a rah kel-ek tiat lek lek ei theih, a hmin chu a thlum ve dem dem nâ a ei tur a tam lo.

Theikelki: Zo bawm thei thûr tak, thinga zâm ṭhin, hnai nei, kelki anga rah, a rah chu zungṭang tiat vel zum tawn vârh, a rah kâk bul vawng laiah hnun a nei.

3. Ui: Hmakhawsang aṭang tawhin ui hi kan ranvulh pakhat. sakhaw hmanna thilah pawh leirêl tak a ni. Chu avang chu ni ber maw, kan ṭawngkauchhehah hian 'ui' tih kan leklam hle a. Tun hnu-a Vai lam ran kan vulh vete erawh hi chu kan thu leh hla-ah kan chawi tam lo hle mai. Kan ranvulh pangngai pangate erawh hi chu thu leh hla-ah kan ṭawng tihausatu tak an ni vek thung. Chunga ui kan chawina hlawm chu sawi kim vek lo mahila tar chhuah tum ta ila:-

A ui ngho: Thlai leh thil dang chi a rah ṭo tur zum zuih reta rawn chawr chhuak ṭan hi

A ui liah: Hmanlai chuan nau a ekin hak (ei) fai turin ui an ko a, ui chuan nau ek leh an mawng leh kapkar vela mi thlengin an liah faitir a. Chu avang chuan, nula leh tlangval tumah ngaih la nei lo '*virgin*' te chuan 'a ui liah a ui liahin a la pu' an ti ṭhin.

Do ui seh: Ṭhawmmawl chhak lam leh thlang lama awn thei tawia a do tur an dotir dan hi.

Ralvawng uite ṭhum tam: Tam duah; pawng tam.

Thing-ui-hahni: Thing chi khat, a pil leh a ti pawh sen deuh sing seng.

Ui bauh mawng ang: Páwng záwrh záwrh, páwng páwrh páwrh.

Uichal chaw ei: Chaw ei dawn a bar nghal ringawt. Hmeh engmah nei lo a chaw ei. Khawhring thian hmasa lo a chaw ei. Ṭawngṭai lo a chaw ei.

Ui chhu luk ran: Eng thil pawh rang tak a phe sek a ti; tirang leh ti nghauh nghauh.

Ui-chhu-par: Ram pangpar chi khat fur lai a par, anthur kung piana piang, par eng têk tûk, par hlai tak leh par tam lem lo. mê tak.

Ui chuang vah: Vak vel mai mai, engmah tih nei lo a vak kual kalna tur chuang hre lo.

Ui chum awm: Engmah ti lo leh ţawng loa awmhmuna lo awm ve mai mai.

Ui êk chhuak ang: Phi chung, awmngaihna hre loa phi vel chûk.

Ui-ek pu pawh tluk lo: Tuitang lo leh tenawm; hmingchhia leh thangtlawm mi ngaihsan hlawh lo.

Ui hûm: Taksa nei thil lian lo tlem tê, chhiar theih thil te chi tlemtê.

Ui hmun zo: Hmun zo bing, ram zimtê zo bik lai hi.

Ui hur vah: Khawi khawiah emaw khawlaia vak vak leh lêng lêng.

Uiin ama luak a ei: Paih tawh leh duh tawh loh duh leh.

Uikawl: Mau (rua) chi khat nà rêt râwt, chhah ling leng, châng tam lo tak.

Ui ke tâng chiau: Chiau hlut leh chiau chel chul, chiau vawr vawr.

Ui ke tâng tan-a tâng: Chhan leh mawhchhhiat tur awm mumal si lo a lung-ina tâng.

Ui leh kel (thlun pawlh) **ang**: Inngeih lo, awm dun thei lo leh inhaw tawn.

Ui puar koh ang: Kal vang vang, koh pawh ngaihsak loa kal vang vang.

Uipui huai: Ram lam a huai si lo, chhantu an awm tih hriat avang a mahni khawzawla huai.

Uipui hruai ang: Ţangkaina nei lo a mi hruai ei tihek tho si.

Uipui tuillan thlir: Tihngaihna hre lo a thlir rikngawt; lo thlir ve ringawt.

Ufre: Nupui pasal nei chunga mi dang pawl (mutpui).

Ui sa hnaih: Uiin mi sa chan lai tihpui ni si lo-a a hnaih anga lo pawng hnaih.

Uisalehlin: Bân khing-hniha uai a tawm chho a, bân khing-hnih kara bawp pahnih lak luh.

Uisa tui ang: Thil tui khu miah lo sa hle si.

Uitang hawlh beh ang: Cher si ha lang ṭhaa ṭhen chak chak.

Uite pangang: Pangang chi khat hmul nei lo, zungchal tiat vel, mei nei ngiuh ngeuh, hring nghil nghel.

Uite vawih-khum ang: Phe cheng, awmngaihna hre lo a phe sek.

Ui thi hnuh: A nat tur leh tur loh pawh dawn lo a hnuk hun hun; hnuk thlu hun hun.

Ui thisawn pawh tluk lo: Tuma ngaihsak hlawh lo; miin enga an ngaih loh; tenawm.

Uithinthâng: Hnim chi khat rim na tak lei beta ṭo, ṭhenkhat chuan an ei.

Ui vawih ngawih: Miin thil an zawn lai emaw, an buai lai emaw a lo awm ngawi reng.

'Ui' tih tel ṭawngkam a kim kher lo thei a. Mahse kan ranvulhte hian kan thu leh hla an tihausa hle a ni. Heng ranvulh hmingte hi kan ṭawng kauchhehah hian hmang tel ta lo ila kan ṭawng hausakna chu a kiam sawt ngei ang. Chung kan ṭawnga kan ranvulh hming a tel hun erawh chu, heng kan ranvulhten hming an neih hnu erawh chu a ni chiang khawp mai thung.

4. SIAL: Mizo hmanlai nunah sial-in khaw tin khawtlangah hmun a awh pawimawh hle a. Man leh mual thilah pawh 'se chuti zat man' tiin an sawi a. Ṭawngna-mahah pawh 'ṭawngkam ṭha-in sial a man' an ti a. Hausa an tehna pawh sial an ngah leh ngah.lohah a niin 'sumpui' an tih ber pawh sial a ni. Mihausa leh neinungin khuang a chawi pawhin a hmingah 'sechhun' an ti a. Sial vulh lo tan phei chuan khuangchawi rual a ni lo. Chuvangin, Mizo ranvulh zingah sial a pawimawh ber a tih theih a ni. Sial aṭang a kan thu leh hla lo piang tate chu chhui kim si se a har deuh tawh mai thei. A chhan chu, sial hrim hrim pawh a hmel la hmu ło kan ṭhangthar zingah an awm ta hialin, a ṭawng chenin hunin a rihvurh ṭhen tâk vang a ni. Chu chu a nih zel dawn avangin, keini ṭhangtharten kan la hriat theih ṭhenkhat tal ziak a dah ṭul a ka hriat avangin i'n tar lang nual teh ang.

Chal se liah: Mihring chal sam chim chin hi, chal ding leh vei a sam chim chin.

Hrangkhupa-se-hnar: Thawnthu-a Hrangkhupa sial, sakei pawhin a ngam loh chu a thih hnu-ah selu ni-awm tak arsi, lungthu ang a awm chu a hmingah 'Hrangkhupa-se-hnar' an ti ta a ni.

Insechhuzui: Sepui hur a pa-in a mawng hnim thuak thuak renga a zui anga, bawkvaka sepa tih dan ang zira fiamthu thawh nana hman.

Insehmûr: Ther fuka lawr ṭuam ṭuam (Se hnutehmûr tehkhinna ṭawng a ni.)

Inselem-chaih: Thing kâk nei, tawng chen lekah hrui pahnih pathuma hlimgin hrui chu an vuan a, pakhatin thing-kâk chu a chelh thung a. Se chaih anga chaih turin se lema changin thingkâk chu a chelh a, se chaih angin an chaih ṭhin.

Inse-sîk: Mi pahnih bawk chunga chhip insiktira se insı anga innawr.

Keih seki: Chhang leh thil eı chi ha-hmaia a lai khuar kâk vârha keih hi.

Lalruanga-sepal-ram: Kutzungṭang kâka hrui bân liam a, pawh dûk zarh theih tur sia zungṭang tina hlin sı chu.

Lalruangasehnawt. Sava chı khat ṭê vak lo, a hramın se hnawh dan a ang deuh roh.

Leisekawt: Tunlaia Motor kawng tura mual an tan ang a, lehlam lehlama ko awm kara kawr anga awm Mual tê tak pahnih kar ruam hı.

Pase-ek: Pa chı khat leia ṭo khâng nei var parh mawi tak, ei theih chi pa mal ṭo.

Phawsial: Khawtlang muantu pasalṭha, khawtlangin phaw ang hrima an thlamuanpui.

Pui-khat-sial: Cheng khat (Rs.1/-) hi, hmanlai deuha nula an bumna ṭawngkama an hman.

Se bawk tiat: Buh leh thil dang dah khawm se bawk tiat vela lian (tam).

Sebehliang: Thing chi khat in chung chen vela sang, hnah sin deuh kawm nei a rah.

Sechal-hruizawm: Hrui pahnih hmawr ve ve suih khata insuih hnan ve vea pawh zih ngheh tlat.

Se chalpâng khirh: Se ki pahnih hma lama hrui vet a, a hnung lam lak kawi a. a hrui ve ve a ki hma lama vettu hnuaia laka pawh ngheh leh tlat.

Se chal kal: Tifuh inti âwm taka khaw hawi loa kal ngut ngut

Se chhu dawm: Sepui rai lai mun an lei dawn a, a no lo piang tur man tlem azawng pek belha lehn a pek belhna chu 'se chhu dawm'-na chu a ni.

Sedai: Huan leh lo-ah ran a luh lohna tura chhung lama âwn luta an hung chu.

Se dar tiat: Thil phek leh phêng, a hlai zawng se dar nena tehkhin tawk tur a hlai.

Se dawn mut: Khawlai leng chhuak miah lo leh tumah kawm loa mu tawp.

Sefei: Mizo fei chi khat, sial an chhun dawna chhunna tur bika an chher fei phek thler thlawr, hmawi zum verh vawrh

Sengalding: Hmeichhe man a sial an pek tur, a hu tawk sum ni lo, sial tak tak ngei. 'Sengalding ngei ka duh' tiin an phût ṭhin.

Sehawr: Thing chi khat, thing han chi, hnah hlai deuh thingse rah kalhmang ang a rah.

Sehnap: Daitám hlo chi khat, kung hniam tê tê, hnah thap hrih hreih, a rah pawh berbek lam hawi

Sehniak: Hmeichhe serh hi hmanlai chuan 'sehniak' an ti. 'I sehniak a lang' tiin hmeichhe ṭhusual pawh hrilh nan an hmang.

Se hnungzui rual: Mipa naupang kum sarih leh kum 10 inkar rual vel hi.

Se hnuhnungin vuak a tuar: Hnuhnun vanga tuarna emaw harsatna emaw chunga lo thleng hi.

Sehrui sat chat: Nula leh tlangval innei ṭep tawha inpuahchah zo tawh nula-in emaw tlangvalin emaw, 'ka nula, ka tlangval' ti-a an inneih ṭhulhtir,

Se kawt hawng/hawnna: Sial an inlei-a a man bak Rs.2/-

emaw an inpek belh hi. Hmeichhe serh hi 'se hniak' an tih ţhin avangin hmeichhe ţhusual chu 'se kawt hawng' an ti bawk. 'I ţhusual' tih aiah 'I se kawt i hawng' an ti ţhin.

Sekawtrawlh: Sial a kal theih lohna tura kawng vang zawng a hawn theih tura nguntâng vela inkar hlata thing rinawm tak pali panga an kham chu.

Sekhupthur: Ngaw hnuaia hlo/hnim chi khat, thur tui ang reng, a kung no hiha ei theih.

Sekibuhchhuak: Thawnthu-a Chhurburan phungpuinu a man a, a intlan chhuahna seki, a lu lama buh chhuak thei leh a mawng lama sa chhuak mai thei seki.

Sekikual: Seki kual anga thil dang kual râih.

Seluphan: Hmanlaia sechhun leh khuangchawiin an khuangchawina selu an tarna thing.

Selutun: Em an taha a laipui neia bawhtah, a laipui aţanga a tahzia 'V' anga ze chho ţhat chu.

Sepa mawngpàwn: Se mawng pawng vawng thar anga vûm páwng; vaibel an benga vaihlo khat páwng thara an beng hian 'sepa mawng pàwn' an ti.

Sephûng: Rannung chi khat bawngek ei ţhin, hang rên rûn, kua hreuha lei chhunga khawsa.

Sepui ki tia: Thla de chho leh ral lam han ena sepui ki tiat vela lang chu.

Sepui riam rual: Mipa tleirawl/rawlthar, tlangval ve thur thur tawh, kum 14/15 rual vel hi.

Sepui ruah tuar: Sawi leh sel nei lo-a hrehawm tuar ngawt ngawt.

Se sêng leh sêng lo: Pathlawi leh nupui nei tawh chuan hmeichhe manah sial an sêng tawh a, tlangval

hnahkhat chuan sial an la sêng lo a. Chuvangin. 'pa leh tlangval/pathlawi chîn' sawi hranna.

Se-sûm: Sial len zawng an sûmin kutzungpui tichar chhoin, kut khing-lehlama an sûm hunah pawh kutzungpui char chungah zel ṭhu-in an sûm ṭhin.

Sete hmai rang ang: Nula hmelṭha ngo paw phiai.

Sete kiu: Sial a kiu ṭhin a, chumi ang kiu ral ral chu.

Se til tiat: Sepa til hi a lian fu a, buhfai Kg. khat vel fun ang tiat vel hi.

Sethlàm: In sak dan chi khat, sût nei lo-a in, nâk khing ang chauha an chung khuh.

Seṭawt: Sava chi khat lian vak lo uk deuh khek khawk.

Sezawl chhuah: Chhuah tawp, ngaihsak hlawh zui loha chhuah.

Se zui rual: 'Se hnungzui rual' tih en rawh.

Sial ang riak: Riak, rama riak.

Sial dum phaw: Khawtlang muantu pasalṭha huaisen, mikawlh sakawlh laka mi chhantu.

Siali : Nula sawina (poetical term).

Siali khaw mawiah: Rûn dãla lo awm ve mai mai; a áwmtu leh lo titamtu.

Sialinuchhu : Ram theihmu (hmuṭau) chi khat.

Siallu: Khawthlang rama ramhnuai tûm thing lam chi, a hnah mawi tak leh a hnah pawh in chunga an hman ṭhin Laisawral anga an hman.

Sial rângin sial râng a hring: Hringtu a chhe lamah pawh a ṭha lamah pawh chhûn.

Sialsir: Sava chi khat a rual a awm ṭhin thla ki vên vâwn, sava thlawk thei tak.

Thing se zâng: Eng thing pawh a âwna awm leh a thingkung chung lam hriam hrût hi.

Vase-ek: Ṭhenkhat chuan 'chhuangtuar' an ti, sava tial mawi tak, chhuang tiparh thei leia ṭum thin chu

Vurse ha: Vur tla pan ver vur leh zum titih chu.

5. VAWK: Vawk hi Mizo ranvulh zingah sakhaw hmanna kher lo-ah pawh an khawsakna thil hrim hrimah ran ṭangkai bera chhal ngam a ni hial âwm e. A hriak ni se chawhmeh kan nan leh sama thih-ah an hmang a. Ṭhenawm khawveng phungthlukna ber niin an talh nikhua pawhin thenawm leh laina ei ral a tih theih âwm e. Chawhmeh kan nan vawk hriak bâk an hmang ngai lo-in lu-a thihah pawh vawk hriak bâk hriak dang thih tur an nei lo. Chuvangin, tun thleng hian hriak reng reng hi 'sahriak' kan tih phah a Hla-ah chen pawh 'Chhandamtu Pathian sahriak thih' kan ti ta zel a ni. Upa-in 'kan ro' an tih pawhin sa-um sahriak an nghei tihna a ni a. Chung chu an vawk vulh aṭanga an neih vek a ni. Chuti khawpa Mizo hunah vawk a ṭangkai avângin thu leh hla-ah pawh vawk an chawina a tam hle mai Chungte chu -

A vawk mut zâwng: Thing kawi a remchang zâwnga hman, 'a vawk mut zâwng' kan tih erawh chu a inang lo.

A vawkte zang: Thil verhna a ni thei e, zum herh ngin ngen.

Chawng vawk vuak: Dith baksak loa vaw dawt dawt na taka vaw chawrh chawrh.

Invawkpui nawr: Infiamna chi khat, bawkvâka mi pahnih chak zawk nih tumna hi a ni.

Thelvawkmit: Thing kung lian thel tak, a tah pawh lian fu fu-a tah hmin-ong teih tuih, ei ve theih tui vak lo chu.

Thingvawkpui: Thing dawlduap tak leh ram tak. Kung lian fu, a rah mu sava-in an tlan ṭhin chu.

Vawk bual tui (ang): Tui bawlhhlawh lei rawngpu nu sen kheih khuih.

Vawkchaw phûl liam: Pawngpaw liam ve ngawt; a chin ngaihtuah lo lek hre loa liam ve ngawt.

Vawk nelh nulh: Tawi sa ṭha nelh nulh.

Vawkpui bu zat: Mizo vawk chuan no a neih dawnin bu a chhep ṭhin a, thingṭang leh hnahchhâwl ilo a chhêk vûm thûr ṭhin a. Chutiang zat âwm vel buhpawl emaw thil dang emaw tehkhinah 'vawkpui bu zaṭ' an ti ṭhin.

Vawkpui pawh a vah a vah chuan ekṭhing a tawng nge nge: Zawng zawnga vak vak na nâ nâ chuan an hmu nge nge.

Vawkpui pan fah: Vawkpui an invulh hlawhtir hian, a no neih hmasaber a vawk neitu-in a hui vek a, a neih leh chu an inbiak rem dan a ni a, chu chu 'vawkpui pan fah' an tih chu a ni.

Vawkpui-ruangruh: Hrui lam chi deuh khanghu ang a kung khauh tak leh hling nei, thinga zam chi, a kung pawh zunghrual nei hnah sin seng sawng.

Vawkpuithal: Hlo chi khat, a rah chi chang chu dum sei zil zel puan a kai duh tak. ṭhenkhat chuan 'vawkpui-hmuithal' an ti.

Vawkte til lak loh ang: Mizo vawk pangngai chu, a note-in a pui a rai leh nghal mai a, amah lah chu a hur za cheng mai a. Chu chu tehkhinin hur za cheng sawi nan an hmang.

Vawktezem: Lei-a thil dah nan mau phelsêp-in zem awng an

kual a, chutah chuan vawkte an dah ṭhin.

Vawkte zing zawrh ang: Bawl ṭhat, vawt tih avanga vun bawl that hi.

Vawk van en ang: Hmai sawl hawi zangthal hu hi.

Vawk zawn: Ke pahnih leh ban khing hnih phuar kawp a, a kara zawnfung rawlh hi

Vawkzel no zat· Pali panga lek, vawkzel (vawkla) rai ve hian no a ngah ngai lo a, pali panga lek a hring thin a. Chumi tehkhin theih thil dang chu.

BUNG 9

RAMSA LEH SAVATEN KAN THU LEH HLA AN TIHAUSA

Ramsa leh savaten kan thu leh hla-a hmun pawimawh tak an luah dan thlur thung ila. Mahse ramsa zawng zawngin hmun a luah vek lem lo. Thu leh hlaa kan chawi lar zual chauh thlur ila. Chumi aṭang chuan an pawimawhna chu kan hriat phah thei tho âwm e. A hmasain ramsa i'n thlir hmasa phawt teh ang.

1. SAI: Sai hi kan ram sa lian ber a nih avangin a kâptute pawhin an chapopui a. Upa zawkin naupang zawkte an chaldelhzia leh an tluk lohzia inlantir nan pawh, "Ka pu sai sawm kap, min ti rawh," an intihtir ṭhin. Mi tam takin an sai kah avangin an tu leh fa hmingah pawh an sai kah chawiin 'Saikaphranga; Saikapphunga; Saizahawla' tiin an chawi hial a ni. Ramsa ropui a nih vang nge kan thu leh hla-ah pawh hmun a luah tam fu mai. Chungte chu:-

A saingho: Changel leh balhla vui tawh chhungmu, a tuamtu kâwr awm tawh lo hi.

Bâksai: Bâk lian bik sen ther thur a thla pawh parh pawh hlam lai ni thei.

Basaike: Bal chi khat a thlar neih dan pawh sai kephah ang deuh roh hi.

Nghosai: Hlaa sai sawina hla ṭawng (poetical term) a ni.

Sai ang hrang: Sai hi a hlauhawm êm avanga hlaa a hlauhawmzia sawina a ni.

Sai ang lian: Lian sawina mah ni se, 'vai lian; ral lian' tih lam hlaa sawina a ni.

Sai bung zo rual Mihring taksa ruangâm lian chak tham hmelpu.

Sai chhu zen ang: Berh thang zul tihfai harsa khawpa thang beh tlûk.

Saidawium: Darthlalanga siam bur/palang (glass bottle) tung.

Saiekhlo. Buar chi khat lian lutuk lo hnah hlai deuh roh

Saiekphûng: Sephûng lian tak sai-ek a bawm ṭhin avanga a hming hi pu a ni.

Saifei: Fei chi khat, sai ramchhuaha sai chhunna chi tura chher.

Saiha-bengbeh· Hmanlai Mizo hmeichhe bengbeh atan saingho an tan bung a, phek bial mei mawi an beng an beh ṭhin chu.

Saihlît· Tuia awm, nem niak nuak, lian phek deuh roh sai hnara lut ṭhin hlît chi khat

Puvana-saihlum:Rannung lian vak lo inzial mum ṭhin, a inzial mum a saihlum tiat vel.

Sai-hum. Sai tlakna turin lei an lai khuar a, a chung an khuh der a, sai tlâk tânna tura lei laih khuar (hum) a nih avangin 'sai-hum' an ti. Thang chi khat ang deuhva ngaih theih a ni.

Saiip: Tunlaia 'buara' kan tih vek tâk hi ḳan ṇu leh paten sai khawi an ḥmuh tirhin ṣaipu-in an sai thil phurh khungna ip a nih vanga 'saiip' ti an ni.

Sai-la: Ḳhawl-la anga siam zai hraw tak, a hlûma an siam hi. .

Sailungvâr: Lungchang chi khat var ṭha tak (marble).

Sailutar: Thing chi khat dawlduap tak ḥawng chhah pui leh hnah hraw ang reng tak. (Khaw hming pawhin

a pu).

Saiphaw: Rannung te tak tê phek dirder, taksaa bet reng chunga mi seh ṭhin leh ami seh pawh na tak Saphihrik phêk chi.

Saipu: Sai khawi enkawltu.

Saipui kal: Muang dupa kal anga lang, kal ngut ngut

Saipui kal lai uiin a bauh ding zo lo Engmahin a tihbuai theih loh, kal ngai leh tih ngaia kal zel.

Sai-râl: Sakei chi khat han tak, sum kua lai tling thei, 'Saiberian Tiger' an tih hi nin a lang.

Sai sahrang tiat: A tiat (size) chiah sawi theih a ni lo, buhfai Kg. hnih fun tiat vel ang hi a ni ber.

Saitlengrel: Sai thang chi khat, saitluang âwih pangah a rah chim turin an siam a. A tleng thlak hunah a puma lo chhun (dâwt) turin fei an bun ṭhin a. Chu chu 'Sai-tlengrel' chu a ni.

Saitluang: Sai hi a ruala awm chi leh kalna bik kawng nei an ni a, chu a kalkawng chu.

Saivate: Sava, vate hming. Mizo chi pêng hmingah pawh a awm.

Thingsaingal: Thing chi khat lian vak lo, a lian pawl pawh pal ban rual ni thei chauh, thing vâng angreng tak zo bawm chi, a rah pawh sava-in a tlan ṭhin.

Thlohsai: Sava, thlohpui thlikthlidir nei sen titih mawi tak

Thu sai sa: Thu mumal awm lo a thu ṭaiṭam.

Ziak kim a har hle a, heng tar chhuah bâkah hian 'sairil' a tel lo a. Sairil tih thluk hi 'sai' tih-thluk chiah a nih loh avangin 'sai' aṭanga a hming hi kal a nih leh nih loh a chiang lo. Sairil hming aṭang hian 'sairawkherh' tih leh 'saihlum' tih hi a kal leh a. Sairawkherh pawh sairil hnânga rua (raw)

an kherhtir avang niin a lang a. Tin, saihlum pawh chumi aṭanga kal ta zel chu ni-a a lan avangin 'sai' tih tel tlaṛah hian telh a ni ta lo a ni.

2. ZAWNG: Ramsa dang kan thu leh hla khawih tam bertu pakhat chu 'zâwng' a ni. Zawng hian a pianhmang leh a chet dan phungah mihring min hnaih ber vang nge kan thu leh hla-ah a hming a telna a tam hle a. Mifing 'theory' pakhatah phei chuan mihringte hi zâwng aṭang a insiam danglam chho ni hiala ngai pawh an awm. Mahse chu zawng keini Kristiante tan chuan kan thurin bu pui ber zirtirna kalh a nih avangin pawm chi-ah tuman kan ngai lo. Mahse zâwng hi chuan kan thu leh hla-ah hmun a chang tamin, kan thu leh hla kan bih chian tak tak dawn chuan hmaih chi rual niin a lang lo.

Ramsa dangte hi chuan kan ram chhim leh hmar chhak leh thlangah chenna leilung an luah kim chiah lo a. Ṭhenkhat chu khâm chauha cheng chi te, phairam chauha cheng leh hmun zọ chauha khawsa te, khawchhakah chauh awm leh khawthlangah chauh awmte a nih hlawm laiin, zawng erawh hi chuan kan ram khawi laiah pawh hian a chengin kan ram a dâp chhuak a. Chu avang pawh chu a ni ang e mi tinin a hmel kan hmuh vek tawh leh kan thu leh hla-ah pawh hmun a chan tam ni. Chunga a hmun luahte chu:-

A zawng chaw: Rawtuai zik no ṭhalai hi.

A zawng kut: Balhla rah puitling zo lo, rah ni ve si te tak tê tê a rạh hi.

In-zawng man: Taksa rem lai lai a nghet tak a inman.

Khiangte-zawng-zim: Mizo arsi hming vuah dana arsi inbawr khawm hming pakhat.

Mitthi zawngtah: Hlo lei bet sin tê tê, a rah pawh zawngtah pian a kâwm neia rah.

Zawnga-hrikhru: Hlo chi khat ṭhang ang deuh. a rah hrikhru ang deuh tak.

Zawnga-leilawn: Hrui ang reng khauh tak leh lian tak, a kung puitling chu rahbi nei ang a inrahbi thliah thliah; archhiar leilawnah pawh an hmang ṭhin.

Zawng-awmpâwng: Ram awmpâwng rah lian vak lo kha tak, a rah chang chu nawhfe-ah an hmang ṭhin

Zawng âwm tiat: Thing pum khanchhuk rual aia lian deuh.

Zawng balhla:Thing chi khat kung hang deuh a rah ei theih. a rah pawh kezungpui tiat vel.

Zawng-bete: Rama awm bete ang tak hrui lian vak·lo, bete anga rah ṭhin.

Zawngbilh: Thil tah dan chi khat, dâp emaw, phelsepa tah emaw a nih chuan pahnih dana pakhat phawk zelin an tah ṭhin. Zâwng thang 'zawngbilh' an tih hungna tah dan chi khat a nih avanga a hming hi pu a ni.

Zawng chhip deh ang: Mi, an eng emaw lai han khawih a vir zawk zawk hi.

Zawng dai kalh: Mau phelsêp, a phei awm chuang lo-a a awna tah kawkalh.

Zawngdulinu: Sapin 'porpoise' an tih leh 'dolphin' an tih sangha ni chiah lo, tuia cheng chi nungcha fing tak khawmualah pawh rei fu fu awm thei.

Zawngfian: Ram hruai chi khat zawi deuh tak, kung dum nghelh nghulh rah liang nei hmawr bawk liu liau.

Zawngfian phel ang: Inang danglam tam vak lo mihring. Zawngfian rah phel a inan avang a tehkhin ṭawngkam a ni.

Zawng hnuhnung ang: Hmanhmawh tak a tlan lâwp lâwp.

Zawnghri: Hri chi khat pangti-a bawl chhuak hnai laa khua tisik, a dam hnu pawha hmel tihem thin hri

Zawng hur hmai ang: Sen têk tûk leh tai hler-hlur.

Zawng-kangṭhai: Ram hrui chi khat tûr nei, pangti a khawiha a kan na tak.

Zawng kawng: Ram hnuai kawng chhe ta, kawng zawn chawp.

Zawng khawi ang: Ninhlei awm hle hle thei lo, che zawk zawk reng.

Zawng mangchhia ang Zan reh pawh sawi lo a thawm nei zan khua.

Zawng pan nei ang: Pan kheuh kheuh; thil kheuh neuh neuh reng.

Zawngpuí hliam tuar ang: Rûm rûm; na neih tawh a rûm ut ut reng.

Zawngrâl: Keite chi khat zawng seh ching tak leh seh thei tak.

Zawngrengtea serthlum veng ang: A vengtu berina ei zo zel; enkawltu leh vawngtu berin hmang zo zel leh lá zo zel.

Zawngrul: Rul chi khat rultuha lam chi hring nghelh nghawlh lian tak sei vak lo lu lawk ber bawr; a lu pawh zung-hnih beng laia hlai leh mei hmawr ro ṭhat.

Zaawng sawn: Thing thiam; thing lawn thei leh thing huai.

Zawngsen; Inhauhna ânhla tawng fiamthu titakā inân-khumna.

Zawng sih siam sual: Piansualna chi khat, then bâwih bâwih leh mit chhing sawk sawk, kut leh kete pawh phar pangngai loa phar khûr titih ṭhin.

Zawngte chithlum hmu ang: Khek thei lo a awm chhunga ei tum.

Zawngin a ngûmkhâk hmu loin ṭhiante ngûmkhâk a nuih: Mahni nihna ang ni si chunga mite an nih ve a nuihzat.

Zawng khuang: Duh duh nih leh neih theihna khuang, 'Maurawkela zawng khuang' an ti ṭhin.

Zawngte mai khai ban ang: Te tak tê si, phiar phek fat.

Zawngte mai pawm ang: Mahni phu tawk aia dul kiar.

Zawngte tui dawt: Kut khing-hnih a inbeng kang a ke khing hnih tawm chung a hmui lei zuk nawr.*

Zawngte tuikhur: Kut khing-hnih zungṭang eng emaw ti-a kawkalhtir khuar kik kek a, a chhin tur ni âwm taka zungṭang pakhat hmanga siam.

Zawngte tui hmu ang: Tui hmuh hlek tawha khawih tum ziah leh a nut pawisa lo a ti.

Zawng tuar ai ngau-in a tuar: A titu lo zawkina tuar hlauh.

Zawngtûr: Thlai chi khat bul var nei, a bul chu ngawt siah leh thlum tui ang reng tak. Mizorama chhim lam chuan 'thingba' an ti.

Zawngṭah: Ram thing hnah sin kung lian thei tak kawm sei ang reng tak, a bawr bawra rah ṭhin, a kawm rah pawn pil pan tak ziah fai chuan chawhmeh tui tak chu.

Zawng zang ang: Kutchang hnih chen vel thil mum tan bial hmáwm máwm milh melh.

2. SAVA: Savate hi kan ram timawitu leh mihring tan pawh hmuhnawm leh rilru tihlimtu a ni mai lo a. Kan thu leh hla-ah hmun pawimawh tak a luahin lungrualna leh lunglênna leh hmangaihna sawi fiahna tehkhinna nungcha pawimawh tak a ni. Mahse chungleng sava zawng zawng chawi kim lo mah se, kan thu leh hlaa hmun changtu kan ram savate hian kan thinlung lairil fan khawpin thu leh hla chei nan kan hmang a. Heti taka kan hnam thu leh hlaa an pawimawhzia kan ram savate hian hre ta ngat se, lawmthu sawiin kan tualah lâm thai tak an nâp hial âwm e. Tunah erawh chuan an chênna ram mite ngei hian kan hnam tan a an pawimawhna hre chang lo lêkin kan kuthlei leh kan hrawk hriam lutuk chuan kan chimih zo ta si a.

Tunah zawng '*chung muvanlai len thiani*' hmuh tur a awm tawh lo a, '*chung kawlngo thla khawng ri*' leh '*sirva zai mawi*' lah hriat tur a awm tawh hek lo. Khawnge '*zarva lungrual*' leh '*ṭhuva awmhar*' chulram awitute kha an awm zawh tak le? '*Thlangpualhrang*' leh '*kulva reng ro tin rel thiani*'-ten min ṭinsan zo ta si a. '*Bâwngte palai*' tirh tur leh '*koh thiam chung huiva*' an thlawk bo zo ta si a, khua a va han har ta ngai ve le. '*Zun ṭlainema kángkáng, chhimbuk, thangfên zai ṭin min awitu*' thawm a dai zo tawh a. Phai phunchawng par tlan '*kulva-thlehhniar chhunrawl zawng*' hlim thawm a dai zo ta. Tun ang renga kan kut leh kan hrawk a hlei chuan, kan thu leh hla timawitu leh tihausatu hian hriat a hlawh lo ang a. Kan ṭawng hi a pachhe sawt dawn a ni. Tunah pawh hian kan ṭhangthar hla thar phuah han enin, nungcha leh khuarel hunpui mherin an lung a tihlên lohzia chu an hla phuah aṭangin a chiang reng mai. Mizo thu leh hla tihausatu a nih avangin i duat ang u, an hming an hmel pawh hriat i tum ang u. Kan rual u-ten '*rimawi ram*' ti-a an chawi ram a reh zo ta.

Aw le, chung kan thu leh hla hausakna vawm belhtu, kan hla phuahtuten an hla châng tin an chawi kûr ngiai nguai chungleng sava hming lâr zualte chu:-

Bâwngpui: Ṭhenkhat chuan 'irliak' an ti. He sava hi hla tam taka lehkha thawn sawi nan hla a '*thaikawr bâwngte; palai bâwngte*' ti-a an chawi ṭhin sava a ni. Palai anga an hman chhan chu: Kan pi leh pute an rammu tur an kal lai a, khaw chhung lam aṭang a hram chung a bawngpui thlawk an hmuh chuan an rammu chu vannei dawna inruatin an rammut tha a tho hle ṭhin a. Ama'rawh chu, ram lam aṭang thunga thlawk chung bawkâ khaw chhung lam pana a thlawh crawh chuan an zinga tu-emaw vanduai tura an ngaih avangin an kir leh vek ṭhin. Chutiang ngaih dan nei chu an nih avangin bâwngpui chu palai angah an ngaih avangin 'palai' sawi nan an hmang ta a ni.

Kawlhawk: Hla-ah chuan 'kawlngo' an ti a. Mahse kawlngo tak tak zawk chu, tui sava chi khat var hlak mai a ni a. 'Kawlhawk var chi' an tihna a ni mai a. Kan ram chung zawnah hian a rualpui mai a ranw thlawkin boruak sang takah khian an thlawk kual vir mup mup ṭhin a. Chu chu '*kawlngo thangban zâr*' an ti. Sava pêm chi (migration bird) an pêm turin kan ram an rawn tlawh khûm lai kan lo hmu ve chauh a nih chu. Chu sava avang zawk chuan kawlhawk hian 'kawl ngo' tih a hlawh a ni. Kawlhawk hi chu a vara var (ngo) lo napui.

Kawlhawk chem barh ang: Riat nawk nawk, ṭawng berek phûl luam.

Kawlhawk riah hmun ang: Thaw bawrh bawrh leh ri mumal loa ri ṭûk ṭûk.

Kawlhawk chhim pan nghawng ang: Ring sei iak uak leh ring tifân iak uak.

Kawlngo: 'Kawlhawk' tih en rawh.

Mu: Hla ṭawngah chuan 'chung thlohmu; thlohmu' tiin an chawi ṭhin.

Muvanlai: Hla-ah chuan '*chung muvanlai, muvanlai lên thuam*' ti te-in an chawi a. Thu lamah ni se, 'muvanlai tlang chawi; muvanlai tlangzawl her, muvanlaiin chhawl a ban hma loh chuan sava dangin bu chhehna an zawng ngam lo' an ti. 'Muvanlai tlang chawi; muvanlai tlangzawl her' tih hi, ban phar a awp sat a lam thiam ban phar her tlan ṭhin sawina a ni.

Tlaiberh: Hla-ah chuan 'berhva' tih a ni. Daitam sava Zoram pumin kan hmelhriat leh a khawi rual naupang pawhin an khawi ṭam ber a ni. Mizo thawnthu-ah hmun a chang tam hle. Pemṣan khawṛam tuala farṭuah vul mawi tak si an phuahna pawh.

'Hmunah chuan ṭuangṭuah hi mual awitu,
Tunah erawh berhvaten rûnah siam e;
An hraileng an awi an chiar nghian e, 'an ti a ni.

Vahai: 'Haiva' tiin hla-ah an chawi a, Mizoram phai sava, a no pawh khâwi hlawh tak thingkawrawnga bu nei chi a ni. Khawi chi tak a nih avangin bengchheng teng tung sawi nan pawh 'Ralte vahai no ḷa ang' an ti a. Ralte-hoin vahai no an lakin an lawm pheng an chiau chul ṭhin ni phawt maw le.

Vahui: Tualvungi leh Zawlpala thawnthu-a Zawlpala a thiha Tualvungi ko tura an tirh sava a ni a. Chu avang chuan kan thu leh hla-ah pawh palai leh

zualko atan an chawi ber pakhat a ni. '*Chung huiva; huiva len thuam; huiva hram mawi; pulai huiva*' ti te-in an chawi ṭhin. Hetiang hian hla-ah chawi ila:

'Huiva len thuam, pulai-ah ka tir ang che,
Va kal ta la, ka lungdi rumpui sangah;
Ka run hun nuthaia sawm turin, 'tiin.

Vahai bu ang: Thingṭang sin tê tê, zungchal tiat lek lek leh a ai sin deuhte pawh 'I thing phurh chuan vahui a ti lungleng ang' tiin an hmang bawk.

Hui hum ang: Ṭawng duh lo ngawi reng. Vahui hi no leh a pui pawh a nung chung kuta hum ieng pawh tal leh ṭe a tum miah loh avangin, ngawi renga chechang lo-a awm reng tehkhinah an hmang.

Hui-sih: Sih vahuiin an tlan duh tak hi. Chung a tlantu vahui man tum chuan sih chu an hung ṭhin a, an man ṭeuh ṭeuh ṭhin.

Vahui chawn tawi: Vahui chawn a tawi êm avangin chawn tawi sawi nan an hmang.

Vaki: Hla-ah chuan '*kiva; kiva lengrual*' an ti.

Vaki pa hmui ang: Senlâr sen ṭha tak. Hmui hnawihsen tehkhin nan te a rem hle.

Kilen: Vaki manna chi len dum fei tak. Vaki rual liam duhna kawnah mau tlawn pahniha kap parhin an zar a, vaki rual lo thlawk chuan len chu hmu lo-in an su a, mau chu kai kawpin an tlûk a, vaki chu an man ṭhin.

Vakul: Vakul chu sava lal a ni a, hla-ah chuan '*kulva; kulva-thlehhniar; kulvareng; hram thiam kulva; ro tin rel kulva*' ti te-in an phuah tum lam hawi hawiin an hmang. Hmanlai lalte chuan vakul

chang ṭawn khawm an tawn ṭhin a, 'kulva chang sei tawn' an tih chuan lal a ni tih a hriat theih. Awithangpa leh Dirialo-a inphuah elna-ah pawh Dirialo-an Awithangpa chu:

'Thim pawh zing se Awithangpa chu zawng mei
bul a chang âwm e,
Diriallo val erawh 'kulva-thlehhniar'-ah;
Ropui rel ṛêng rênga nilên tur; 'a ti a nih kha.

Vamur: '*Murva len thiam, murvate; chungtiang len thiam murva*' an ti ṭhin. Lalzova pawhin:-

'Hawi vel ila murva mah khian,
Ka chung thangvan zawlah;
Chawnglerh tahpuan a bang an ti,
Nang ngaih ka bang thei lo, 'a tih nghe nghe kha.

Vapual: 'Pualhrang' tiin amah lawng lawng chu hla thu-ah an hmang. Amah aṭanga ṭawng piang erawh chu: '*Pual hrang indi; pual hmul (nula hmelṭha); pual renga; vapual hmel ropui (hmel ropui); pual-lawi* (zo leh phai inṭhenna lai)'.

Vasir: '*Sirva; sirva leng; sirva zai thiam*' tiin hla-ah an chawi. Romani pawhin:-

'Tlang tin ṭuahpui leh vau vul lai khua-ṭhal,
Ka hawi ngam lo raltiang romei zing kar saw;
Suihlung rual sirva leng an nui hiau ve par an
tlan,
Khaw tlang sirva hnehin aw, rianghlei nau ang
ka tlei thei lo, 'a tih kha.

Vaṭhu/Ṭhuro: Hla-ah chuan 'ṭhuva; ṭhuva awmṭhar; ṭhuvaleng' ti te-in an hmang.

Vazar: Vazar chu a ruala awm leia tla chi, hrâm dial dial thin an nih avangin hla-ah pawh '*zarva lungrual;*

zanva ianga lungrual' tiin an chawi. Leia chaw zawng an nih avangin thingsemim te an tlan a, an chuk kehna lei khuar kêk pawh 'vazar sum' tih a ni.

Heng savate leh va dangte pawh a ni thei e. Hlaa chawi dan chi hrang hrang sawi hleih theih a ni lo. A chhan chu, hla hian zalênna hran a nei a, ṭawng kalphung bawhchhe si lo-in duh lam hawi hawiin a hman theih a.

Entir nan: Vazar chauh hi '*zanva lungrual*' an tikher lo, vasir pawh a hmangtuin '*sirva lungrual*' a tih chuan a dik tho. Tin, sava dang pawh ni se, chumi behchhana a phuah duh a nih chuan, hlaa chawi ṭhin eng sava pawhchawi se a dik tho a, a thu kalhmang erawh chu a dik tur a ni. 'Fiaratui' pawh khawi lai tui pawh hlaa chawi nan 'Fiaratui' an ti tho ang hian. A tlangpui thu-in sava hi hla-ah chuan a hming letling zawng a hman hi hlaa hman dan a ni ber a. Sava kher lo pawh a hming thlep (syllable) hnuhnung zawk dah hmasak hi a hla ṭawng (poetical term) a nihna chu a ni.

Entir nan 'Chichang = changchi; arsi = siar; tuallai = laitual; Tuirial = Rialtui (rial tla ṭhin hi ni lo-in); khaw lian = lian khua; sakhi = khisa; uicho = choui' ti te-in an hmang ṭhin.

BUNG 10

SANGHA LEH NUNGCHATE LEH PANGPARIN KAN THU LEH HLA AN TIHAUSA

1. SANGHA: Kan ram sanghate hian kan thu leh hla-ah kawngro tam tak su mah suh se, an kawngro awhna laiah chuan a pawimawh hle a. Hla-ah leh hla kher lo-ah pawh sangha aṭangin ṭawng a piang nual a ni. Amaherawhchu, kan rama sangha chi hrang hrang awm hmingin kan chawi kim vak lo. Sava chua chi mal hminga chawi a hlawh hle a Sangha erawh chuan a hlawh vak lo. A sangha hminga chawi a awm ve chauh a ni. Chunga kan hman dan chu:-

Sangha. Sangha hrim hrim chu hla-ah chuan 'lengngha, nghaleng' tiin hman a ni.

Nghalenglutar: Mizoram khawthlang lam thing chi khat lian lo tak, a hmel enin bûl thing chi niin a lang. In chung chhen zet chuan a sang ve theiin kâk ṭhuam lawn nuam tak a ni.

Nghavangin a chhek hma-in nghate-in a chhek ngai lo:

Nghatunin a chhek hma-in nghate-in a chhek ngai lo:

Nghapuiin a chhek hma-in nghate-in a chhek ngai lo: Aia upa-in an bar hma-in naupangin an bar khalh ngai lo, tih angin, eng thilah pawh, aia upa leh hotu-in emaw an tih hma-in tihkhalh tur a ni lo. Aia upate leh hotute zah thiam takin, an mitmei enin an tih hmasak awm ṭhilah reng ren tihkhalh tur a ni ngai lo e, tihna a ni. A ṭawng hman dan a inang lo a, ṭhenkhatin 'nghavangin' an tih laiin ṭhenkhatin

'nghatunin' an ti a. Ṭhenkhat erawh chuan 'nghapuiin' an ti thung a. A enga pawh chu ni se, a tum chu thuhmun vek a ni. Nghavang leh nghatun hi sangha lian chi a nih avangin 'nghapui' tih mai hian a keng ve ve thei awm e.

Nghavang lunglen: Favang ṭan tir September thla de chho lam aṭanga vangpui hun chhunga zing ni chhuak êng mawi tak hi.

Ngha tui thar: Furpui a rawn inṭan a, ṭhâl lai lui tur kang pawhin hnâr nghet nei tuihnuk a' thlung ta a. Chutih lai chuan, ṭhâl tui tlem mawng tui tamna lam pana tui luang zuia sangha haw thlâte chuan, tui a pûn leh tak avangin lui hnâr lam an rawn pan thar leh ta a. Chung tui thara, lui mawng lam aṭanga lui hnar pan chho leh ta sanghate chu 'ngha tui thar' an ti a. Sanghate tan 'tui thar' a nih avang a ni.

Nghalim: Kan ram lui tina awm tih theih sangha lian lo tak, lung bal liak chi sangha sa tui tak a ni. Lui lian vak lo-ah pawh a awm a, kan ramah chuan sangha lar tak a ni. Hlaa an chawi chuan 'limngha' emaw 'limnghate' emaw an ti. Tu-emaw pawhin heti hian a phuah nghe nghe.

'Chaltuaian limngha a man thuam lo,
Fiara-tui li a zau laiah lensin-in,
Ṭiau laihung chauh hi a fun ṭe ṭe.'

Sangha rep ang: Mutchhuak lo a meng kar reng.

Sangha pakhat ṭun ang: Mi pahnih mu dun, pahnih an ni tih hriat loh khawpa iṇpawm kawp thaka puan inkhuh a mu dun.

Nghapui suar an: Bawkkhup a mu zan, âwihtlân a nih

chuan chhak lam hawiin a bawkkhup ṭhin.

2. NUNGCHATE: Hla phuahthiam Vankhaman kan ram hi 'rimawi ram' a tihna chhan ber pakhat chu, kan rama nungcha hrâm mawi tak tak chung thereng chi hrang hrang zingah chuan thu leh hlaa hmun luahtu thereng chi tam tak a awm a. Thereng chi hrang hrang awmte chu an hming mal mala chawi lo-in, a zavai huapin 'lelte; lelthang' tiin an chawi deuh ber ṭhin. A thereng mal hming tak chuan lamrik a ni ngai vak lo. Thereng hrâm mawi kan tih bik chu a awm tehmeuh a. Mahse chungte pawh chu 'lelte, lelthang' ti-thoin an chawi a. Chung thereng chi hrang hming lar deuh deuhte chu:-

(1) **Rengchal** (2) **Uleuh** (3) **Ngirtling** (4) **Dawlrem** (5) **Lalruanga-seluphan-zawn** (6) **Losul-thereng** (7) **Fanghma-tharko** (8) **Kawrnu** (9) **Chêpchêp** (10) **Vevu** (11) **Zuzi** (12) **Nipui-thereng** leh (13) **Zo-kawrnu** te hi an ni.

Heng thereng zingah hian an hrâmin Mizo rilru lairil fan bik a awm a. Mahse kan chenna leilunga awm thereng a inang lo mai theiin kan lungkuai chi thereng pawh a inang lo mai thei. Mahse thereng sawi nana 'lelte, lelthang' kan ti mai hian a huapin a fawm kim tho-in a rinawm e. Chung thereng hrâm lungkuai deuh deuhte chu:-

RENGCHAL: September leh November thla inkar thla thum chhung hi a vanglai a hman ve hun chhung a ni. He thereng hian Mizo lung a kuai ber a tih ngam hial awm e. Favang khawthiang romei zam lo, tlai lam ni her tawh laia a'n mal hrâm ngat phei chuan lunglên a kaitho duh hle mai. Tlangval lungleng pakhat pawhin hawkulh ṭeuh chung

hian:-

'Lelte, kiu kiu lo la bang mai rawh,
Thangpuii u lèng i au em ni a awm lo;
Tuipui raltiang saw a kai ta e.'

zu tithlawt a. Sialsuk nula hla phuahthiam Romani khawhar lungleng awmngaihna hre lo pawhin:-

'Ṭhal awiin leltepan lenbuang a nghak,
Ṭhal tui ang kan nghah chu kumsul vei leh lunglen;
Dai lêm ang maw; thinlai a zing riai e khuareiah,
Zunleng zam leh hmutiang aw;
Nang ngaih lunglen a nêm thei lo.'

a ti a nih kha. Heng hi hla thu mawi tak a nih a hnu-hman a thu cheimawi lehzualtu chu heng thereng hramte hian a tiťamkim lehzual êm êm a ni.

NGIRTLING: Rengchal awm hun lai bawka ri tliang tak mai kiu vêl vêl ṭhin hi mi ṭhenkhat chuan 'lelte' an ti bik a. Mahse a ni bik lo, lelte chu thereng zawng zawng sawina a ni. Thing hrim hrim sawi nana 'thingrihnim' an ti mai ang hi a ni. Ngirtling hi thereng danglam tak a ni a, zanah pawh a hram tho a, Thereng hram mawi tak a ni.

DAWLREM: Rengchal awm hun bawk a awm a ni. Dawl a rem dawna a hram ṭhin avangin 'dawlrem' tih a ni.

THLANG-KAWRNU: Mizoram khawthlang lam thereng a ni a, hlaa chawi nan 'thlang-kawrnu' tih a ni. A hming tak chu 'kawrnu' tih a ni mai. He thereng hi a hram chuan 'kawrnu ṭap' an ti bik. Chu avang chuan tu-emaw pawhin:-

'Awmlai lunglian hrang ka do zo lo,
Ka luah hmun-in thlafam a chang ta si a;
Kawrnu iang ṭahlai ka bang thei lo.'

ZO-KAWRNU: Zo hun sanga awm a nih avangin 'zo-kawrnu' an ti. Fur laiin a hram ṭhin a, zing lamah a hram meuh lo, tlai nemah khawthim dawnah a hram no ngher mai a, a rawl chuan lung a tileng viau mai a. Heti hian hla-in an chawi nghe nghe:-

'Tlaimenuh siang lawi tur a awm ta lo,
A ko che sin zo-kawrnu-in ṭap ruaiin,
Lo haw rawh siang lawi a hun ta e.'

ULEUH: He thereng hi nipui lai a hram, thereng hram mawi tak, ral khata a mi lungduh ko leuh leuh ni âwm tak hian a hram ṭeuh a. Chu avang chu a ni ang e lunglên hla pakhat pawhin.-

'Koh thiam uleuh sawm ka nuam mang e,
Hringfa zawngin kan ko kir tawh hlei lo 'ng e,
Chûn lo-in Rihtlang a pan hne hne.'

Aw le, sawi tawh angin, kan ram thereng hram mawi tak takte hi, hnam lungleng thei tak leh zai ngaina tak hnam tan hian kan ramah Pathianin a dah bik a ni ang e tih tur hialin, kan ram cheimawitu chauh ni lo-in kan thu leh hla thleng a tihausatu an tling a. An hun hai hauh lo a rawn rap dik chiah ṭhin an nih avangin, anmahni hun tê tê zelah an hun tawi tê hmang tura an bihrukna ata lo chhuak ṭhin an nih avangin, chu an hun ṭheuh chu an rawn hman tik apiangin mi awmhar hnam rilru a khawih êm êm ṭhin a ni. Heng thereng chang lo kan ram pangparte chen hian, mi lunglengte rilru a kaitho thar lehin hmanlai ngaiin an kiu vawng vawng a. Chu avang chuan a ni phawt mai Romani pawhin:-

'Kumsul hai lo te 'n thing tin a lo par vul leh ang a;
Engtin nge lunglên ka lo tuar ang le?'

a ti hial a ni. Chung hun rawn ınher leh ṭhın chuan, an nun hlui mual liam tawh chu an rilru-ah a rawn din tharın a chawk tho leh ṭhin chu a ni phawt mai le.

Aw le, thereng chi hrang hrang chu kan malman kim seng lo-in hla-ah chawi kim a ni vek hek lo. Sawi tawh angın 'lelte, lelthang' mai hian a fawm kim tawk hle e.

3. THILDANG: He bung thupuiin a ken tel loh, mahse kan thu leh hla ti-changtlung êm êmtu, sawi hmaih phal rual loh chu kan ram pangparte hi a ni. Mizote hian tun hma chuan chin chi pangpar kan nei tlem hle a. Khaw hmun nghet neı loa kum hnih kum thum dan lek leka ram thar zuana khaw thar kai zel ṭhin an nih avangın tunlaia 'huan' kan tih ang pawh hi an nei mumal ngai lo. Chuktuah huan leh pangpar huan te pawh an nei ngai lo. An pangpar lo neih ve ṭhin tlemtê chu lo lamah thlâm velah an ching mai a. Chungte lah chu chi hnih chi thum chauh a ni leh nghal.

An pangpar chawi tam ber chu ram pangpar, Vankhaman 'chin loh par' a tih ang a ni deuh zawk. Chung pangpar hmang chuan thu leh hla ṭha tak tak leh lungkuaı tak tak an lo chher chhuak a ni.

Chung pangpar hming chu an ngaihzawng te koh nan leh sawi nan ber an hmang nghe nghe. 'Ainawnparı; Chawnpuipari; Chhawkhlei par iangi' ti te-in hla bung leh châng tam takah an chawi tih kan hria.

A hmasa-in 'chin par' i'n thlur hmasa phawt teh ang. Chungte chu: (1) Zamzo (2) Derhken (3) Chuailo (4) Sappangpar (sappui par) te a ni ber. 'Kumtluang' hi kan chinna a rei fu tawh nâ a, tlai khawhnu deuh a kan chin a ni a. 'Sappangpar' kan tih hi mi ṭhenkhatin 'sappui par' kan tih pawh hi kan chinna a la rei lua lo, Sapin min awp chin Vailen hnua kan chin chauh a ni.

ZAMZO: He pangpar hi chi hrang chi hnih kan nei, chungte chu: Zohniar (a sen chi leh a eng chi) leh Zo-archhuang nen He pangpar hi Mizo hnahthlak zingah chuan a hmelhriat lo kan awm awm lo e. Hla-ah 'zozam' tiin an chawi kur ngiai nguai a ni.

'Lampêngah di hnah chhâwl ka ţhuai,
Ka nghak dawn e chhuahtlangah Zozampari;
Tawng lo-in siang lawi ka tum si lo,

tiin. Zamzo hian Mizo nunphungah hmun a chång thuk hle a

Hmanlai thawnthu pakhatah chuan - Mi pakhat thlama awm hi ramhuaiin lak a tum a, a hlau tlanchhia chu zamzo buk phênin a biru ta a. Ramhuai chuan zamzo buk phêna thil awm rêng rêng a hmu thei hauh lo mai a, chu avang chuan a him phah ta a, an ti. Chuta ţang chuan Mizo hian zamzo hi thlâm velah an ching ta zel a ni e, an ti. Zamzo hi favang laia par vul ţan, vul lai hun rei tak leh chuai har tak a ni. Lianchia hmelţhatzia tehkhin nan pawh, Lianchia mawngkua chu zohniar kaih luh ang a ni' an ti a. Zohniar par sen chi kuta hmer tlat a, hmer bak a par la lawr ķuttum hual vel a kaih thleh ang a nih chu. Favang, vangpui laia nula thlawhhma kal hawngin an thil phurh kara zamzo, zohniar leh chuailo par leh sap-pangpar vang lai an thliah hmer khawm, an phur sira an thiat ţhin te hi an inhmeh êm êm zu nia.

CHUAILO: Chuailo pangpar hi hmakhawsang aţang tawh a Mizo pangpar chin kumkhua a ni a. Pangpar kung sawi tham awm lo khawp a lei hrula kung tawi tê buk leih a ni a. A kuhmûm lai sawi tur êm êm pawh awm lo-in tê deuhin a rawn par ţan a, a rawn par pawr ţial ţial a. Kung khatah pawh par tam tak parin a mawi hle mai, a par lah a hming angin a chuai har nâ rawh. A mawi êm ayangin nula hmelţha leh ngaihzawng tehkhinah pawh a hming hi an hmang rim êm êm a ni.

Awtawlha pawhin Paula zin vawi thumna hla thluka a hla phuahah pawh:-

"Chung siar iang a vul chhing chheng
'Chuailopar mi u, "

a ti ani. Chumi-ah chang lọ hlatam takah chuailo pangpar hian chawi a hlawh a. Mizo pangpar chin zingah Zamzo leh Chuailo ni lo pangpar dangin chawi a hlawh vak lo, pangpar hming hrang hrang lawr khawm hla a nih ngawt loh chuan.

Kan thu leh hlaa kan chawi tam ber pangpar chu ram pangpar a ni hlawm a. Chung pangparte chu nula hming aiah an hmang tam hle. 'Ainawnpari; Chawnpuipari' ti te-in an hmang ṭhin. Chung ram pangpar lar zual deuh deuhte chu: (1) Chhawkhlei (2) Hawilo (3) Ainawn (4) Chawnpui (5) Farṭuah (6) Vaube (7) Nauban (8) Chawngtlai leh (9) Mualhawih te a ni. Heng zingah hian hlaa chawi lar zual a awm a. Chungte chauh chu thlir lawr diat diat ila. Hla-ah chang lo thu lamah pawh heng pangpar ṭhenkhat hi chuan hmun a luah a ni.

CHHAWKHLEI: Thing kung mawi tak hnah chhah bet tlat, a hnah hnuai lam sen-uk khek khawk a ni. Mizoram khawchhak kil ram hmun zo taka awm ṭhin pangpar mawi elkhen a ni. March leh May thla chho hi a vul vanglai a ni a. A'n vul tak tak mai chu a buk khatin a vul chûk mai a. A par sen chi a tam ber a, a vara par pawh a awm. Thing phun nun har tawpkhâwk a ni. A par chu sawi loh a hming thleng hian hming mawi tak a ni hrim hrim. Hla pakhat pawhin:-

'Chhakah Chhawkhlei par a vul chhing chheng,
Kei ka lungdi thlangah Chawnpui a par e;
Laitual mawi Zozami kan ti e, '

tiin pangpar chi thum hmingin mawi takin hla-ah hmun pawimawh tak a luah a ni.

HAWILO: A hming tak chu 'hawilo' a ni a, pangpar a nih avangin 'hawilopar' tih a ni mai ṭhin. Mizoram khawchhakah chauh a awm a, pangpar sin tê tê kung sawi tham pawh nei lo, en thuak chuan chuti tak a mawi pawh a lang lo, mahse en chet dawl tak a ni thung. Hmanlai pi leh pute thlarau khawvel rin danah hmun pawimawh tak a chang a. Thlarau khawvel pathna kalkawnga awm Lunglohtui kama par Hawilo chu Lungloh tui an in zawha Hawilo par an beh tawh chuan an khawvel ngaihna a reh ṭhin niin an ngai. Chu pangpar chawi chuan Lalṭanpuia chuan:-

"Ạu; rih-tlangpui liam mahula,
Pialleiah parte nang i len chhung chuan,
Hawilopar min lo ban mah se,
I lam ka thlir bang thei mai dawn em ni?"

tiin a ngaihzawng a ngaihzawnzia phuah nan a hmang a ni.

AINAWN: Khawchhak pangpar bawk, Lalruanga-behṭhi kung tiat, a kung panga par, par sin tê tê mawi tak a ni. Thing ang reng kung lian lo tak a ni a. A hming aṭang hian 'ai' chu (aidu lam) ni âwm tak a ni. Ṭhenzawl Vacha-dịl vela awm 'ainawn' an tih ve tho chu, aidu lam chi par var hlak mawi tak a ni. A hming aṭang chuan Thenzawl-in 'ainawn' an tih chu a inhmeh mah mah zawk. Mahse mi tinin khawchhaka awmah kan ngaih vek avangin chhimtlang hla phuah thiam Lalzova pawhin a hla pakhat Dizawni tih-ah: '*Chhak-ah ainawn a vul tunge ka suihlung min hnem ang?*' a ti a nih kha,

CHAWNPUI: Mizoram khawthlang lam ram pangpar mawi tak a ni, June leh July thla-ah a par ṭhin a. A kung chu thing lian duh tak, phai Vaiho phei chuan lawngleng atan an duh ber pawl a nih avangin, Mizoram aṭangin Sai an laktir a, luipui dungah an tawlh thla leh chiam ṭhin a ni. Chawnpui kung hi 'thlado' zuk ti teh tlat a. Chuvangin, 'thlado terah

chawnpui a par' an ti ṭhin. Nula tehkhinah hmangin I alzova vêkin:

'Aw; i ngaih a zual em e, Chawnpuipar.
Nang lova ka tlei hi mu ring lo la,
I rau i thla lungmawl tal hianin
Mi rawn zawṇg ve la.'

tiin lengzem hla mawi tak 'Awmkhawhar suhlunglenin' tih hla a phuah nghe nghe kha.

FARṬUAH leh **VAUBE**: He ram pangpar mawi tak ve ve hian chawi kawp pawh a hlawh hle a. A chhan chu an par lai hun a inan chiah avang leḥ an awmna leilung pawh a man deuh ṭhin vang a ni mai thei. March thla chhO hi a vul vanglai a ni ve ve a. Mizoram pangpar mawi eltiang leh hlaa chawi tam ber a hauh hial âwm e. A chhan chu Mizoram leilung a luah kim vang pawh a ni mahna. Tin, chu lo-ah dai kiang bawmtu hmuh phak maia vul chûk ṭhin a ni a. Mi tin hmuh phakah an vanglai mawina chu an pho chhuah ṭhin vang pawh a ni ang, Farṭuah hi hla-ah chuan 'ṭuangṭuah, ṭuahpui' tim an chawi a; Vaube erawh hi chuan 'vaube' tih aiin 'vau' tih mai hla-ah leh thu-ah pawh lam a hlawh zawk. Romani pawhin hlea chawi kawpin:-

'Tlang tin ṭuahpui leh vau vul lai khuaṭhal,
Ka hawi ngam lo raltiang rọmei zing riai kar sam.

tiin a chawi a. Hla dangah pawh:

'Ka rawn fang leh hmana kan ṭuanna tlang.
Ṭuahpui leh vau an vul leh ta;
Kan suli hmu khua rei an chang zo ta,
Hring leh thar hnah nemten lo bawm.'

an tih kha. Tin, he pangpar chi hnih hi hla kher lo ṭawngah pawh ṭawng min belhchhahtu pawimawh tak a ni. Chungte chu:

Farṭuah luang zawh ang: Dîm âwm tak a lei rapa kal bai hlo hlo.

Vau ang vul: Vaube par chu a var avangin var buk tehkhin a ni; luṭuak tehkhin nan te an hmang. Mizo thla hming sawi nan pawh vaube vul lai thla chu 'Vau thla' an ti a Chu chu March thla hi a ni

Heng pangpar chi hrang hrang, kan thu leh hlaa hmun pawimawh tak luahtu kan sawi tâkte chauh hian kan thu leh hla-ah chawi an hlawh a ni lo. Pangpar dang kan ziak ve thote pawh hi chawi tlâk leh kan ram cheimawitu vek an ni. Mahse tunah zawng kan kuthlei avang bawkin a tualṭo ngat phei chu hmuh tur a vang ta. Forest Department-in a chi kui ṭiak a min phuntir hlawm avang erawh chuan kan la chang hrâm hrâm chauh a ni ta.

Tin, pangpar dang kan ram hmul pangngai ni lo kan chin chawp mawi tak tak kan thu leh hlaa kan chawi a awm hlawm a. Chungte chu: Lily; Rose leh Saron te hi ani.

Kan ram hmul pangngai, mahse chhim leh hmara awm sa a awm loh avang nge, pangpar mawi tak si a awm a. Chu chu 'tlaizawng' a ni. Vankhaman thiam takin chawi lo phei se chuan kan thu leh hla engahmah kan hla phuah thiamten an chawi miah lo.

Tin, British Surveyor-ho Mizo-in 'Tlangsam' kan tihten pangpar chi khat an theh ṭiah Krismas lai a par ṭhin a awm a. Chu chu 'tlangsam' ṭhenkhatin 'pholeng' an tih hi a ni. Chu chu tlai khawhnu pangpar mah ni se, kan thu lehhla-ah chawi a hlawh ve ta nual.

BUNG 11
KHUA

'Khua' han tih hian Mizo rilru-ah chuan thil dang vak kawk lo-in kan chenna in leh lo awmna inbawr khawm hrang hrang hi a kawk nghal a. Chu chu a dik lo hauh lo. Mahse chu khua chu eng vangin nge 'khua' tih hming a put tih chhui hmasa ila. Pi leh pute kha khaw thar sat a kum hnih kum thum dana ram ṭha leh an leido khaw dang beihna tur remchang emaw, buh leh bual mirna ram tur ni-a an rinna ramah emaw ram zuanin khaw thar an sat chàmchi ṭhin a. Bungraw ritsak vak an neih loh avangin an khaw thar kaina tur panin nunau, a lungphurbu-in, a nawlpuiin an tawlh lut nghal mai ṭhin. An inbenbelna tur hmunah chuan aidu báwk khawhin an in tur ṭheuh an puah nghal thuai thuai a. Nanga râp-in malkalh bang na nâ nâ chu kár lo-ah an khawr pum mai a. Chuta ṭang chuan in ṭha deuh zawk an la puah leh ṭhin.

Mahse an khaw thar kaina tur lamah chuan páwng vawkchaw phûl liam ngawt an ni lo. A hma-in pasalṭhate leh ram chin hriate chu an lal ho-in emaw, lal upa ho-in emaw a zâna zan khat na nâ nâ chu riak turin riah buhfai nen, arpa khuang duh tak nen an thawk chhuak hmasa a. An khaw thar sah duhna hmun tur a remchangin lal mual kiltute kilna turin hmun a remchang em, tihte uluk takin an thlîthlai a. Chung thilah chuan lungawi thawkhat mah se, a hmun a hrisel dawn leh dawn loh an hriat loh avangin zân an han riak ta a. Zing khawvar lama an arpa-chhiarkhuan ken kha a khuan hun pangngai bi thlapa a khuan chuan, "E, a boruak a thiangina hrisel dawn a ni ang e, kan arpa ken pawh a khuang ṭha-in heta khaw ṭem hi 'Khua'-in rem a ti a ni ang," an ti a. 'Khua' an ṭem ta ṭhin a ni.

Arpa hi a thawnvena khuang ṭhin a ni a. A thawven loh chuan a khuang zen zen lo. Zinga a khuan thin nachhan pawh, zan boruak thawipikthlâk tak a kiang ṭan a, zing boruak thiang tak a rawn intan tih hria-a khuang ṭhin a ni. Pal tlanga a thlawh kaia a khuan ṭhinna chhan pawh lei aia a thaw a ven vang a ni. Tin, arpa dang nen an insual nikhuaa, huai zawk chan a chan phawt chuan a thawveng pheng chu a khuang thin. An khaw thar kai tumna hmun an en ṭuma an arpa ken a khuan that loh chuan, "E, a boruak a thiang hlel deuh a ni ang, 'Khua'-in rem a ti lo a ni ang e," tiin hmun dang an zawng leh ṭhin. Tin, an arpa ken chu ni danga a khuan ang hun ṭhinah khuang mah se, an hmun ena upa duh loh thil, zâwng lu 10 emaw, thingzungkai emaw, leiruangtuam emaw, tlan tlâk si loh sih emaw a awm chuan khaw thar kai nan an duh chuang lo. Khua bawkin rem a ti lo-ah ngaiin khaw dang an hawisan ṭin a ni. An duh ang 'KHUA'-in rem ti ni-a an hriatna hmunah chuan remtitu avangin 'khua' (village) an din ta ṭhin a ni.

Chu 'khua' tak mai chu a ni kan tlur tur ni ta ber chu Hmakhawsang aṭangin Mizote pi leh pute khan 'sakhua' an nei a. Chu an sakhua chu thumal pahnih 'sa' leh 'khua' kaihkawp a ni a. Mizo hnam chi pêngte khan mahni ṭheuhin 'sa' an nei hrang a. Chu an 'sa' chuan 'hnam' a kawk a. Miin tu hnam nih emaw a duhchuan, chumite 'sa' chu a phun a ngai a. Chutianga titute chu 'saphun' an tih chu. Sa an phun aṭang chuan a hnaih kalsanin a saphun te hnam a lo ni ve tawh ang a, an sakhua pawh a bia-in an dawi sa pawh a kil ve thiang tawh ang. Tichuan, 'sa' chuan hnam a kawk a nih chu. 'Khua' erawh chu mihring aiá thil tithei, mihringte dam lai chauh pawh ni lo, thih hnu thleng pawha ro la relsak zui zel theitu (divinity) a kawk a.

Chu 'khua' chu a ni 'Khuanu, Khuanuleng' an tih ṭhin leh 'sakhua' tih a nihna chhan chu. Chu 'khua' chuan he khawvel boruak sik leh sa te, ni tin khaw awm dan te, rilru

lam leh taksa dinhmun chen a reltu chang ni lo-in, leilung thlenga dintu a ni a, chu avang chuan 'khawmual' tih ṭawng pawh a awm hi. Chu 'khua' engkim titheitu aṭang chuan a hming lam telin ṭawng tam tak a piang a, kan thu leh hla tihausatu ṭawngkam thumal pakhat chauh daihzai tak si a ni ta a ni. Chu 'khua' tih ṭhumal pakhat KHUA (Khua-village tih aṭang ni lo) aṭanga ṭawng lo piang tate chu:-

Kumkhua: Hun tiam chin awm lo rei tak, chatuan ẽm ni si lo.

Khawmual: Tui chim chin bak leilung hi (heta 'khaw' tih lai hi 'rawmawl' tih a 'raw' tih lai ṇi ang a lam rik tur a niin ziak zawm tur a ni bawk.)

Khaw tlang: Khaw awmna tlang a ni a, ziak zawm loh tur. (Kan khaw tlang chu sang tak a ni.)

Khawchhak: Ni chhuahna lam khi khaw awmna chhak a nih chuan ziak zawm loh tur a ni a, khaw awmna thlang a nih pawhin ziak zawm loh tur.

Khawthlang: Ni tlakna lam khu.

Khawvel: Leilung leh tuipui zawng zawng leh van boruak thlengin. Khawvel mihringte thil chin tlan hi 'Infiamna khawvel; thu leh hla khawvel' an tih phah.

Khawrel/Khuarel: Engkim titheitu rel apiang hi, a chhe lam a tha lamin.

Khuatuan: Chatuan hun. Hla pawhin:

'Khuatuana van hmuai dan kumsul a liam zel a,
Kum thar a lo piang a,'

tiin an phuah a ni.

Chu 'khua' bawk chu titihtheihna (divine

power) a nihna kawngah pawh mihringte rel phak loh, mahse mihringte chungchangah sı reltu a nih avangın, hetiang hian chu a thil rel chu mihring rel a nih lohzia an tarlang leh a. Chungte chu:

Khawhring: Mizo ngaihdan chuan thil ṭha lo mihrıng chunga thlentir thei, mi pum tina tura mi kawchhunga lutin, chu a luhna chuan a mi huat zawng pum a tina ṭhin niin an ngai a. Chutianga mi pum tina ṭhintu chu 'khawhring nei' an ti. An ngaihdan chuan nula ṭha inti vete chuan a aia nula ṭha ni-a an sawi pum a tina ṭhin niın an sawı. Mahse a nihna tak zawk chu: Nula pum a nat khan, a tinatu chu nula hmelṭha dang, a aia to zawk emaw kha, a îtsîk avangin khaw danga an pem bo daih theih nan nula chu khawhring nei ah a puh a. Khawhring neia an ngaihte lah chu khuaa awm tlâk lo a nih avangın an hnawtchhuak a, an pem ta daih ṭhın a ni. Khawhring chu an hlauh êm avangin thil an ei dawn reng rengin an ei hma-in tlemtê an paih a, chu chu 'khawhring thian' an ti a. An paihin khawhring lawm nan 'khua tlai' an ti ṭhin.

Khawzing: Engkim-tithei 'khua' a chênna hmun a ni. Ṭhenkhatin 'zingphul' an ti a. Pawi-ho chuan 'zinghmu' an ti. A chênna chu 'khawzing' an ti thung.

Khuanu/Khuanuleng: Tunlai a 'Pathian' kan tih ber hi a ni âwm e. Hla-ah chuan 'Khuanuleng; chung khuanu' an ti. A chênna chu 'khawzing' a ni.

Khuatuah: Nupa inkawp rem tak leh inhmangaih tawn thlam tak hi 'Eng eng emaw an karah harsatna

awmin an innei thei dawn lo emaw tih tawh hnu pawhin an inkawp rem leh ta a, an inngeih phian lehnghal, 'khuatuah' ngei zawng an lo nih nâk meuh hi' te an ti ṭhin.

Khawsiam: Mi aia chak chungchuang te, engkima mite aia ṭawr nalh ang chi hi, 'Ani hi zawng tu khaw tluk rual va ni suh, hetiang 'khawsiam' hi mi an tam lo teh asin,' an ti châwk.

Khawsik: Taksaa thawk natna, pang lum huam si-a vawt ti êm êm leh luhai leh luna ber ber a thawk chi, mahse a thawh dan a inang vek lo

Khawnawt: Khawtlang mipui zawng zawng, 'a khawnawt' an ti deuh kher ṭhin. 'Kan ram lalber lo zin chu a khawnawtin kan lo hmuak asin.'

Khawsa: Awm leh cheng; chhungkaw inrelbawl dan. (1) Khawiah nge in khawsak ve? (2) Kan khawsak a har em mai (3) Khawsak ka rel (4) A khawsak dan ka duh zawng a ni lo, a nung duhdah em mai.

Khawtual: Khaw pakhat zel huam chhung (1) Khawtual mi, mikhual ni lo kha (2) Khawtualah chuan a man a tlawm deuh ('tualchhung' tih nen a thuhmun).

Khawngaih: Lainatna; hmangaihna; zahngaihna.

Khawngai fa: Lusûn; mitthi ngai. Khawhar hla pawhin:

'Aw, khawngaifa ka va riang em ve aw,
Ṭapin tlaini ka leng leh ṭhin;
Aan sawi vanram tuala lengten,
Engtin min rawn ngai ve ang maw;'

an tih kha.

Khawchhuak: Dam leh; tuar chhuak. (1) A dam khawchhuak zo ang emaw chu le!

(2) Kan tuar khawchhuak lo ṭêp a ni.

Khaw chhuak: Pian leh mûrna khua, zik chhuahna khua (ziak zawm loh tur)

Entirna: "…..khaw chhuak zawng zawng kal vek tur."

Khawlai: Khaw chhung mi tin len velna lai hi.

Khawhar: Lungleng. Hla-ah chuan 'awmhar' an ti. Ngai.

Khawpui: Khaw lian in tam tak leh mihring tam tak chênna. Ruah sur dawna van lama ri dur dur ṭhin hi 'khawpui ri' an ti.

Khuavang/Khua leh vang: Ramhuai lam chi mihring chunga sual em em lo chi. Pi puten an sawi dan chuan, khuavâng mit chu a tung zawngin a awm a, an chhu erawh chu a khamphei thung an ti. Khuavang thîkthu chhe tak a nih avangin nupa pawh hi nem tak a inkoh leh inbiak tur a ni lo, khuavangin a thîk a an inṭhen duh e, zu ti a. Mipa an nih sawi a awm lo a, hmeichhia vek niin an ngai. Ṭhasiaman khuavang nula a mutpui (pawl) a, 'Sawi hauh suh, i sawi chhuah loh chuan rei tak i dam ang,' an ti a. A sawi hma zawng chu a dam ta rêng a, a ha pawh bal mah se a ṭo leh zel a. 'A ha bal a khawl ringawt pawh paiper khat a tling e,' an ti. Mahse a dam rei tâk êm avangin ṭhangthar nun a ning ta êm êm a, thih a châk ta a. A thih châk chuan khuavang a pawl thu sawi hauh lo tura khuavangin an tih chu a sawi lui ta ngat a. Heti hian, "Khah, keimah Ṭhasiam nun ning a,

khuavâng chhu khamphei ka luk," a ti a, a thi zui ta a ni an ti. Upate chŭan thil dangdai deuh an la tih ngai loh thil tih an hreh hle a. 'Khua leh vângin a hua ang e,' an ti ṭhin.

Khua leh tui: Sapin 'citizenship' an ti. Hmanlai chuan lal khat khuaa chengte zawng zawng chu lal khua leh tui an ni a. Chu an lal chu a kawi a ngila zawm tur an ni. Tunlai erawh chuan Sorkar khat ram chhunga a rammi nihna hi a ni thung. Keini pawh India ram khua leh tui vek kan ni

Inhmakhua: La tih tur tho tho lo tih lawk: tih tur hnapui thawh hmaa hna tesêp tih ve ngai tho siin a dal loh nana lo thawh lawk. He tawng hi ṭhenkhat chuan 'inhmakhawsuh' an ti a, 'inhmakhawchuh, inhmakhawsuih' emaw ti tawk pawh an awm. 'Inhmakhua' emaw, 'inhmakhawsuh' tih emaw hi a tlanglawn ber chu a ni.

Inkhawtawn: Nupui pasal chungchang a 'Pathian sam suih' tih ang hi a ni. Ṭhenkhat chuan 'inhamtawng' sawi nan an hman laiin ṭhenkhat erawh chuan 'tawnsabawp' sawi nan an hmang thung. Ṭhenkhat leh erawh chuan nupui pasal chungchang kher ni lo-in ṭhian-dûn inkawmngeih tak sawi nan an hmang thung.

Thing-khawsa: Ṭhenkhat chuan 'thing-pikhawi' an ti a, thing chi khat rau raua thing upa leh damrei, thing dang aia lian ṭal bik hi.

Khawchhán: Zanah emaw chhûnah emaw boruaka alh êng thlawk duai duai leh khu zit zur zur leh mual a thlawh liam hmu a puak dur ṭhin hi.

Khawmu chawi: Mi an chin hriat loha bo ringawt, hnuhma hmuh tur awm si lo, a bo chhan hriat loha bo daih. Hetianga bo hi a ṭhen chu tam takin an hmu leh a, ṭhenkhat chu tu kut tuar nge a nih hriat lohin an thi a, ṭhenkhat erawh chu dam taka hmuh ni si rilru pangngai lo deuha chhar pawh an awm.

Khawpal: Na lawk loa thi ringawt, a kawng kal lai leh hna thawk lai pawh a ni thei 'khua-in a pal hlum' an tihna a ni. Upate chuan hetianga thi hi 'za chham lâk' an ti bawk a. An tihna chhan chu: Kum tinin mi za (100) thi tura ngaih a ni a, za tling lo mi 99 an thih tawh si chuan a za tlinna tura lâk nia an ngaih vang a ni. Ṭhenkhat chuan mitthi khaw kawtchhuaha sairawkherh lianpui keng a 'duty' Pawla nupui 'Sanu' an tihin a lâk a ni e, an ti thung.

A khawchhhin: Buh vuih a la hun hma hret a vui chhuak hmasa hian, buh vuih nan khua a thian leh thian loh fiah nan khua a chhin a ni e, an ti. Buh kher lo, thlai leh thei rah chi, a rah hun thlen ṭak tak hma emaw, la rah ngai lo, rawn rah ve ṭan tir, tlemtê chauh rah ve hi, a khawchhin an ti bawk.

Khawmuang: Muangchang; tlai; hmanhmawh lo; rei.

Tlai khaw-hnu: A hnu rei fe; tun hnu deuh daih, a rei zawng erawh chu a inchen kher lo.

Heng aṭang ringawt pawh hian 'khua' tihin a daihzaizia leh a nihna thukzia chu kan man chhuak thiam mai âwm e. Tunah erawh chuan boruak lam hawi leh hun lama kan hmannate sawi ve leh thung ila. Mahse a dangte ang a sawi fiah duah ngai lem lo a ni a. A sawi fiah ngai zual deuh chauh

ûm zui ila a ṭha âwm e. Chungte chu:-

Khawcheng	**Khawduai**	**Khawdur**	**Khawchhia**
Khawchin	**Khaw-en**	**Khawfur**	**Khawfingchat**
Khawhniam	**Khawsang**	**Khawlum**	**Khawdul**
Khawro	**Khawsaṇg**	**Khawthiang**	**Khawthim**
Khawṭha	**Khawṭhâl**	**Khawvar**	**Khawvawt**
Khawhnim:			

Khawhawi: Mihring nunphung leh zia sawi nan hman a ni a.

(1) Mi khawhawi zau tak a ni.

(2) Khawhawi-na a dal em mai i kit daih ang aw.

Khawhmuh: Mita thil hmu.

Entir nan: A khawhmuh a zau a, thil a hre ngawt asin.

Khawmei: Hla-ah chuan 'romei' tih a ni a, ṭawng pangngaiah chuan 'khawmei' tih a ni.

Khawṭap: Khawthian ni-a van lama rûm veng veng hi a ni. Ṭhenkhat chuan 'vanfa-ṭap' an ti a. 'rial rûm' ti an awm bawk a. Ṭhenkhat chuan 'rial rûm' leh ṭhenkhatin 'khawṭap' an tih leh 'vanfa-ṭap' an tih danglam tak a ni an ti.

Khawtlai: Tlai, a hun tak a ti lo emaw thleng lo emaw hi.

Khuatlai: Hmanlai a khawhring an then a, an paih chiah hian 'khuatlai' an ti a, khawhring an vei loh nan khawhring tih lungawina tura thian an ni.

Khaw raṃ: Mihring chenna khaw rauhsan; khaw hlui tûma chen tawh lohna.

Aw le, 'khua/khaw' tih hming zawng zawng sawi kim

sên a ni lo a. Heng atang chauh pawh hian 'KHUA' tih awmzia a thuk dan leh kan thu leh hla a tih hausak dan chu kan hre thei mai âwm e. Kan thu leh hla-ah chauh ni lo-in kan khaw hmingah chen sa-in hmun a chang tam êm êm a ni. Chungte chu -

Bilkhawthlir	**Khawlailung**	**Khawrihnim**
Khawkawn	**Khawbel**	**Khawlêk**
Khawruhlian	**Vaikhawtlang**	**Khawbung**
Khawlian	**Khawzawl**	**Rihkhawdar (Myanmar)**
Khawdungsei	**Khawpuar**	**Saikhawthlir**
Khawmawi	**Khawhminglo**	**Khawpuibung (Manipur)**
Zokhawthar	**Khawhai**	**Khawthir**

Heng khua tih hming chawia khaw hming sak zawng zawngte pawh hi 'khua' tih awmze thuk tak atang a chawi chhoh zel niin a lang. Vaiho pawh hian 'khua' an tih vena chu hriang hriang telin khaw hming an sa ve tho a.

Entir nan 'Allahabad, Ahmedabad, Jabalpur, Jaipur, Itanagar, Gandhinagar' an tih a 'bad, pur, nagar' an tihte hi 'khua' tihna a ni vek a. Mahse anni tawng chuan, keimin 'khua' kan tih tobul thuk tak nei ve a ni lo.

BUNG 12

KAN ṬAWNG-AWM SA HMANGA ṬAWNG TIHHAUSAK

Bung hmasa lama sawi tawh angin kan ṭawnga awm si, mahse ṭawng kai dawng kan thiam deuh tak avanga kan ṭawnga awm ngei ngei pawh kan ṭawng dang thiam chu kan chelek duh tak zawk emaw tih turin kan hmang tam ta a. Chung mithiamten kan ṭawnga eng thu emaw an sawi kara kan ṭawnga awm ve tho si ṭawng dang an zep thin hi, mimawl zawk tan chuan a fiah tur angin a fiah zo lo a, an sawi tum tak pawh min man ṭhelh tir châwk mai. Kei mimawl te lah chuan an ṭawng kawi hman chu thîkin a hmanna tur ni hlei lo-ah lam dan dik pawh ni bar lo-in kan lo thîk kawkalh nen. An sawi tum a fiah zawk nan mithiamten anhmang mah engtia tih thu loh. Chuti ni loa thawka phita ṭawng dang thiam ve hlei lo-in dik mang si loa hman kan lo tum ve phêi hi chu, kan ṭawng chawhchawrawina pakhat chu a ni. Kan ṭawng ngau ngau pawh kan thiam tawh loh vei nen, a tidal zâwnga ṭawng dang kan chelek tam ta lutuk hi chu tunah pawh hian buaithlâk tham a tling ta.

Mizo ṭawng hi a hausakna lamah chuan khawvel tu hnam mah hian a tluk lo ang e tih tur a ni hial âwm e. Tunlai a 'science & technology' an tih ang chi lam erawh hi chu, a kumkhaw thila kan hmelhriat ngai loh a nih avangin kan ṭawnga sawi ngaihna a awm lo a ni chauh a. Chuti tih loh thu leh hla dangah erawh chuan kan ṭawng hi a hausa thlawt a ni. Hnam dang ṭawng thiam ka ni ve lo a, chuti chung chuan hnam dang ṭawng aia kan ṭawng a hausak dan ka'n tar lang

ang e. '*Insu* leh *inbual*' hi Vai chuan '*dholana* leh *nahana*' an ti mai a, Sap lahin '*washing* leh *bathing*' an ti a. Keini erawh chuan kan tihfai tur azirin, '*su, bual, sil, tleng, tleuh, thuah, phih*' tiin kan sawi ṭhin. Chutah a chi azirin thlai chin dan pawh '*kui, theh, tuh, ling, phun*' kan ti a, heng ang zat zat ṭawng hi hnam dang hian thlai chin dan sawina ṭawng an nei ve pawhin ka hre lo. Kan khâwl (machine) neih ve hmui te hi chu a bunghrang hming kan nei kim ve biai a. Chungte chu. 'Hmui bang, a kut, a tlûng, a mulêp, a tlung, a thal, a beng, tluanghrui, a sut, a chhuat, a in' kan ti a. Heng hming mal sawi dawn hian a bulah 'hmui' tih dah a ni zel thung.

Heng motor leh khâwl dang leh thil dangte pawh hi hmakhawsang aṭangin lo siam ve tawh ni ila, damdawi lam chen hian lo siam ve ṭhin ila chuan a hming mal mal pawh kan nei ve vek lo thei nâng. Kan neih ngai loh thil a nih avang chauhin a hming kan nei lo chauh a nì zawk. Chuvangin, kan neih ngei ngei erawh hi chu kan ṭawng ngeiin lam ila. A hming phuah thar ngai erawh hi chu kan thu leh hla hmasawnna kal zelin a la hring ang chu maw. Chuti tih loh kan ṭawnga awm sa ngei ngeite erawh hi chu hmang tlanglawn ila. kan ṭawng kan tihausa zawk ngei ang. Mahse chungte pawh chu hman sual a awlsam êm avangin fimkhur tak leh uluk takin chîk chung zelin hman dik tum ila. Kan hnam dam khawchhuahna a hril tih hria-in i pawng ba sa ngam lo teh ang u. Heng 'chuvangin, chutichuan, tin' tihte hi eng huna hman tur nge ni tih te hre chiangin hmang ila kan hnam ropuina tur a ni ngei ang.

Tin, ṭawng hman kan thatchhia hian kan ṭawng a tikhawlo ṭhin a. Mi tam takin ṭawngah chauh ni lo ziak ṭhleng pawhin kan hmang thatchhe lulai lutuk deuh. 'Inkhawmpui' tih tur a 'khawmpui' kan ti te, 'champhaphâk' tih tur a 'champha' kan ti ṭhinte hi chu ngaihhnaṭhiam ta ila. Champhaphâk aia 'cham' kan ti ringawt te hi chu chin loh a ṭha. Chu ang bawk chuan 'chutiang, hetiang' ti ta lo-a 'tiang'

an ti te, 'chutichuan' tih aia 'chuan' tih pawh hi 'chutichuan' tih kaihtawi a ni, a dik tluanchhuak tawh lo. Mahse ṭawng hi a dik zawk pawh ni se, hman a hlawh loh chuan a thi lo thei lo. Nikhua a'n rei deuh chinah phei chuan mi tin hman zawk na nâ nâ chu a dik zawkah pawm loh theih lah a ni hek lo. Entir nan: 'Vangtlang' tih hi dik zawk mah se, Bible meuh pawhin 'vantlang' a tih zawk tâk avangin a dik lo zawk chu a dik zawkah pawm loh theih a ni ta lo ang hian

Ṭawng chungchanga thil mak tak chu: Khawvelah hian 'scientist'-te chuan khawvela thil la awm ngai lo leh la hmuhchhuah loh hmu chhuakin hmasawnna ropui tak an siam chhuak a. Tunlai tak phei hi chuan khawvel hi 'scientist'-te khalh kal a tih theih hial awm e. Chuti tak a khawvelin kawng hrang hranga hma a sawn zel lai hian tawng erawh hi chu a tla hniam zel a. Khawvelah ṭawng tam tak chu vûrh pilin a awm ta. Ṭawng thar thumal piang leh a awm sa lak kawia hman dan tihdanglam zeuh zeuh tih chauh lo chu hnam pum huapa hman tur ṭawng thar erawh chu a piang ngai hauh thung lo. Khawvel hmasawnna hi dawrawn hun anga a arh choh hluai hluai laiin, ṭawng erawh hi chu dawrawn khaikhup angin a ṭhang zuih tial tial si zawng a nih hi. Thil dang hi chu a hlui aiin a thar a ṭha zawk châwk a, ṭawng erawh hi chu a thar aiin a hlui a ṭha zawk a tih theih âwm e. Mahse khawvel hun inher zel leh hmasawnna-in ṭawng a khawih tel avanga lo danglam chho zel erawh hi chu, ṭawng hlui ngainatute pawh an lo inher rem (adjust) thiam ve a pawimawh thung.

Kan ṭawng a nun reng theihna tur chuan thil pahnih pawimawh deuh mai a awm a. Chu chu: (1) Hnam dang awp beh kan nih loh leh (2) Kan ṭawnga kan la neih loh kan ṭawnga chher chhuah thar a ni. He mite pahnih hian eng angin nge kan ṭawngah hnuhma a neih dan thlir chiang ila.

1. Hnam dam khawchhuak rêng rêngin an ţawng an hloh ngai loh avangin, kan ţawng humhimtu pawimawh ber chu tuma awp beh (dominate) loha kan hnam kan awm hi a ni. Hnam tê zawk awptuin Pathian thu hrilh nan an mamawh a nih loh chuan a awpbehte hnam ţawng an ngaisang ngai lo. An zir ve a nih pawhin an ngaihsan vang ni lo-in an awp beh ngheh theihna tura intihnelawm nan an zir chauh ţhin a ni. An ţawng zir chu sawi loh, an awpbeh hnamte hnam nunphung (culture& traditional) thleng pawhin an uksâk vak lo. Kha chen kha kan ramah 'foreign missionary'-te an awm a. An awm chhung zawng khan kan hnam inchei dan leh nunphung angin an nung duh miah lo tih sawi ngai lo-in kan hria

A awptute chuan anmahni ngaisang tur leh an nunphung leh zia engkim la chhawng turin an zirtir ngar ngar a. Anmahni an chhoh-en reng a, an thu leh hla a kawi a ngil an zâwm a, an tluk loh hnam leh an ţah hnam an nih reng theih nan. atang apau-in an zirtir ţhin. Naupang zirlaibu-ah pawh thu mawl tê tê hmangin kan naupan lai aţanga kan thluak su-in zirtirna thu mawl tak anga lang, mahse kan chhoh-en reng theihna tur zirtirna kan dawng a. Chu chu: 'Tuifinriatah sial aia hrawl thing aia sei sangha a awm an ti' tih an zep zauh thiam te kha tun thlenga kan hnam pawisawitu a la tling phâk a ni. Anmahni kan chhoh-en tâk luat avangin sap ţawng hlauhna min neihtir nasa êm êm a. Tun thleng hian kan zirna School tinah English Subject chu kan zah ber ţawng, min tichak lotu a la ni zel.

Hei hi a chhan chu, kan mingo hlauhna leh zahna rilru-in min la kiansan loh vang a ni. Chuvangin, anmahni berin min awp ţawh si loh chuan an ţawng leh zel hi zawng i hlau tawh lo ang u. Khawvel ţawng chi khat a ni ve mai a ni. Vai thir chhe zawng leh chhang zuar pawhin kan ţawng an hlau miah lo ang hian hlau miah lo-in zir ila, kan hlauh loh Vai

tawng pawh kan thiam a ang kan hmang ngam ang hian hmang ngam ila kan thiam mai ang. Amaherawhchu, eng hnam tawng pawh thiam ila, an hnam 'culture' erawh chu i seng lut tel hek suh ang u. English chu khawvel tawng a nih tawh avangin hnam tin tan thiam makmawh zawng a ni ngei mai, mahse kan ṭawng lantu leh kan tawng min awp bettu-a kan la hman cheu chuan awp beh hnam kan la ni tihna a ni ngei ang. Kan hnam hi Politics thilin emaw, tawngin emaw tu hnam mahin min awp beh lohna tur in bawih nhu i pu suh ang u. Awp hlum hnam an chawi chhuak leh tawh ngai lo. Kan chhehvel hnam Tripura-a Kokborok leh Halam te, Cachar-a Kacharite tan hian din khawchhuah leh ngaihna a vang hle tawh a ni.

(2) Kan tawnga kan la neih loh kan neih theih dan kawng hnih a awm a. Kawng khat chu tawng thar chhertu tur 'Glossary Committee' hc lama tumi Sorkarin din se, anni tawng chher ang ang chu hmang zui nghal turin Sorkar vekin thu vawrh darhtu 'media' lam pawh thu pe se. Tin, chher thar eng ang mahila hman zui a nih si loh chuan tawng hlamzuih a ni leh tho tho ang. Hman zui tlan vek a nih erawh chuan kan tawng tihausatu pawimawh tak a ni ngei ang. Pi leh puten 'vawk' hi 'vawk' tiin a hming an sa a. A tawng tobul pawh awmin a lang lo. A hming satu-in 'vawk' ni tawh se, a ti a 'vawk' kan ti ta theuh a, a vawk ta hliah hliah mai a ni. Bung hmasa lam a sawi tawh angin, kan nu leh pa, pi leh pute khan ṭawng kawi dang an thiam loh alei-ah '*thlanhlih thlua, saphal* (alu), *sap-bawkbawn* (tomato)' te an ti mai a, a tha khawp mai, kan hmang zui ta chiah hlawm lo mai pawh a.

Tin, kan ṭawng a kan la neih loh, a hming pawh sa hran chuang lo-a an lam dan ang anga kan hman tâk Sap tawng kan chelek lar êm êm, mi tin hriat tawh ni si kan ngah hle a. Hengte hi ṭhenkhat chuan a nih ang ang hian kan tawngah seng lut ve mai ila, a 'spell' erawh chu ti-Mizo mai ila, an ti

ạ. Chu an ngaihdan tihchak nan chuan, English-ho pawhin Saxon te, Greek leh Latin leh French -te chu an ṭawngah seng lutin an ṭawng an tihausa a. Chu ang bawk chuan keini pawhin Mizo ṭawnga kan neih loh na nâ nâ leh kan hman lar tawh site hi chu Sap ṭawng ni raw sek sek kan ṭawngah seng lut ve mai ila, an ti a. Hnial ngaihna chu ka hre lo nâ a, mahse keini ang laisen lungmawl tan chuan, eng zata tam nge kan seng luh dawn? Kan ṭawnga awm tawh lo phawt chu kan seng lut zel mai dawn em ni ang tihah hian ka buai a ni. Sapho chu khawvel awptu tihngam khawpa hnam ropui an ni a. Eng ṭawng pawh ni se, an ti-sapṭawng thei zel a, an ṭawngah khawvelin a pawmpui thei zel bawk a. Keini hian Sap ṭawng hi seng lut ve ta ila, eng hawrawp pawhin ziak ta ila, kan ti-Mizo ṭawng ve zo ang em? Sapho chu sawi loh kan chhehvel hnamte pawh hian kan ṭawngah min pawmsak ve duh ang em le? Keini ngei pawh hian kan ṭawng hausakna-ah kan chhiar ang em?

Chuvangin, Sap ṭawng kan thiam deuh deuh ang a, kan ṭawng ang maia kan chelek a tam tawlh tawlh ang a. Chungte pawh chu kan tihhausakna tiin kan ṭawngah kan lawm lut zel a nih chuan, kan ṭawng chu Sap ṭawnga kan khuh piltir vek hun a thleng dawn a. Tuna kan ṭawng ang maia kan hman lâr tawhte hi chu azawng aza-in kan thlâk kim seng hauh lo ang. Tin, eng ang pawhin hmang mahila kan ṭawng chu a ni kumkhua chuang hek lo ang. Sapho chuan eng ṭawng pawh an hmang hawh ve ni chauh lo-in an chhuhsak thei zel a. Chung ṭawng dang an ṭawnga an seng luhte chu tu hnam ṭawng ber nge tih hriat loh an chhuh hmin der theih avangin an ṭawng tihhausak nan an nei hlen thei a ni. Hnam dang ṭawng an hawh a ni lo, 'hawh' chu ni se pek leh ngai, an pek leh miah loh avangin an chhuhsak a, an duh duhin an hmet hrualin an hmet sawi mai a ni.

Chu chu Sapho ropuina tak pawh a ni âwm e. Chutianga kan ṭawng tihhausak vena tur kawng hmasaber chu - Ṭawng mawngphah khat kan hmanpui kan Zò hnahthlâkpui kan rama la cheng ve ngeite leh kan chhehvel rama chengte ṭawng hi kan ṭawng vawm belh nan chuan a awlsamin a ṭangkai ngawt ang. Kan ṭawnga kan la neih loh, kan laichin hnamten an neih site hi hna hmasa-ah neih ila. Ṭawng inzul sa, tunah pawh inhman pawlh nawk nawk mek, kan ni a. An aiin kan ṭawng hmangtu hi kan tam a, an aiin 'literature' lamah kan hausa sa zawk bawk si a. Tin, chu bâkah mahni-a 'state' nei awm chhun kan nih bawk avangin leh hnah thuhmun, ṭawng kalkhat hmang kan nih avangin kan ṭawng tihhausak nan hman thiam a pawimawh chang ni lo-in a ṭul ta a nih hi. Chumi piah lamah erawh chuan Sap ṭawng leh Vai ṭawng lam pawh kan la melh zui ang chu.

Aw le, chu lam chu mithiamte bawhzui turin hnutchhiah ta ila. Tuna kan chhiar lai bung thupuiin a tum angin, kan ṭawng ngeia awm sa, ṭawng dang hmanga kan ziak fo leh an ziak dan kalhmang anga kan ziak ṭhinte hi kan ṭawng ngeia a thlâkna awm sa leh Mizo ṭawng kalphunga ziak ni se. Chu chu entir nan: *'Dated 15th June 2004'* ti-a ziak lo-in, a thu Mizo ṭawng a nih si chuan *'June ni 15, 2004'* tiin ziak ila, a Mizo zawk ngei ang. Kan ṭawnga phuah thar ngai lo, a ṭawng kan neih sa hmanga kan ṭawng tihhausak hi thil harsa a ni lo. Mahse sawi leh sawi hnu, kan hman zui loh erawh chuan a thisawn leh tho tho ang. Tichuan, Sapṭawng kan hman lar tawh, mahse kan ṭawnga awm reng si, kan ṭawng tihhausakna remchâng takte chu:

(1) Thi tawh hming tawp a **'Late'** tih nan 'L' kan dah ṭhin a. Hemi aia hian **'Fam'** tih hawrawp bul **'F'** tih hi dah ve mai ila. Sapin **'late'** ah tih mah a dik si chuan à dik lohna a awm chuang lo. **'Lalkhuma (L)'** tih aiah 'Lalkhuma (F)' ti mai ta ila, a harsa chuang lo a, a ṭha zawk bawk si.

(2) Inkhel inbitum tur ziak a nihin a infiam turte Mizo an ni emaw ni lo emaw, Sapin **'versus'** kaihtawi **'vs'** an dah aiah **'bitum'** tih kaihtawi **'bt'** dah mai ila. A awmze dik tak a ni tho si a. **'Arsenal bt Portsmouth; Champhai bt Khawzawl'** ti mai ila kan ṭawng hausak dan chi khat chu a ni ngei ang.

(3) Kan ṭawng kalphungah chuan **'fanu/fapa'** hming sawi hmasak a ni a. 'Thanga **fanu** Remi; Thanga **fapa** Rema' tih a ni a. Sap tih dan kan thik a nih rau rau pawhin a kaihtawiin 'Thanga **f/p** Rema; Thang **f/n** Remi' tiin ziak ila. Ziak tur a tam chuang hauh lo a, chhiar hunah erawh chuan **'fanu/fapa'** kan ti mai ang. Tuna kan ziak dan hi chuan 'Rema **s/o** Thanga, Remi **d/o** Thanga' tiin kan ziak a. Kan chhiar hunah lah chuan 'Rema **son of** Thanga chuan; Remi **daughter of** Thanga chuan' tiin sei duahin kan chhiar a. Ṭawng dang hre lo tan chuan eng tihna nge hriat a nih loh ahnu-hmanah a pa hming a hnuhnun avangin, a pa zawk chu emaw sawi a tum tih a awl khawp mai. Tunlai phei chuan 'Rema, Thanga Mission veng **fapa** chuan' te kan la ti ta lai nghal nen. **'F/p; f/n'** ti-a a kar a rin awn (oblique) dah kher kan duh loh pawhin **'fn, fp'** tingawt pawhin kan dah mai ang chu.

(4) Kan ṭawng ngeia kan ziak pawhin **'ni'** tih mai turah **'Dt. dt.'** tiin kan dahdeuh vek a. **'Ni'** tiin dah mai ila *'full stop'* chhut a ngai si lo, a awlsamin a Mizo zawk bawk si, hman tlân ṭheuh atana iaiawmin a lang lo.

(5) Sapin **'chutiang zelin; a dangte'** tih nan **'et cetera'** an tih chu a kaihtawiin **'etc.'** tiin an ziak a. Hei hi kan thîk ve a nih rau rau chuan kan ṭangin **'adt.'** tiin **'a dangte'** tih kaihtawi hmang ve ila, **'etc.'** tih nen a hawrawp a inzah tho bâkah kan ṭawng hausakna pakhat chu a ni ngei ang.

(6) Tin, Sapin **'entir-na'** tih nan **'for example'** an ti a. Chu pawh chu ṭawng ṭial dang seng lutin **'e.g'** (exempli gratia) an hmang ṭhin a. Hei hi kan ṭawnga awm sa awm a nih avangin

kan ṭawnga '**entirna**' tihhi lamtawi ve-in '**ent**.' ti mai ila, kan hman ṭhan chuan a ṭha a ni mai.

(7) Hun sawi nan a hnam dang tih nan ṭawm a zing lam leh tlai lam sawi nan a '**A.M.** (ante meridiem) an ti leh tlai lam dar sawi nan a '**P.M**. (post meridiem) an hman pawh hi, a darkar sawina a nih avangin 'zing dar' sawi nan '**Z.D**.' ti ila, tlai lam dar sawi nan '**T.D**' hmang leh mai ila. Chhûn sawi nan '**noon**' an hman ang pawh hi '**chhun**' ti ve leh mai ila. Tichuan heti hian kan hmang ang. '**Z.D.** 10-ah inkhawm kan ṭan a, **T.D**. 6.30-ah zan inkhawm kan ṭan leh,' kan ti mai ang Chuti lo pawhchuan 'Inkhawm hun dar 10 (**Z.L**. - Zing lam) ti pawhin. '**Chhun** dar 12-ah lo kal ang che,' ti ṭe-in a Mizo thei ang berin a hman theih vek a ni. Ṭawng thar phuah a ngai lo, kan ṭawng awmsa hmang hian kan ṭawng kan tihausa thei a ni. Tin, '**Z.D.; T.D**.' tikher lo pawhin 'Inkhawm hun chu dar 10:00 (**Z**) a ni a, zanah chuan dar 6.30 (**T**) a ni,' ti te pawhin hmang mai ila.

(8) Hming tam deuh emaw, pakhat chauh emaw ziak dawn a '**chungte chu**' (namely) tih nana an hman (dah) ṭhin, hawrawppui kher pawha an ziak ziak loh '**viz**' (videlicet) ti-a an ziak ṭhin hi kan ṭawng pawhin hman dan awm thei ngeiin a lang. Sap ṭawngah hian an hming ziak tur chu a tam leh a tlem sawi lo-in '**viz**' an tih hnu-ah hming an ziak ta mai niin a lang a. Chuvangin, keini pawhin a tlukpui hmang ve mai ila. A thu kalpui (context) azirin, Sapho hman dan ang kher pawh ni lo, hawrawpte kher pawh hmang lo-in '**chungte chu; a hming chu**' tih nan '**hming**' tih chu '**hmg**' te pawh ti ta ila. A hman dan tur chu: 'Kan mi sawmte chu: **Hmg**: Mawii, Rova, Siami leh Pari te an ni' kan ti ve mai ang.

(9) Sapram pawh ni si lo-ah hi chuan '**NO ADMISSION; STICK NO BILL**' tih te hi chu ṭar a ṭul a nih leh kan ṭawnga kan ziak hnuaiah kualkhung (bracket) chhungah duh leh tar

chauh ila. **'No Admission'** tih aiah **'LUT SUH'** tih ni se, **'Stick No Bill'** tih aiah **'ENGMAH TAR SUH'** tih ni leh mai se, a ţha zawk lo a nih pawhin a chhe zawk chu a ni lo, a tawi zawk bawk si.

South India lamah chuan eng thil pawh tar se, an ţawngin an tar hmasa ber a, chumi hnu-ah Hindi-in an ziak leh a. A hnuai berah Sapţawngin an ziak chauh ţhin. An hnam ţawng tluka an rama ţawng tualleng tur leh chelek ber tur ţawng dang awmin an hre lo chu a ni phawt mai le.

(10) A huho-a thlalak, ţhu tlar leh a hnunga tlar hnih tlar thum a ding tlarte hming a hnuaia kan ziakin, **'Sitting: L to R'** tiin veilam aţangin a ţhute hming kan ziak a. Chutah: **'Standing 1st Row'** kan ti leh a. Tla dang a la awm a nih leh **"Standing 2nd Row'** kan ti zel a. Hei pawh hi kan ţawngin dah a harsa chuang hauh lo. Ama'rawhchu, kan ţawng hian **'Vei** leh **Ding'** kan ti ngai lo-a **'Ding** leh **Vei'** ti ţhin kan ni a. Mahse khawvelin an hman ţheuh ang a dah ve kan duh a nih chuan **'Left to Right'** tih aiah **'Vei - Ding'** tiin a lamtawiin kan dah mai ang. Ţin, kan ţawng kalphung pangngai anga kan dah duh zawk a nih chuan, **'Ding - Vei'** tiin a lamtawi tho-in kan dah leh mai thei. Hetiang hian lo dah duh zawk pawh ni ila a sualna awmin a lang lo. A chhan chu - Hnam hian kalphung bik a nei a, Urdu ţawng pawh hi ding lam aţanga vei lam hawi zawnga ziak a nih avangin an Bible pawh 'Thupuan' awmna angah hian 'Genesis' an dah a, 'Genesis' awmna angah hian 'Thupuan' a awm ta a ni. Chu chu khawvelin mak an ti lo, an hnam kalphung a nih avangin mi tinin kan hrethiam vek tho.

Chu ang deuh bawk chuan India motor siam khalhtu chu dinglam-a a ţhut avangin inpelh nikhua-ah pawh 'Left to Right' (Vei lam sira pelh tur) a ni a. USA-ah thung chuan a khalhna chu vei lama an siam avangin ding lama pelh tur tiin

'Right to Left' a ni thung. Mahse chung chu thîk thil ni lo-in kan duh phawt chuan a huhoa thlalak leh lehkhabu rem tlarte pawh hi khawvelin a hman angin 'Vei - Ding' tiin kan hmang ve thei tho.

Aw le, a ding leh vei chu thu dang ni se, kan lo hman ngheh tawh angin 'Left to Right' kalhmangin kan ṭawng thunga dah kan tum a nih chuan, a huho-a thlalak ṭhu leh ding awm, a hnuaia an hming kan ziak dawn chuan hetiang hian kan ziak ve mai ang. '*Ṭhu: V-D. Miss Rokimi, Mrs Chawngpuii....* tiin kan ziak tlar mai ang. A hnunga ding tlar an awm chuan, tlar hnih tlar thum an nih pawhin a tlar hmatawng ang zelin 'V-D' tih ziak tawh lo-in '*Ding tlar 1-na; Pu Zaikhuma, Pi Thangi, Dr.Lalsawma...*' tih a ni ang a, ding tlar pahnihna lah, '*Tlar 2-na: Pi Lalsangi, Prof.Lalthawma...*' tiin a tlar tin kan ziak mai ang. Sap ṭawng aia a harsatna a awm chuang lo.

Tin, kan ṭawnga kan neih sa ni si, mahse ṭawng dang chelek teh a kan neih thumal eng emaw zat kan nei a. Chungte pawh hman harsa chuang si lo, kan hman loh dawklak avanga thi hlen mai thei a awm nual a. Chung zinga ṭhenkhat chu entirna ang chauhin tar lang ila:

(1) Ambush	=	Lambun
(2) Reconnaissance	=	Lamtham, enthla, thlirlawk
(3) Addict	=	Ngawlvei
(4) Chronic	=	Benvawn
(5) Roll call	=	Hming lam
(6) Sale	=	Tlawm (a man hniam/tlem)
(7) Police	=	Manmi (hei hi pi leh puten an lo vuah dan a ni)
(8) Jail	=	Lung-in, tan-in
(9) Camp	=	Inkulh
(10) Festival	=	Kût.

Heng thumal sawm chauh entirna ka ziak aṭang mai pawh hian a bâk la awm tam turzia chu kan hre thei mai âwm e. Kan ṭawng aia ṭawng dang kan chelek tam zawkna chhan pakhat chu, kan hman dawklak tawh avang leh ṭawng dang hman nuam kan tih zawk vang a ni pakhat a. Chu chu kan ṭawng thatchhiat vang a ni pakhat. Kan ṭawng thatchhiat avangin tunlai ṭhangthar lehzual phei hi chuan, 'khuavang-chhinchhiah' ti lo a 'khuavang' an tih ngawtna chhan pawh thatchhiat vang a ni a. Nakinah phei chuan 'khuavang' tih chu a hming dik ve reng emaw kan la ti ang.

Heng hi sawi loh, ṭawng dang thlengin lam tluan peih lo-in ṭawng dang thlengin kan la ṭan ta lai nghal nen. Ent:- 'I bazar dawn em?' tih zawhna chhangtu chuan 'Zar dawn lo,' a titâwi mai a. 'An la karfiu em?' tih lah 'Fiu tawh lo,' kan ti leh mai bawk. Carrom Board penho lahin 'Confirm' ti peih lo-in 'Fam rawh fam rawh,' an ti leh bawk nen. Kan ṭawng mah ni se tan tawi hun chu a awm ve tho a, chu anga hman a nih chuan ṭawng dik lo ni lo-in ṭawng thiam nihna a ni zawk mah thung.

Chung kan ṭawng an tan dan chu:-

(1) Ka han	=	Ka'n
(2) Amaherawhchu	=	Ama'rawhchu
(3) Amah-in, amah chuan	=	Ama'n
(4) Rawh u	=	R'u
(5) Nuin	=	Nu'n,
(6) Pa-in	=	Pa'n,
(7) U-in	=	U'n.
(8) Pu-in	=	Pu'n,
(9) Ni-in	=	Ni'n.

Hetiang hian inkohna thilah pawh tan tawi theih a ni. Tun hnu hian hawrawp bânna chhinchhiahna hi dah zen zen a ni ta lo. Tin, hla lamah pawh a thluk nena inrem theih nan

ṭan a ngai ṭhin a.

Chung tan dan tlanglawn ber chu:

(1) 'Mahni te-in = Mahte'n, zate'n, kimte'n, lo'ten' tiin an hmang;

(2) Na ang e = Nâ'ng e

(3) Lo ang = Lo'ṅg an ti a.

Mahse tunlai chuan 'lo'ng' tih hi a rik anga ziakin 'lawng' tih an ching ta hle. Hla-ah chuan 'chutah chuan' tih pawh hi 'Tahchuan' ti-a hmang an awm bawk. 'Chutichuan' tih pawh 'Tah chuan' tiin hla-ah chuan an hmang. Mahse tunlai chuan thu-ah hman an ching ta hle na a, a hmanna tur tak chu a ni lo. Heng 'lo'ng' tih leh 'nâ'ng e' tihte erawh hi chu thu-ah pawh hman tlanglawn a ni. Ṭhenkhat phei chuan 'chutichuan' tih turah 'chuan' ti ta ringawt pawh zu awm a.

BUNG 13

RANVULH, RAMSA LEH CHI HMING CHAWIA SAK

RANVULH HMING CHAWI:

(1) Sehlawh	(7) Sethlun	(13) Sialhau
(2) Sehnawh	(8) Sesawng	(14) Sialhawk
(3) Sekhum	(9) Sesawm	(15) Sialkal
(4) Selam	(10) Sesih	(16) Siallukawt
(5) Selesih	(11) Setlak	(17) Sialsir
(6) Seling	(12) Seṭhawn	(18) Sialsuk
(19) Archhuang	(20) Arro	(21) Arte
(22) Artlang	(23) Kelkang	(24) Kelsih
(25) Keltan	(26) Parvatui	(27)Sakawrhmuituai
(28) Sakawrtuichhun	(29) Thingsakawr	(30) Sakawrdai
(31) Uitiam lui	(32) Uiphum tlang	(33) Vawkzawn
(34) Sialhmur	(35) Arbaikawn	(36) Arṭahkawn

RAMSA LEH NUNGCHA HMINGIN:

(1) Saichal	(9) Sailulak	(17) Sairum
(2) Saidan	(10) Sailungrek	(18) Saisih
(3) Saiha	(11) Sailutar	(19) Saithah
(4) Saihapui	(12) Saphai	(20) Saitlaw
(5) Saihum	(13) Saipuilui	(21) Saitual
(6) Saikawt	(14) Saipum	(22) Sailiamkawn
(7) Saikhawthlir	(15) Saiṛang	(23) Saizawhlui

(8) Sailam	(16) Sairep	(24) Lungsai
(25) Thingsai	(26) Saichal	(27) Vahai
(28) Puallawi	(29) Rulchawm	(30) Rullam
(31) Rulpuihlim	(32) Rulkual	(33) Murlen
(34) Keiṭum	(35) Keikhum	(36) Mutelen tlang
(37) Vako ram	(38) Kikawn	(39) Vawmbuk
(40) Kelchalkham		

Heng ziak hi ka ziak chhuah theih chin chu a ni a, mahse a kim hauh lo ang. Kan Mizo ranvulh leh ramsa leh nungchate hian kan thu leh hla-ah chang lo kan ram khua leh hmun leh hma thleng pawhin hmun pawimawh tak an luah a. Tuna ranvulh hming zinga ziak 'Sialsir' leh 'Selesih' erawh khi chu ram lama cheng a ni a. Mahse khaw hming tlarah ka dah mai a ni. Heti khawpa kan thu leh hlaa an pawimawh avang hian ngaihthah ngawt chi a ni lo.

CHI HMINGA KHAW HMINGPU: Kan rama lo cheng hmasate chettlatna hmun leh an hmun hming lo sak tawh ṭhenkhat chu, tun thlengin kan la chhawm zel a. Tuna khaw hming ṭhenkhat leh lui hming ṭhenkhat hmingte hi eng hnam ṭawng ber nge tih kan hriat chian loh, mahse kan la chhawm zel si a awm hlawm. A ṭhen chu kan chhehvel Vaiho ṭawng niin a lang a, a ṭhente erawhhi chu kan Zo hnahthlakpui ṭawngte pawh a ni nualin a lang. Chung zinga kan hriat lar deuh chu hria intiten Vai ṭawng niin an sawi a. Chungte chu:- Hortoki; Bairabi te hi a lar zual chu a ni mai awm e. Hria intitien an sawi danin, 'Hortoki' chu 'Reraw' (thing hming) tihna a ni a, 'Bairabi' pawh 'Lawibual' tihna a ni e, an ti. Chuti a nihchuan Mizo hming a ni a, Mizo hming hian thlak ta mai ila a ṭha lo maw? Tin, Aizawl veng ṭhenkhat hming 'Sreemantilla' pawh 'Zotlang' tiin an thlak tawh a, 'Pattharkhana' pawh 'Hunthar veng' an ti tawh a. Chuvangin,

Aizawl veng lian leh pawimawh tak 'Khatla' pawh veng mipuiin thlak ve mai an duh em ka hre lo.

Tun hma chuan kan ram luipui hmingthang tak 'Khawthlang-tuipui' tih tak hi 'Karnaphuli' tih a ni ṭhin a, 'Chhimtuipui' pawh 'Koladyne' tiin zirlaibu meuhah zir a ni chungin tunah chuan Mizo hming chauhin kan hre ta. Tlabung pawh 'Demagiri' tih a ni ṭhin na a, tunah chuan a hming hlui a thi ta. A chhan chu Sorkarin a thlak tak vang pawh a ni thei e. Tuman a hming hluia kan lam tak loh vang a ni zawk mah ang. Kan hman zui loh tlat chuan 'Lengpui Airport' pawh 'Laldenga Airport' tiin Sorkar meihin thlak mah se, tukhaw hriat a hlawh chuang lo. Heng baka thlak atan a ka duh deuh chu 'Marpara' tih hi a ni. Tin, kan District pakhat Headquarters 'Mamit' hi a hriaten an sawi dan chuan Bru-ho sak a ni a, 'Maimirh' ('buh tamna ram' tihna) a ni an ti. Hria intiten min hrilh dan chuan - 'Mai' tih chu 'buh' tihna a ni a. 'Mit' tih hi a ṭawng neitute chuan 'mirh' an ti a, chu chu keinin 'Mamit' kan lo ti ta niin an sawi.

Tin, kan ram luipui pathum: Tlawng leh Tut leh Teirei leh Langkaih hi kan Zo hnahthlakpui Langrawng kan tih 'Ranglong' emaw, Hrangkhawl kan tih 'Rangkhawl' ṭawng zawk emaw niin an sawi a. 'Lengteng' tlang pawh kan unau Paite ṭawng a niin 'thereng' a tam avang a 'Thereng tlang' ti-a sak niin an awi a. Hengte hi chu kan Zo-hnahthlakpuite ṭawng a nih avangin thlak kher pawh a ṭul lo-ah ngai ila. Amaherawhchu, hming hian Politics thilah zung a kaih thuk êm avangin pawng lengzem hla sak mai mai chi a ni lo. India Sorkar pawhin heti taka ṭhil hrang hrang hming a thlâk ta pawh hi hnam rilru (nationalism) aṭanga thlâk ta an ni.

Aw le, kan ram khaw hming hrang hrangin Mizo chi pêng hming la pu zel khaw hming thlir ve thung ila. Ka hre kim hauh lo ang a, chu bâkah chi pêng hming a nih leh nih

loh ka hriat loh avang a ka ziak tâk loh pawh a awm nual ang. Chung ka hriat chhunte chu:-

(1) Zotlang (2) Baichi (3) Biate (4) Buangpui ('buang' tih lai hi a chi pêng hming lam dan chuan 'huan' tih ri anga lam hniam tur) (5) Chawnchhim (6) Chhungte (7) Darlawng (8) Dawn (9) Ngur (chi peng hmingah chuan 'Ngurte' tih a ni) (10) Haulawng (11) Hualngohmun (12) Khawbung (13) Khawchung (14) Maite (15) Mualţhuam ('ţhuam' tih lai hi 'thuam' ri anga lam tur) (16) Pangkhua (17) Puilo (18) Ruantlang (19) Tlangsam (20) Ţhiak (21) Zaingen (22) Hrangchalkawn tih angte hi Mizo hnahthlâk chi peng hrang hrang hming chawi tun thlenga kan hriat lâr tâktę chu a ni. Heng bâkah hian Chhimtuipui bial lamah la awmin ka ring. Mahse kan ram hmunhma leh khaw hming lo pianţo dan entir nan a tawkah ngai phawt ila.

Heng hming hrang hrang tar lan zingah hian 'Hei chu a dik hlel deuh' tih tur a awm thei ngei ang. A awm a nih chuan hriat chian tawk loh vang a ni mai, chhuanlam tur dang a awm lo. Mahse ka tum tak zawk chu, zirlaibu ang êm a nih loh avang leh Mizo ţawng pianphung sawi fiah ka tumna chauh a nih avangin, heng hming hrang hrang ka tar chhuahte hian ka tum chu ţhelh chuanga ka hriat loh avangin ka ngaihhnathiam ta mai a ni. A ţobul a chian theih dan tur mi ka zawh lahin ka hriat duh chu keimah ang bawk a chiang bik lote an lo ni bawk si nen. Hnam pawi khawih tham êm a nih loh avangin ka chian loh deuh pawh ka thai lang ta tho a ni.

LEHKHABU RAWNTE

1. Dictionary of the Lushai Language, 1975 (Reprinted) by *James Herbert Lorrain (Pu Buanga)*
2. English-Lushai Dictionary, 1969 by *J F.Laldailova.*
3. Hmanlai Mizo Kalphung, 1992 by *James Dokhuma*
4. Ţawng Un Hrilhfiahna, 1987 by *James Dokhuma*
5. Mizo Pipute leh an Thlahte Chanchin, 1964 by *K Zawla*
6. Zoţawng Dik Zirna, 2000 by *Rozama Chawngthu.*
7. Fam Lalzova, 1986 by *R.Lalrawna & R.K.Lalhluna.*
8. Lalţanpuia leh a Hlate, 2003 by *Lalzuiliana.*

Mizo ṭawng hi kalphung danglam tak nei a ni. A danglam dan hriatchian chuan kalphung fel tak nei a ni lawi a. Chu a kalphung fel tak chu a hrethiam apiang Mizo ṭawng thiam an ni mai.

Mizo Ṭawng Kalphung bu-ah hian a ziaktu James Dokhuma hian chipchiar takin Mizo ṭawng kalphung chu a dah a. Primary School aṭanga College leh University thlenga zirlaite tan lehkhabu ṭangkai tak a ni. Zirtirtute tan hlei hlei a ṭangkai ang.

Gilzom
Offset